

2024. DECEMBER

ROMSOM

ROMANYA DEJAKA SHIBAKO, ZHANIMASKO THAJ KULTURALNO LIL • CIGÁNY ANYANYELVI, TUDOMÁNYOS ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Ebben a számunkban R. Lakatos Klára képei és grafikai szerepelnek.

Romanya dejaka shibako, zhanimasko thaj kulturalno lil
Cigány anyanyelvi, tudományos és kulturális folyóirat

Alapította

CHOLI DARÓCZI JÓZSEF
KOVÁCS JÓZSEF HONTALAN
PÉLI TAMÁS

Megjelent

1973-1978 és 1994-1996 között és 2006-ban.

Főszerkesztő

NAGY GUSZTÁV

Szerkesztők

SZOLNOKI CSANYA ZSOLT
BRÉM-NAGY FERENC

Weboldal: romsom.hu

A folyóirat a Magyar Kultúraért Alapítvány támogatásával jelenik meg.

További támogatók

Nemzeti
Kulturális
Alap

BELÜGYMINISZTERIUM
Társadalmi
Esélyteremtési
Főigazgatóság

ISSN 1216-0067 (nyomtatott)

ISBN 3057-8310 (online)

Kiadja a Magyarországi Roma Galéria Egyesület • Kiadásért felelős személy: Vári Zsolt elnök • Szerkesztőség levélcíme: 1031 Budapest, Szentendrei út 200/b. • Email: ujromsom@protonmail.me • Lapterv: Brém-Nagy Ferenc • Nyomdai előkészítés: Euro Press Media Kft. • Nyomtatás: Pannónia Nyomda Kft. • Felelős vezető: Cseh Tibor

Tartalom

CHOLI DARÓCZI JÓZSEF La romane shavoreng shibako sittarimo	/ 19
Az anyanyelvi cigány gyerekek nyelvi nevelése	/ 19

IRODALOM

SZOLNOKI CSANYA ZSOLT Ikonok	/ 37
Rejtély	/ 38
ÁGHISTVÁN Császárkörte nem vadalma	/ 39
KÖKÉNY ANNA Elidegeníthetetlen tulajdon	/ 40
GALYAS ÉVA Szerelem	/ 42
Kettő	/ 42
Csönd	/ 42
Elmúlás	/ 43
Lesznek	/ 43
HORVÁTH GYULA A megfagyott ország	/ 44
KELE FODOR ÁKOS Kórohegedű	/ 45

ANYANYELV

GÖNCZ ÁRPÁD Kherereslipe	/ 47
MADÁCH IMRE Az ember tragédiája	/ 48
Le Manusheski Tragedija	/ 48
STEFANIVOCH DRAGANA Kalo Rom	/ 69
Barna Cigány	/ 69
Brown Gipsy	/ 69
La biblake pecimata	/ 70

CSIILEINÉ MÁGA ERIKA
A szolnoki szegregátumokban
élő roma és nem roma emberek
művelődési szokásainak
helyzetfeltárása

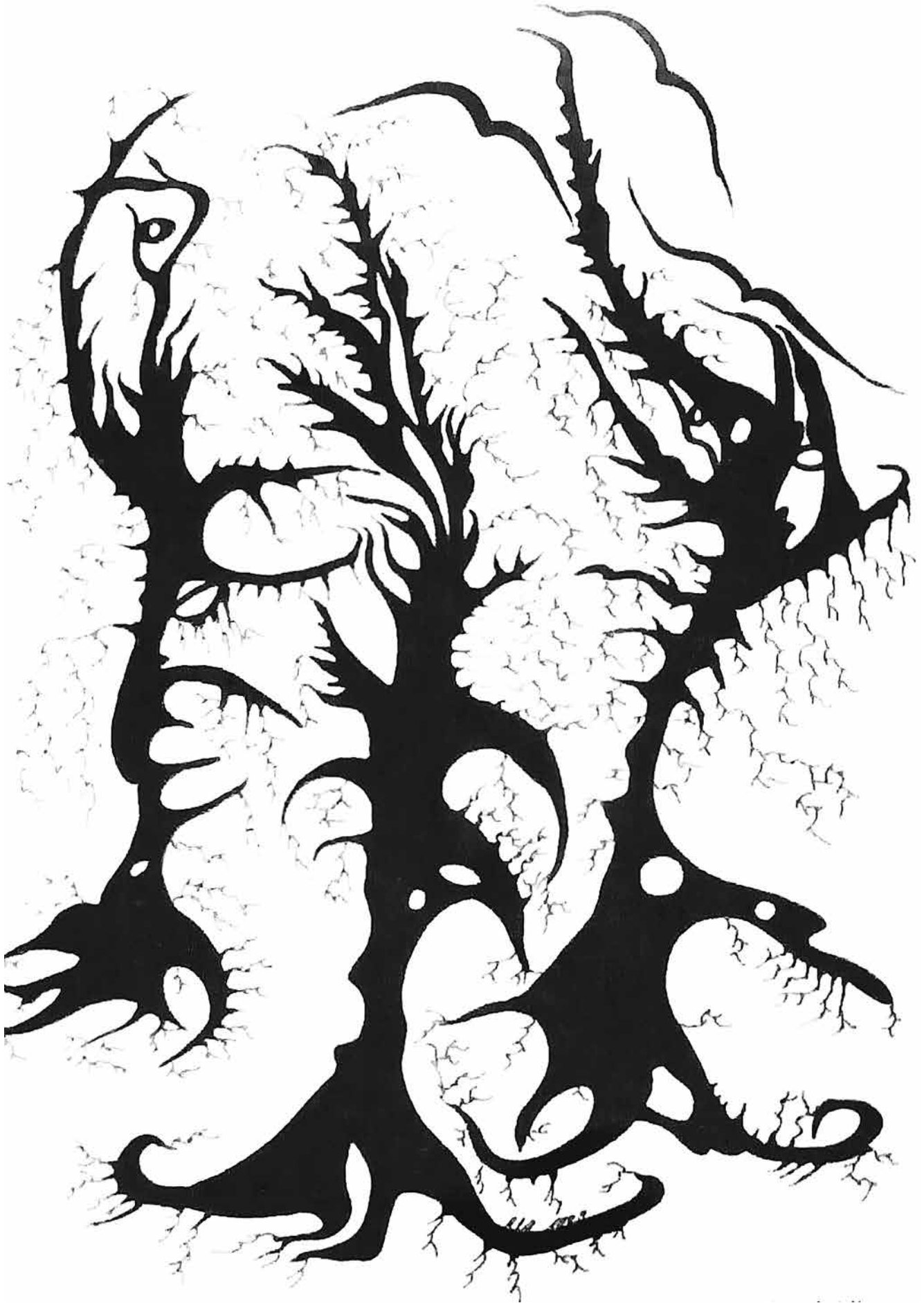
3

25 SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY
Cigányélet

71 ROMA ATLANTISZ – GALÉRIA
Oláh Jolán

A szolnoki szegregátumokban élő roma és nem roma emberek művelődési szokásainak helyzetfeltárása

A címben foglaltak nem egyszerűen a hátránycsökkentésről szólnak. Sokkal inkább arról, hogy a közösségi összefogás, a megfelelően nyújtott segítség, az együttes feladatvállalás ad-e esélyt. Arra, hogy ezek az elzárt közösségekben élők képesek legyenek kitörni abból a fizikai és szellemi gettóból, melybe a deprivációs helyzetük és a kölcsönösen létező előítélet bezárta őket. A közösségi házak feladatvállalása a művelődés, a tanulás, a továbbképzés és a szabadidő hasznos eltöltése programja megvalósításában a főként romák lakta szegregátumokban kiemelt jelentőséggel bír. Elősegítik a felzárkóztatást, hátrányok enyhítését, segítik a képzést-tanulást, biztosítják a társadalmi esélyteremtés lehetőségét. Az itt élők hátrányos helyzetű-halmazotlan hátrányos helyzetű, többségében önkormányzati lakásokban élő roma és nem roma családok ugyan elfogadják a tanulás, a szakképzettség megszerzésének szükségességét, maguk azonban nem tesznek semmit ezen célok eléréséért. A kutatás során azt is vizsgáltam, hogy a kapcsolatba kerülő gyerekek-családok tekintetében milyen mértékben jellemzi a hátrányos helyzetet a rossz szocio-ökonómiai státusz, a művelődés iránti óhaj, a tanulási hatékonyság, a felbomlott család, a konfliktusos családok (szülő-gyerek konfliktus, munkanélküliség, alkoholizmus a családban, elhanyagoló vagy agresszív szülők, válási krízis). A kutatás fő kérdése tehát az, mennyire képesek a közösségi házban dolgozó szakemberek felkelteni a művelődés és a tanulás, a szabadidő értelmes eltöltése iránti igényt. Az általam vezetett Roma Esély Kulturális, Oktatási és Szociális Egyesületünk hatodik esztendeje vesz részt a Szolnok, Tücsök úti Közösségi Ház munkájában és dolgozunk szakértőként-mentorként a másik három szolnoki szegregátumban TOP-pályázatokkal létrejött közösségi házai munkáját segítve. A célcsoport valamennyi telepen az ott élő családok, fiatalok és idősebbek egyaránt. A kutatás a jelenleg is zajló, illetve a már elkészült kérdőíves interjúk, a helyszíni felmérés és a személyes mélyinterjúk következtében összegzésként helyzetelemzést, az arra épülő szakmai javaslatot, valamint a tanulás iránti motiváció felkeltésének gyakorlat tapasztalatait összegzi. Célja a hátrányos helyzetű, szegregátumokban élő emberek számára a társadalmi esélyteremtés megvalósítása, a tanulás-továbbtanulás segítése, a felzárkózás megkönnyítése, a szabadidő hasznos eltöltése a közösségi ház(ak) nevelés programjai és eszközrendszere felhasználásával. A kutatás összegzése a társadalmi környezetet értékelve egyben erősítheti a megfelelő kapcsolatok kialakítását a helyi társadalom, az itt élő gyerekek és felnőttek, a civil szervezetek, a szegregátumi közösségi élet minőségi változtatását felvállaló szakemberek, valamint a környezetükben-szomszédságukban élők között. Ez nemcsak a célcsoport számára hozhat eredményeket, de jelentősen csökkentheti a meglévő és kölcsönös előítéleteket is. Az összegzés javaslatokat kér és ad majd, értéknek tekintve a belső tartalékok feltárását, az innovációt és az együttműködést. A cél az is, hogy ismereteket szerezzünk az itt élők elképzeléseiről a tanulással, az önképzéssel-továbbképzéssel, a szabadidő hasznos eltöltésével kapcsolatban is. A kutatás a szolnoki szegregátumokban élő felnőttek/fiatalok/családok csoportjait vizsgálja. Számukra célszerű olyan elfoglaltságot találni, amely lehetővé teszi, hogy a szabadidő hasznos eltöltése motivációja, a tanulás/továbbtanulás folytatása, a munkahelyválasztás megtervezése és megvalósítása megerősítést kapjon. A kultúra és a nevelés olyan területéről van szó, ahol a szegregátumokban élőknek joga eldönteni, hogy kívánnak-e élni az indíték-szándék-lehetőség hármasság feltételével. Így a döntési helyzeteknek és a megvalósulás eredményességének vizsgálata is kihagyhatatlan. Tapasztalatai, következtetései és gyakorlati megoldásai hasznosak lehetnek más szegregátumokban élő családoknak is.

A kutatás helyszíne

Szolnok a Tisza és a Zagyva torkolatánál helyezkedik el, az Alföld egyik legnagyobb városa. Vasúti-közúti csomópont, komoly ipari kapacitással. Lakóinak száma közel 70000 fő, ami jellemzi a város helyzetét. Az elmúlt években megkezdődött a szolnoki szegregátumok komplex és folyamatos rendbetétele, hatékony fejlesztése. A KSH a szegregátumokra rögzített mutatók alapján Szolnokon hat területi szegregátumot határolt le. A szociális beavatkozás keretében a területen Közösségi Ház létesült, amely folyamatos szolgáltatásokkal és programokkal segíti a területen élőket.

„A lakóhelyi szegregáció a társadalmi egyenlőtlenségi rendszerek térbeni megjelenéseként is felfogható: az etnikai és a szociális csoportok közötti társadalmi távolságok térbeni távolságokként is megjelennek.” (Ladányi J. 2010: 209)

A Roma Esély Kulturális, Oktatási és Szociális Egyesületünk hat évvel ezelőtt vette át a Tücsök úti Közösségi Ház működtetését és végzi munkáját. Egy empirikus kutatás keretében kívántunk választ kapni arra, hogy segít-e a közösségi ház az ott élő roma és nem roma családok kulturális szokásainak megváltoztatásában. Napi személyes jelenlétünk, az emberekkel való folyamatos kapcsolat, az otthonukban a családi rendezvényeiken való részvételünk igazolja azt az meghatározást, hogy ez a vizsgálat valójában émiikus kutatás. A perspektívát belülről látjuk, a szegregátumi kultúra szemszögéből, onnan nézve elemezzük és értékeljük a történéseket. Másik három – a vizsgálatba bevont –, szegregátumban már szintén működik közösségi ház, melyek tartalmas programmal segítik az ott élőket. Szakértőként mindegyik létrehozásában közreműködünk, az ott élőket is személyesen ismerjük. A közösségi házak vezetőivel, munkatársaival közvetlen kapcsolatunk van, ezért is indokolt az ottani közösségek kontrollcsoportként való felhasználása. Az elnyert adatok valóságtartalma hiteles, a személyes interjúkban elhangzott állítások megalapozottak. A folyamatos és rendszeres együttműködés, a többszöri személyes jelenlétünk igazolja ezt.

A témaválasztás abból a társadalmi elvárásból ered, hogy az közösségi ház a társadalmi-művelődési viszonyok puszta tükrözése, újratermelése/súlyosbítása helyett a művelődési esélyegyenlőtlenségek csökkentését segítse elő. Ehhez olyan fordított kutatási stratégiára van szükség, amely nem csak a társadalmi determináló erőket keresi, hanem a művelődési hátrány leküzdésének lehetőségeit is.

A szegregátum, mint területi, társadalmi és szociális zsákutca

A szegregátumokban, azaz a halmozottan hátrányos helyzetű emberek sajátos telepein a komplex gazdasági és társadalmi gondok egyszerre vannak jelen. Ezen problémák tehát ezeknek a területeknek a tartós megmaradását eredményezik. Az egyik legsúlyosabb közülük a településföldrajzi helyzetük, azaz a városközponttól való távolság, valamint ezen központ számukra való elérhetősége/elérhetetlensége. Ez döntő szerepet tölt be a hely lakosságának foglalkoztatásában és a munkalehetőségeiben. Ez a valós munkaerőhiány növekedése, a megközelíthetőség nehézségei, a rossz utak, az elzártság, a hiányos buszközeledés meghatározó nyomot hagynak mind a települések, mind pedig a telepi lakosság életében, kitörési esélyeiben. A szegregátumok túlnyomó többségére jellemző, hogy az ide kerülő családok-emberek körében gyakori a jogcím nélküli lakáshasználat, a rokonokhoz történő illegális beköltözés, az üres lakások feltörése és önkényes elfoglalása. Ennek velejárója a kilátástalanság, a deprivációs – azaz a megfosztottság – okozta napról napra élés. Komoly része a cigányok/romák csoportjának azok, akik telepi környezetbe kényszerülnek. Ez nemcsak az életmód-életvitel miatt, hanem a létező és kölcsönös előítéletek miatt is valós probléma. Tény, hogy ez a lakóhelyi elkülönítés nemcsak a cigány/roma nemzetiséghez sorolhatóak, de a nem cigányok szegényeinek kirekesztése is létezik. A kettő között pedig erős összefüggés mutatkozik. Ahol a cigány lakosság nagy csoportban létezik, bizonyos, hogy jelentős az átfedés az etnikai és jövedelmi helyzeten alapuló szegregáció között. Ismert, hogy a cigány/roma népesség jelentős része nem megfelelő, alacsony komfortfokozatú lakhatási körülmények közé kényszerül, ahol nincs közművesített vízellátás és szennyvízelvezetés. A szegregátumi lakók tartozók több mint fele olyan házakban lakik, melynek fizetési elmaradása

van. Továbbá az országos átlaghoz képest zsúfoltabban élnek, A telepeket a nagyfokú iskolázatlanság és a sajnálatosan nagy munkanélküliség jellemzi. A különféle városi szolgáltatásokhoz való hozzáférés alig megoldott, segítséget pontosan a szegregátumi létük miatt nem kapnak. Jellemző, hogy általában a szegregátumban élők többsége komfort nélküli régi, felújításra szoruló házakban él. A felhalmozott köztartozás már kezelhetetlen számukra. A közüzemi szolgáltatások megszüntetése pedig csak tovább növeli deprivációs helyzetüket. Ennek is következménye a valódi lakóközösség létrejöttének hiánya. A szegregátumokban élők nagy száma nem rendelkezik a családja megélhetését biztosító rendszeres jövedelemmel. A szürke és fekete gazdaságban vállalt munka elfogadott, de egy kiesés súlyos következményekkel jár.

„Gyakorlatból származó példák a bizonyítékai annak, hogy egyetlen tényező változtatása – gondoljunk csak a cigányok lakáshoz juttatására –, a legritkább esetben elegendő az integrálódáshoz, sőt gyakran a korábbi életfeltételekhez kapcsolódó normák továbbélése – gyakran rendkívül torz továbbélése –, azt eredményezi, hogy nő, vagy újratermelődik a nem cigány környezet egyébként is meglévő előítélete, s ezzel további feszültségforrások keletkeznek.” (Palkovics É., 1976; 6)

A terepkutatási tapasztalataink alapján kijelenthető, ez néha a teljes család csődbe kerülését is hozhatja magával. A családok számára a családi pótlék is komoly jövedelmet jelent. Közmunka alig van, a segélyek megszűntek. A megoldás azonban nem a telepek eldőzerolása, hanem a komfortfokozat jelentős emelése kell, hogy legyen. Legalább is a szolnoki illetékesek szerint. Azaz, aki szeretne elköltözni, annak legyen módja erre, aki maradna, legyen emberibb körülménye. Az erőszakos elköltöztetés-kitelepítés nem megoldás. A szolnoki helyzet ennél talán egy kicsit jobb. Az uniós forrásokból, valamint a hazai pályázati forrásokból megkezdett komplex fejlesztési projekt, a szegregátumok rehabilitációja komoly sikereket ért el. Ebben magunk is részt vettünk, a tapasztalataink közvetlenek, hitelesek és optimizmusra adnak okot. A teleprehabilitáció gyönyörű lakásokat, magas komfortfokozatot, élhető tereket eredményezett. Játszóter, közösségi ház, focipálya épült. Alig néhányan nem költöztek vissza. A többiek tiszta, rendezett, kényelmes otthonokban élnek. Az udvaron autók, lakásokban LCD-tévék, „patika-tisztaság”. Mint elmondták, eszük ágában sincs elköltözni. A pénzt a gyerekeknek teszik félre, hogy azok tudjanak máshol letelepedni. De ők maradnak és jól érzik magukat. Cigányok és nem cigányok együttesen.

Ki tartozik a cigánysághoz, ki nevezhető cigánynak?

„A cigány népcsoporttal kapcsolatban különösen élesen fogalmazódnak meg a problémák. (...) A kiváló társadalomtudósok lényegében egyetértettek abban, hogy cigány az, akit a környezete annak tart...” (Forray R. K., 1999: 223)

Számos kutató foglalkozott ezzel a kérdéssel, többféle meghatározás nyert teret, nemegyszer homlokegyenest más kritériumokat fogalmaztak meg. Forray R. Katalin kutatásai – melyek közül néhányban pár mozzanatig magunk is részt vettünk –, hiteles és reális képet ad. Az Erdős Kamill-féle régies meghatározások azonban ma már nem aktuálisak. A kérdés meghatározhatatlansága miatt csak néhány definíció: Cigány az, akin látszanak a rasszjegyek, aki cigányok között él, úgy viselkedik, úgy beszél, ruházata olyan, a munkavállalás terén is ez jellemzi. Cigány az, akit a többségi társadalom annak tart – tartja a vélekedés. Ugyanakkor Choli Daróci József személyes beszélgetésünk alkalmával elmondta, hogy szerinte mi, cigányok úgyis tudjuk, ki az, aki közénk tartozik. A többiek pedig csak kutatgassanak. Ezt csak megerősíteni tudjuk, hiszen a romák egyértelmű pontossággal tudják megállapítani, ki az, aki közülük való és ki az, aki csak előnyökért, például ösztöndíjért cigánynak vallja magát. A szegregátumokban – és ez különösen igaz a szolnoki telepekre –, a cigány családok, a nem cigány családok és a vegyes házasságban élők egyaránt megtalálhatók. A „cigánytelep” kifejezés tehát értelmetlen és indokolatlan lenne. Ugyanakkor a „cigány” kifejezést a „roma” elnevezéssel együtt használjuk. Szolnokon a becslések szerint a cigány/roma lakosság száma mintegy 4-5 ezer fő. Tekintve azonban, hogy a vizsgált szolnoki szegregátumokban szinte alig van homogén cigány család, a „Ki a cigány?” kérdést le is zárható egyrészt Choli Daróci József már említett megfogalmazásával, másrészt a törvényi szabályozással.

A hátrányos helyzet

Aki szegény az egyben hátrányos helyzetű, tehát ez a két fogalom szorosan együtt él, tartja a közhiedelem. Ugyanígy tévhit, hogy aki cigány, az hátrányos helyzetű. A hátrányos helyzet oka lehet a rendszeres munkajövedelem hiánya, a munkanélküliség, az alacsony, a rendszertelen jövedelem, az alacsony iskolai végzettség, a regionális egyenlőtlenségek, a lakóhelyi elkülönülés, az etnikai hovatartozás. Ezért a szegénység nem más, mint távolság a megszerzhető javaktól, a jövőkép sivársága és a beletörődés. Tény, hogy a szegénységben élő emberek életéből, de még a mindennapjaikból is hiányzik a gazdasági, a kulturális és a társadalmi tőke is.

„A magyarországi cigány, roma népesség természetesen szociális helyzete szempontjából nem tekinthető homogén társadalmi csoportnak. Tagjait megtaláljuk a társadalom valamennyi rétegében, akár a társadalmi szerep, akár az iskolázottság, akár a lakóhely szempontjából vizsgálódunk. A magasabb társadalmi pozíciókban arányuk igen alacsony, az alacsonyabb státusú csoportokban, a társadalom margóján viszont egyre magasabb” (Forray R. K., 2019; 9)

A szegénységnek vannak olyan ismérvei, amelyek megléte hozzájárul a szegénység kialakulásához. Ilyen az életkor, gyerekek száma a családban, képzetlenség, alacsony iskolai végzettség, roma népességhez tartozás, fogyatékoság, kistelepülésen élés. Vagy éppen a szegregátumban lévőség. Vannak, akiknél e tényezők közül több is jelen van. A szegénység fogalmát napjainkban egyre inkább felváltja a társadalmi kirekesztés, kirekesztődés fogalma. Ez a meghatározás jóval szélesebb jellemzőket takar, mint a szegénység meghatározása. A jövedelem- és munkanélküliség mellett jelenti a lakhatástól, az oktatástól, az egészségügyi és szociális ellátórendszerrel, a kommunikációtól, a közlekedéstől, a társadalmi segítségnyújtástól való megfosztottságot is. Sőt, kirekesztett az az ember is, aki nem fér hozzá az életét befolyásoló és meghatározó információkhoz, például a lakóhelyén született döntésekhez, a döntés-előkészítés véleményezéséhez. Az átmeneti jellegű szegénység az okok változásával magától képes megszűnni, míg a strukturális okokra visszavezethető szegénység kezelésére, megoldására beavatkozásokra, különböző programokra van szükség. A szegénység kialakulásának okait keresve első helyen a világban a munkalehetőségek hiánya, a teljes vagy részleges munkanélküliség áll. A második oka a képzetlenség és a funkcionális analfabetizmus. Ez a két ok összefügg egymással, hisz sok esetben a képzetlenség miatt nincs munkahelyük az embereknek. A szegregátumi lét ide tartozik.

„...a roma munkanélküliek és inaktívak egy része a szürke és a feketegazdaságban dolgozik, és bizonyos, hogy a roma családok megélhetésében a láthatatlan jövedelmek jelentékeny szerepet játszanak.” (Kemény I., 2000; 93)

Szükségszerű a fogalom értelmezésénél szólni a törvényi meghatározásról. A hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű gyermek megnevezése és e tény fennállásának megállapítása a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvényben (a forrás a jogszabály napjainkban hatályos állapota, amely tartalmazza a módosításokat.) került szabályozásra. Célja a gyermek hátrányainak ellensúlyozása, esélyeinek növelése a sikeres társadalmi beilleszkedéshez. Itt is az a legfontosabb szempont, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű gyermek meghatározásánál, hogy az a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermek tartozik ide, aki esetében a fenti három körülmény közül (alacsony iskolai végzettség, alacsony foglalkoztatottság, elégtelen lakóköznyezet, illetve lakáskörülmény) legalább kettő fennáll. Pontosan úgy, mint a felnőttek-családok esetében.

A depriváció

A depriváció az annyit jelent, hogy megfosztani valamitől az embert, a családot és ez az élet minden területén jelentkezik. A depriváció a mai szóhasználatban megfosztottságot jelent. Régebben a „többszörösen hátrányos helyzet” kifejezést használták, de bebizonyosodott, hogy ez annál többet és valami mást is takar. A deprivált jelentése tehát a valamitől való megfosztottság, vagyis az egyén, a család olyan javakat nélkülöz, amely a társadalom nagy többségének a rendelkezésére áll, vagy aminek elérése mindenki számára kívánatos lenne. Ismert tény, hogy ezek a hátrányok fokozottabban jelentkeznek a hazai cigányság körében, akiknél a társadalmi marginalizáció, az objektív-relatív depriváció különböző elemei, az alacsony jövedelem, alacsony iskolai végzett-

ség, rosszul felszerelt, egészségtelen vagy szűkös lakáskörülmények, alacsony foglalkozási státusz halmozottan jelentkeznek. Ez a városszéli szegregátumokban különösen megvan. Az esélyegyenlőség itt inkább csak kívánalom. A kérdőívekre adott válaszok, a személyes tapasztalatok és a kollégák interjú-válaszai egyértelműen jelzik, ez még a térben és időben történő „messze távol” állapota csupán.

A művelődés, mint a társadalmi esélyegyenlőség egyik meghatározó eszköze

Legegyszerűbben talán úgy lehetne megfogalmazni, hogy ez nem más, mint egy előre vivő tudásszerző folyamat. Olyan, aminek során egy csoport-közösség, vagy akár csak egy személy új ismeretekre tesz szert, amely akár komoly mértékben is megváltoztatja gondolkodásukat. Hiszen, ha a kultúrát kellene meghatározni, nemcsak a szellemi és anyagi értékekre gondolunk, hanem azok felismerésére és a szellemi tartalom változására is. Ebbe valójában minden olyasmi beletartozik, amit az emberiség a történelme során alkotott, létrehozott vagy elpusztított. Úgy vélem, a lényege ennek az ember maga, mint egyén képessége ezeknek az elsajátítására.

„Az áttérés (magatartás-váltás) csak akkor hajtható végre, amikor az egyénben megvan minden gazdasági-kulturális háttér a változásra.” (Bourdieu P., 1978; 349).

Röviden tehát a szellemi élet és alkotás összessége, melyet az egyén befogad, általa változik, majd értékhordozó és -átadó is lesz egyben. A vizsgálat tehát azt is nézi, megvan-e a szegregátumi emberekben ez a képesség, akarat és lehetőség.

A művelődés fontossága a közösségi házunk programjában markánsan megjelenik, következetesen alapozva az önkéntes – enyhén befolyásolt és motivált –, egyéni akaratra és szándékra. Így válik gyakorlattá a kulturális javak egyéni elsajátítása, a személyek közötti viszonyteremtés, a javak hasznosítása, alkalmazása. Ugyanilyen fontossággal bír a művelődési javak értékelése, kiválogatása, a kultúraterjesztő, továbbadó alkotás, a személyiségnek e folyamatok közben kifejlődött képességei, tehetsége. Mindezeket kiegészíti az aktív közreműködésével megvalósuló művészeti, tudományos, technikai, társas-közéleti kreatív alkotótevékenység.

A vizsgálat tehát összefoglalva arról szól, hogy a szegregátumokban élő emberek miként próbálják a többségi társadalmi kultúra értékeit és a művelődés folyamatának nem könnyű útját megtalálni, magukévá tenni. Miközben a sajátjukat nem veszítik el. És úgy, hogy annak közvetlen anyagi haszna előre nem látható. A hosszabb távú tervezés pedig nem ennek a rétegnek-csoportnak a jellemzője. Azok a lakók, akik beszorultak a szegregátumokba, kitörni nem tudnak, nem áll módjukban és talán már nem is akarnak. A közösségi házak szerepe itt érhető tetten, ezen feladatok tükrében. Azaz a közösségért végzett munkájuk nyomán elérhető-e valamiféle pozitív változás és annak miként lesz mérhető eredménye. A vizsgálata során ugyanakkor bizonyítást nyert, hogy a probléma nem „cigánykérdés”. A kutatás az alább ismertetett előfeltételeken nyugszik, melyeket kérdésfeltevés formájában rögzítettünk. Ezek érvényességét, valóságtartalmát és jellemzőit a kutatás során kellett megvizsgálni. Alapja egyesületünk több éven át a közösségi házban végzett tevékenysége, azaz saját vizsgálaton alapuló empirikus jellegű munka.

A kutatást megalapozó kérdések

- Mi akadályozza meg a szegregátumban élő emberek-családok művelődési igényének kialakulását, erősödését, megtartását?
- Állhat-e a művelődési igények kialakulatlansága, megerősítetlensége, a kínálat korlátozott volta, a szociális visszahúzó erő az elfogadható képességekkel rendelkező, szegregátumban élő embereknek a lehetőségektől messze elmaradó teljesítménye mögött?
- Rendelkezik-e a szegregátumban működő közösségi ház a halmozottan hátrányos helyzetű roma és nem roma emberek művelődési szándékát megerősítő szakmai eszközökkel?
- Rendelkezik-e a közösségi ház a művelődés, a szabadidő hasznos eltöltése irányított és spontán valóra váltásának programjaival?
- Létezik-e kapcsolat az itt élők művelődését, képzését, továbbképzését segítő állami, önkormányzati, illetve civil szervezetekkel a feladatok ellátása érdekében?

- A közösségi házzal kapcsolatba került személyek-családok szocializációjának jellemzői, családi és társadalmi helyzetük megismerése, a szegregátumban élők életterveinek, aspirációinak, művelődési elképzeléseinek megismerése, feltárása megtörtént-e?
- Megtesznek-e mindent a feladattal foglalkozó szociális munkások, oktatók, pedagógusok, a nevelő-oktató munkát segítő szakemberek, a művelődéssel foglalkozó nem iskolai szakemberek az itt élők valós művelődési igényeinek megismeréséért, segítéséért, „szelíd” irányításáért?

Konkrét kérdések, állítások

A hipotézist megalapozó és a vizsgálat során válaszokat kapni szándékozó kérdések túlnyomó többsége sugallja azt a filozófikus igazságot, mely szerint, ha képesek vagyunk megfogalmazni a kérdést, már tudjuk is rá a választ. *„És a kérdés feltevése – ahogyan Einstein mondta – sokszor fontosabb, mint maga a válasz.”* (Cseh-Szombathy L.–Ferge Zs., 1975; 7)

A kutatás a következő hipotézisen nyugszik, melyek érvényességét és jellemzőit a feladatvégzés során meg kell vizsgálni:

- H-1. A művelődési igények kialakulásában-megerősödésében a közösségi háznak és az ott dolgozó szakemberek személyiségformáló-programalkotó teljesítményeinek viszonylag önálló szerepe van.
- H-2. Egy szegregátumban élők akkor is lehet művelődési hátrányban, ha nem tartozik hátrányos helyzetű társadalmi réteghez.
- H-3. A továbbtanulási-művelődési igény a társadalmi kultúrába való integrálódás és a kedvezőbb társadalmi-gazdasági-művelődési helyzetbe jutás igényével egyenértékű.
- H-4. A szegregátumban élők számára a közösségi ház foglalkozáson kívüli művelődési programjai és a szabadidő hasznos eltöltésének irányított/önálló megvalósítása elősegíti az előző célok elérését.

A kutatás során alkalmazott módszerek

„A kutatás tárgyának mindig elsőbbsége van a módszerekkel szemben.” (Cseh-Szombathy L.–Ferge Zs., 1975; 8)

Kvalitatív kutatás

A kvantitatívval ellentétben a kvalitatív kutatás – azaz a mélyinterjú, kiscsoportos interjú és a fókuszcsoportos interjú – nem reprezentatív, hiszen személyes interjú során csupán egy személy vagy egy kisebb csoport véleményét ismerhetjük meg általa. Ugyanakkor ebben az esetben a szegregátumi lét miatt ez így mégis hiteles lehet. Ennek segítségével tárhatók fel az ottani problémák, ismerhető meg a választ a „miértekre”. Ebben az esetben a szegregátumok és a benne élők egyediségére helyeztük a hangsúlyt, az adott ottani kultúra szemszögéből kell elemezni és értelmezni a jelenségeket. Azaz ez émiikus kutatási módszer, amely belülről látatja a dolgokat, az ilyen empirikus kutatás esetében hitelesebb.

„Ugyanakkor a szegregátumok, s azok lokális közösségeinek legfőbb jellemzői, csak akkor érthetők igazán, ha bemutatásuk empirikus kutatáson alapszik.” (Tóth N., 2022; 68)

Értékelő vizsgálat is egyben, azaz értékelő jellegű, alkalmazott kutatás, azoknak a programoknak a hatásvizsgálata, melyekkel a közösségi háznak és a kontroll-közösségi házak által összeállított programok befolyásolják, adott esetben megváltoztatják a célcsoport hozzáállását. Az adatgyűjtés hagyományos módszerei közül a kérdőívezést és az irányított intenzív interjú módszerét alkalmaztuk. A vezetőkkel történő interjúzás az előre feltett kérdések sorrendbeli követése alapján történt. Az adatgyűjtés hagyományos módszerei közül a kérdőívezést és az irányított intenzív interjú módszerét alkalmaztuk. Kiegészítő módszer az informális interjú, a kötetlen megfigyelés volt. Valamennyi, a kutatásba bekerülő személlyel a személyre/ foglalkozásra/státuszra külön alakítottunk ki kérdőíveket, azaz mást tölt ki az ott lakó és másikat a vezető. Mindenkivel a megfelelő kérdőívet töltöttük ki, amely csak a válaszokat rögzítette, egyébként névtelen volt. Így

lehet számszerű adatokkal a hipotézist igazolni vagy cáfolni. A minta a szegregátumi lakcímek miatt szám szerint zárt, legfeljebb 30 + 60 fővel lehet kitöltetni.

A célcsoport meghatározása, rögzítése

- a) A Szolnok Tücsök úti Közösségi Ház körüli szegregátum – a kutatási időszakban az évek során lakhatási jogviszonnal rendelkező –, lakója, összesen harminc fő.
- b) A Szolnoki A Csillag-Cserhaj Szolgáltató Pont a Törteli úti szegregátumában élő családok képviselői – húsz fő –, mint kontrollcsoport.
- c) A Szandaszőlősi Szolgáltató Pont Katona József úti Közösségi Ház vonzáskörzetében élő telepi lakosok képviselői – húsz fő –, mint kontrollcsoport.
- d) Az Újvárosi Fejlesztési Iroda Déli Városrész vonzáskörzetében élő telepi lakosok képviselői – húsz fő –, mint kontrollcsoport

Személyes interjú készítése

- a, Újvárosi Fejlesztési Iroda Déli Városrész vezetője
- b, A Szandaszőlősi Szolgáltató Pont Katona József úti Közösségi Ház vezetője.
- c, Az Üteg úti Közösségi Ház vezetője
- d, A szakterülettel foglalkozó szolnoki önkormányzat szakmunkatársával.

Dokumentumelemzés

- az intézményi, állami-önkormányzati-, és civil szervezetek dokumentumainak elemzése;
  - személyes dokumentumok, a célcsoport tagjaitól kapott dokumentumok elemzése;
  - a beérkezett kérdőívek elemzése;
- Az adatok gyűjtése személyesen, jegyzeteléssel történt.

A vezetői interjúk indoklása

Az interjúkban azok a szakemberek szólalnak meg, akik mindennapjukat ott töltik a saját célcsoportjuknál. Véleményük, mondanivalójuk ugyancsak megerősíti az émikus kifejezés használatának indokoltságát, hiszen ők maguk is belülről látják a helyzetet, valamint munkájuk hatását. Számukra is fontos lehet az elkészülő kutatás, hiszen alkalmas a szegregátumaikban végzett kérdőíves kutatás eredményeinek illusztrálására, továbbá lehetőséget teremtett az egyéni segítségnyújtásra, művelődési tanácsadásra.

Helyzetkép

Szolnok a többi megyei jogú városhoz viszonyítva kedvezőtlenebb helyzetben van a városi szegregátumok száma és kiterjedtsége tekintetében. Ugyanakkor pedig rendelkezik esélyegyenlőségi programmal, antiszegregációs tervvel és a teleprehabilitációs programok során elért konkrét eredményekkel. Szolnok ezen a téren valóban komoly, mérhető és hatékony munkát végzett. A szegregátumok meghatározásánál a problémák hátterében több tényező áll. Egyik az alacsony iskolai végzettség és a tartós munkanélküliség, valamint a munkakeresés feladásából adódóan következő beletörődés. A rossz foglalkoztathatóság a család megélhetését biztosító rendszeres munkajövedelem hiányát okozza, így az érintettek kiszolgáltatott helyzetben, elégtelen anyagi körülmények között szegénységben élnek. A szolnoki szegregált részekben nagy arányban található iskoláskorú és fiatalabb gyerekek, akik fejlődéséhez elengedhetetlenül szükséges anyagi feltételek a legtöbb családban nem állnak rendelkezésre. A kiskorúak esetében komoly hiányok mutatkoznak az egészséges fizikai, értelmi és érzelmi fejlődéshez szükséges alapvető feltételek biztosításában. A telepszerű környezet és a változatos szociokulturális háttér komoly lemaradást és szocializációs problémákat okoz a gyerekek közoktatási rendszerbe történő beilleszkedése során. A szegregátumokban élők a legális

munkaerőpiacról szinte kiszorultak, a menedék számukra az embert próbáló fizikai munka, a szürke/feke gazdaság.

„Napjaink egyik munkaerő-piaci elvárása, hogy a munkavállalók a szakmai tudáson kívül olyan képességekkel, készségekkel, jártasságokkal rendelkezzenek, amelyek segítségével könnyen megállják a helyüket a munka világában” (Holik I., 2020; 245)

A szegregátumiak ilyenekkel nem rendelkeznek. Tapasztalhattuk, hogy a telepeken a gazdasági és társadalmi problémák komplex rendszere van jelen, mely ezen területek tartós fennmaradását eredményezi. Ezért is szól a város feladatvállalása a teleprehabilitációról, amely komplex felújítást, minőségi programokat és környezetfejlesztést is tartalmaz. A kiválasztott szegregátumok közül immár négyben működik közösségi ház. A vizsgálat elsősorban a mi telepünkön élőknek célozza meg. Kontrollcsoportként pedig a másik három közösségi ház vonzáskörzetét mértük fel. A kérdőíveket a Tücsök úti Községi Ház körzetében élők közül 30 fő töltötte ki. A többi Községi Ház vonzáskörzetében található szegregátumokban 20-20 fő, azaz mindenütt 10 felnőtt és 10 fiatal válaszolt a kérdésekre. Az elemzés ezeket tartalmazza.

A szegregátumban élők számára megvalósított művelődési kínálat és programok

A kutatás címében szereplő „művelődési szokásainak helyzetfeltárása” megfogalmazás nemcsak ennek feltérképezését jelenti, hanem ennél sokkal többet. A már említett szegregátumi lét oly mértékben lecsökkenti a valós és a romák számára is valós értékek felismerését, a művelődési szokásoknak egyáltalán a kialakítását, hogy ennek megváltoztatására elsősorban a kínálati oldalon kell változtatni. Azaz megváltoztatnunk nekünk, mi magunknak kell. Eredményeinket azért foglalom össze, hogy egyértelmű legyen, az ott élők miből választhatnak. A kérdőívekben szereplő kérdések is ezt foglalták össze. Egyesületünk hatodik esztendeje működteti a közösségi házat. Csatatunk a gyakorlatban támogatja az itt élők önszerveződő közösségeinek tevékenységét, elősegíti a hátrányos helyzetű csoportok önszerveződését, tanfolyamokat, fórumokat, kulturális rendezvényeket, rekreációs, szabadidős és szórakoztató programokat szervez. Segíti a kulturális és művészeti alkotótevékenységet, valamint közérdekű szolgáltatásokat biztosít. A Tücsök és Hangya utcai lakókörnyezetben élők társadalmi helyzetét és szubkultúráját ismerő és azt befolyásolni tudó szervezetünk folyamatosan végzi vállalt megbízását a közösségi ház működtetésére. Az egyesület olyan személyekből áll, akik mind évek-évtizedek óta dolgoznak a társadalmi esélyteremtésért, a hátrányos helyzetű és a halmozottan hátrányos helyzetű roma és nem roma emberek életminőségének javításáért, a társadalmi beilleszkedésükért. Tanárok, mérnökök, szociális munkások, ifjúságsegítők vannak köztük. Magukat cigánynak valló és nem cigány értelmiségiek.

Vállalt feladataink, eredményeink és a kínálat

Szükséges itt megemlíteni azokat a programokat, eseményeket, melyek segítségével elnyertük a telepiek bizalmát. A felsorolás arról szól, hogy a kérdőívek kitöltésekor miből választhattak az ott élők. A kérdések azt firtatták, hogy ezeket elfogadták-e, avagy más irányba induljunk el. A közösségi ház működtetése során a lehetőségek kihasználásával és a programtervezet megvalósításával a feladatok nagy részét sikerült realizálni. A hazai támogatások elnyerésére benyújtott pályázatainkból számos többletprogramot tudtunk megvalósítani. Sikerességünkhöz hozzájárultak további források, szponzorok, magánszemélyek támogatásai is. Több konzorciumi, közreműködői vagy szervezetközi együttműködésben megvalósult szervezeti programot rendeztünk, együttműködési megállapodásokat kötöttünk, azok eredményei nemcsak a közösségi ház közvetlen környezetében élőknek, de ismerősöknek, rokonoknak, távolabbról érkező vendégeknek is hasznára vált. Az adományokból összegyűlt több mint másfélszeres kötetből könyvtárat hoztunk létre. Ez továbbá DVD-s mesefilmekkel, ismeretterjesztő filmekkel és mozifilmekkel bővült. A könyvtárat főként gyerekek látogatják, de néha felnőttek is kikölcsönöznek egy-egy könyvet. Volt olyan idős ember, aki kórházba menvén kikölcsönzött néhány krimi és odabent – állítása szerint –, ki is olvasta mindet. A civil szervezetekkel történő együttműködés keretében komoly nagyságrendű ruhaneműt, bútorokat, egyéb eszközöket kaptunk. Ezek kiosztása folyamatosan és zökkenőmentesen történt. Számítógépes alapismeretekkel kapcsolatos gyakorlati foglalkozásokat

valósítottunk meg. A programon főként gyerekek, de néhány felnőtt is részt vett. Folyamatosan működik a gyermekszabadidős programok szervezése, felzárkóztató lehetőségek biztosítása, sportolási lehetőség minden korosztály számára. Népszerű az ismeretterjesztő programok szervezése, lebonyolítása, környezetvédelmi akciók szervezése intézményen belül és kívül, higiéniai előadások szervezése. A roma kultúra ápolásának kiemelt feladata keretében a cigány kultúra és hagyományok bemutatását célzó programok szervezése, cigány gasztronómiai programok megszervezése. Zajlik a kiskertgondozási tanácsadás, életvezetési ötletbörze, segítségnyújtás hivatali ügyek intézésében. Munkánk sokrétű és szerteágazó. Feladatunk az ott élő emberek segítése, életszemléletük megváltoztatása, munkaerőpiaci esélyeik növelése, a művelődés és a szabadidő hasznos eltöltése programjának biztosítása. A kezdeti eredmények a programunk sikerességét bizonyítják, elképzeléseink valóra válthatóságát erősítik.

A közösségi ház a továbbiakban is nemcsak közösségi színtér, de feladatvállalásával egyben a szegregátumban élők számára hiánypótló is lehet. Egyrészt a környéken élők részére, akik lakóhelyükhöz közel juthatnak közösségi élményekhez. Másrészt azon hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű roma és nem roma fiatalok számára, akik deprivációs helyzetük, szociokulturális adottságaik, vagy az előítéletek miatt nem jutnak be az úgynevezett „elismert, hivatalos” művelődési központokba, közösségi színterekre. Ezeket a fiatalokat és felnőtteket először a közösségi ház segítségével vittük el az Aba-Novák Agóra Kulturális Központba, a Múzeumba, a Cinema Citybe. A kérdőívben többen jelezték, hogy azóta már ismét ellátogattak ezekbe a kulturális intézményekbe. Programjaink következtében nemcsak a szegregátumban élők, de a vonzáskörzetbeliek is rendszeresebben látogatják a közösségi házat. Fogadjuk a környék felnőttjeit is a számukra megszervezett eseményekre-programokra éppúgy, mint a számukra megszervezett szabadidős körök/klubok közösségi együttléteire is. Ezekre a programokra nemcsak a szabadidő hasznos eltöltése szándéka miatt térnek be, de azért is, hogy lássák saját szemükkel a helyet, ahol gyermekeik összejárnak. A feladatvállalásunkba ezért kapott helyet a baba-mama kör, a főzőkör éppúgy, mint a közösségi hétvégés rendezvények, fesztiválok, szabadidős összejövetelek. Mintha egyfajta sajátos művelődési központ valósult meg azoknak az emberek számára, akik a hivatalos, központi intézményekbe nem jutnak el, vagy talán nem is akarnak eljutni.

A Tücsök úti Közösségi Ház működtetése

A közösségi ház a megadott időpontokban nyitva volt, programjai minden nap látogathatók voltak, a heti munkarendben megjelölt programok többnyire megvalósultak. A tervezett nagyrendezvények lezajlottak, látogatói nemcsak a Közösségi Ház vonzáskörzetéből, de a távolabbi he-

Forrás: Facebook

lyekről, más településekről is érkeznek. Valamennyi programról videófelvétel, illetve fényképek készülnek, melyek felkerülve a közösségi hálóra minden érdeklődő számára elérhetők.

A heti rendszeres programokon általában naponta 6-12 fő vesz részt, a nagyrendezvényeken ez a létszám minden esetben megközelíti az 150-200 főt. A képzéseken a résztvevők száma 8-10 fő hallgató. A szervezett felzárkóztató-korrepetáló foglalkozásokon többnyire általános iskolai tanulók – mintegy 3-4 fő –, vesznek részt alkalmanként. A telepen élő középiskolás diákok leggyakrabban osztálytársaikkal-barátaikkal jönnek el, főként dolgozatírás előtt.

Közösségi programjaink

- Januártól decemberig – ruhanemű, bútor, tartós élelmiszer ajándékok osztása folyamatos;
- Farsang, a legjobb jelmezek jutalmazásával;
- Húsvéti ünnepség, ajándékosztás, tojáskereső verseny;
- Bábelőadás és a Romano Glaszo műsora és táncháza a szolnoki szegregátumokban élő családok gyerekei számára;
- Hagyományörző Tábor;
- Hagyományörző Családi Nap főzőversennyel, neves roma előadóművészek műsorával;
- Halloween – az utcán és az épületben;
- Mikulás ünnepség a Vöröskereszt Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei szervezetével közösen megvalósítva;
- Karácsonyi ünnepség a gyerekeknek, ajándékosztással egybekötve.

Hagyományörző Fesztivál és Családi Nap

Hagyományörző Családi Nap kulturális és gasztronómiai rendezvényt minden évben megrendeztünk. Ez segített bemutatni a résztvevőknek a cigány hagyományokat, értékeket és szokásokat. Elsődleges szempont az együttes közösségi élmény mellett a cigány autentikus folklór megismertetése és megszerettetése volt. Ebbe markánsan beletartozik a zene-tánc mellett a hagyományos cigány ételek elkészítése is. A fesztivál segíteni kívánt azzal is, hogy feléleszti azokat az értékeket, szokásokat, melyeket ma már egyre kevesebb helyen ápolnak. Ezzel a rendezvénnyel felhívtuk a figyelmet arra, hogy a cigányság – mint közös államalkotó népcsoport – honnan jött, merre tart, miközben nem feledi a gyökereit, hagyományos kulturális és gasztronómiai értékeit.

„Helybe visszük a szűrővizsgálatokat”

A Nemzeti Népegészségügyi Központ „Helybe visszük a vizsgálatokat” programja a Tücsök utcai Közösségi Ház meghívására Szolnokot is meglátogatta, ahol közel félszáz embert vizsgáltak meg. A mobilegységek – azaz a három szűrőbusz –, működtetésének célja a prevenció és az egészségtudatosság erősítése térítésmentes vizsgálatok biztosításával, az esélyegyenlőség megteremtésével. A buszokon a lakosoknak lehetőségük nyílt általános állapotfelmérésen részt venni. A Roma Esély Egyesület civil szervezetével együttműködve így jutott el a program egy szolnoki szegregátumba is.

Nyári tábor

A tábort minden évben megrendezzük, elsődleges célja az, hogy pihenés és szórakozás közben ismerkedjenek meg a résztvevő fiatalok egyrészt a roma hagyományokkal, a kulturális értékekkel, másrészt az egészségügyi segítségnyújtás legfőbb elemeivel. A programok tehát nemcsak a szabadidő hasznos eltöltését szolgálták, de olyan egészségügyi–segítségnyújtási ismereteket is nyújtottak, melyek kiegészítették a világról, a családról, a tanulás fontosságáról és a munkavállalás lehetőségeinek megismeréséről szóló tudnivalókat. Az esti ismerkedő programok, a fellépő művészek koncertjei és a közös tánc közelebb hozta egymáshoz a tucatnyi településről és a Tücsök utcai Közösségi Ház vonzáskörzetéből érkezett 12-18 éves kamaszokat. Elsősorban hátrányos, illetve halmozottan hátrányos helyzetű, roma és nem roma származású fiatalok találkoztak itt egymással. Családjuk nehéz helyzete miatt pedig eddig nem engedhették meg maguknak a nyári

pihenés ilyen módját. A tábor különlegessége volt az is, hogy ide – minden bizonnyal a közösségi ház bizalomerősítő tevékenységének köszönhetően –, kamaszlányokat is elengedtek az ottalvós táborba. és ami szinte példátlan, a telepről három anyuka is eljött táborozni.

Családi programok

A közösségi ház minden évben immár hagyományosnak számító programokat szervez, ahová nemcsak a szegregátumi családokat, hanem a barátokat, ismerősöket, a vonzaskörzetben élőket is elvárja. Így egy vidám esti program keretében minden évben megrendezzük a Halloween-partyt. A jelmezes utcai felvonulás során a beöltözött gyerekek rémisztgetik az ablakból nézelődő és nevető felnőtteket. A kavalkád után vetélkedő, süteményevés és játékos program valósult meg.

Az év során folyamatosan, de most, az ünnepekre is komoly mennyiségű adományt kaptunk magánszemélyektől, cégektől, alapítványoktól és civil szervezetektől. Ezeket adtuk át a megjeleneteknek. Az adományként kapott színes televíziós készülékeknek, bútoroknak, videomagnóknak és a DVD lejátszóknak is hamar akadt gazdája. Minden osztáskor a megjelent gyerekek is kaptak ajándékot. Külön érdekessége a hagyományos Mikulás és karácsonyi ünnepségeknek, hogy többek között a szolnoki civil szervezetek ajándécsomagjait is kiosztjuk a telepi gyerekeknek, ezzel is növelve az ünnepi hangulatot. A közösségi ház programjai között voltak „szomorúbb/szigorúbb” események is. Szinte minden nap, igény szerint felzárkóztató-korrepetáló-tehetség-gondozó tanulási program zajlik. Az egyesület tanárai segítségével matematikát, magyar nyelv- és irodalmat (különös figyelemmel az olvasás és a helyesírás gyakorlására), környezetismeretet, angolt, valamint a számítástechnikai ismereteket tanulták a gyereket. Ezzel a lehetőséggel általában alkalmanként 2-4 tanuló élt. A klubfoglalkozásokon általában 10-12 fő, a felzárkóztatás/korrepetáláson 2-4 fő, a szabadidős programokon pedig 8-12 fő vett részt. A szerződés keretében biztosított támogatás, valamint az egyéb forrásokból szerzett összegek elegendők voltak a tervezett programok megvalósításához. Ennek jelentősége abban áll, hogy kínálatunk találkozott a célcsoport igényeivel. Ez volt a választék, azaz az évek során folyamatosan megvalósított programcsomag. Erről kérdeztük a kérdőíveken keresztül az ott élőket. A kontrollcsoportokkal foglalkozó közösségi házak nagyon hasonló programokkal álltak elő, így a kérdőív kitöltése nem okozott gondot a megkérdezetteknek.

A kitöltött kérdőívek válaszai azt erősítik, hogy munkánk nem hiábavaló. Igenis van értelme az ilyen közösségi centrumoknak, igenis képesek megváltoztatni az ott élő embereket és igenis az ott élők – a segítség következtében –, felismerik a lehetőséget, változnak igényeik és módosul a világvéjük.

A kérdőíves kutatás indoklása

A szolnoki szegregátumokban, de különösen a miénkben napjainkban már szinte mindenki dolgozik. Alig van idejük bármi másra. A gyerekek is inkább a közösségi házban tanulnak, mint otthon, mert a szüleik dolgoznak. Ezért nem a szóban történő, hangrögzítéses interjút választottam, hanem egy gondosan és célirányosan összeállított kérdőívet készítettem el. Ezt több helyen együtt elolvastuk és töltöttük ki. Néhány alkalommal viszont csak a messengeren tudtunk kommunikálni. Felolvastuk a kérdéseket, a kérdezett mondta a válaszokat, amit bejelöltünk. Az utolsó kérdés, az „egyéb” volt, amely részletező szöveget igényelt. A személyes kapcsolat így is megvolt. A válaszok igazságtartalma pedig nem kérdőjelezhető meg, hiszen a kérdések a valóságról, a tényekről szóltak, nem pedig hosszas írásos véleménynyilvánításról. Ezért ez a módszer tartalmazta a nem-direkt intenzív interjút, azaz „...ha már sínen voltunk”. Tehát ha a beszélgetés az előre megbeszélt szempontok ellenére elkanyarodott és már a válaszadó személyes élettörténetéről, pályafutásáról, jövőbeli terveiről szólt, akkor igyekeztünk nem szétszabdálni az „emlékfolyamot”. Csak akkor tettünk fel kérdést, amikor egy megjegyzés nem volt teljesen érthető, ha a megkérdezett nem fejtett ki egy a témám szempontjából fontos mozzanatot, vagy elakadt, és segítségre szorult a folytatáshoz. Miután azonban a legtöbb interjúalanyt jól ismerjük, ez nem vezetett bonyodalomhoz. Az informális beszélgetések keretében így megkapott válaszok a kérdőív „egyéb” rovatába kerültek be. És szerepet kapott a kötetlen megfigyelés, az „informális

interjúk” lehetősége is. Ezek a kérdőíves interjúk valójában azért nevezhetők interjúknak, mert a kérdéseket – mint már jeleztem –, felolvastuk és a válaszokat közösen illesztettük be a megfelelő rovatokba.

A kérdőívek elemzése

Az első és legfontosabb megállapítás az, hogy valamennyi megkérdezett kitöltötte a kérdőívet. Ez annyit jelent, hogy a személyes ismertség, a megjelölt cél megtette hatását. Minden résztvevő készséggel együttműködött. A névtelen kitöltés ugyanakkor hiteles válaszokat hozott, mert személyesen ismerjük a válaszadót, s bár név nincs rögzítve, mindegyik válaszadóról tudható volt, hogy a valós véleményét mondja.

A kérdőív 16 kérdése valójában három csoportra bontható.

Az első részben (1-4. kérdések) a személyes – az adatvédelmet figyelembe véve névtelenül –, adatokra kérdeztem rá. Ez a művelődési szokások életkori meghatározása szempontjából volt szükséges, hiszen a fiatalok egészen mást tartanak fontosnak, mint az előző, sőt az azt megelőző generáció. A régi hagyományos megoldás, mely szerint az idősebbek átadják a tudást, ismereteket és szokásokat, megváltozott. Ez a teljesen új generáció megtanította a szülőket-nagyszülőket a számítógép és az okostelefon használatára. Még a személyes interjúk készítése és a kérdőív kitöltése alatt is a válaszadók közben a telefonjukat piszkálták, néha belenéztek, gyakran megkértek, hogy várjak egy picit, amíg megnéz valamit. A többi vezető is ugyannerre panaszkodott.

A második részben (5-8. kérdések) az általános művelődési szokásaikra kérdeztünk rá. Szolnokon bőséggel rendelkezik különböző kulturális intézményekkel, rendezvényekkel. Bár tudjuk, a szegregátumban élő emberek nehezen hagyják el közvetlen környezetüket, a válaszokból az derült ki, hogy ez nem csak a célcsoportnál, de már a kontrollcsoportnál is megváltozott.

A harmadik rész (9-15. kérdések) a közösségi ház nyújtotta lehetőségek kihasználása, a programok elfogadottsága, a szándékok jelzése kérdéscsoportja. Arra kerestük a választ, hogy ismerik-e a közösségi házat, tudnak-e a programokról. Mennyire fogadják el azokat? Élnek-e a lehetőséggel és van-e ezzel kapcsolatban kívánságuk, elvárásuk? A válaszok értékelése mellett a legfontosabbak grafikus ábrázolásban jelennek meg az áttekinthetőség kedvéért.

1. Az Ön neme

Szinte mindenütt több a női válaszadó, mint a férfi. Az oka ennek nyilvánvaló. A férfiak túlnyomó többsége – ahogy ez a 4. grafikon válaszaiból kiderül –, a kérdőíves felvételkor dolgoztak, gyakran késő este érnek haza. Akit otthon találtunk, az asszony volt vagy gyerek. Ők készséggel álltak rendelkezésre, ami abból is következik, hogy szinte mindannyiukat személyesen ismerjük. Ennek hátránya, amint azt az interjúztatás résznél említettük, hogy gyakran elkalandoztak.

2. Az Ön életkora

Sok fiatal is részt vett a felmérésben. A Tücsök úti telepen több fiatal él, mint a kontrollcsoportnál. Az Újvárosi kifejezetten előregedő körzet, alig van gyerek. A fiatal felnőttek pedig már elköltöztek. Saját jogú nyugdíjas csak a Tücsök utcában lakik.

3. Az Ön legmagasabb iskolai végzettsége

Az iskolai végzettség többnyire megáll a befejezett általános iskola elvégzésénél és esetleg a szakmaszerzésnél. A be nem fejezett általános iskola az idősebb személyeket jellemzi. Jelenleg is általános iskolába járó fiataikorú személy nem szerepelt a megkérdezettek között.

4. Milyen munkaviszonya van?

A 4. kérdésre adott válaszok megerősítették az előzetes várakozásokat. Valamilyen formában mindenki dolgozik. Sokan rendelkeznek állandó, bejelentett munkahellyel. Ez gyári/kisüzemi betanított munkát, takarítónői munkát jelent. Többen alkalmi bejelentett munkát jeleztek, ami építkezéseket jelent. Reggel felveszi őket a kisbusz és késő este jönnek haza. A jövedelmük azonban elegendő ahhoz, hogy az ottani viszonyoknak megfelelő átlagos életszínvonalat biztosítsanak a családjuknak. Közmunka a fenntartó sajátos helyzete miatt egyedül az Újvárosi Fejlesztési Iroda számára adott lehetőség. Kiderült, hogy a szolnoki szegregátumokban élő roma és nem roma népesség iskolai végzettsége rendkívül alacsony, többnyire az általános iskolai végzettségnél alacsonyabban rendelkeznek. A szakmunkások száma csekély. Többségük nem az iskolai szakképzésben szerzett végzettséget, hanem OKJ-s vagy egyéb tanfolyamokon. Az idősebbek közül

kevesen fejezték be az általános iskolát, volt, aki bevallotta, hogy 3 elemije van, írni-olvasni csak nagy nehézségek árán képes. Felsőbb iskolát egy-két beköltözött-beházasodott személy végzett el. A szegregátumban élőknek ezzel az alacsony iskolai végzettséggel, szakképzettség hiányával, a deprivációs szociális helyzetben élve marad az alkalmi munka, a szürke/feketegazdaságban végzett, az alkalmi-bejelentett vagy be sem jelentett munka. Összességében a kérdőívek válaszaiból megfigyelhető, hogy a szegregátumok mutatói sajnálatosan rosszak és jelentősen elmaradnak az átlagostól. A 14 év alattiak aránya magasabb az átlagnál, az iskolai végzettség szintje meglehetősen alacsony, a foglalkoztatottsági szint – azaz a bejelentett munkával rendelkezők száma –, rendkívül kismértékű, a rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aktív korúak aránya magas. Az itt élők a hagyományos munkaügyi segítő módszerekkel nem, vagy csak nehezen érhetők el, ezért integrálásuk a munkaerő piacra alacsony hatékonyságú. A kérdőív válasza ezt igazolja. A lakhatási helyzet, a lakások komfortossága az felmérésben résztvevők közül az első háromban már kielégítő. A negyedik szépen alakul, az utolsó kettő még kívánalmat hagy maga után. Ez a személyes tapasztalatainkból és a megkérdezett vezetők válaszaiból egyértelműen kiderül.

5. Szabadidejében mit szokott csinálni?

A második kérdéscsoport a művelődési szokásokat vizsgálta. Kifejezetten sikernek tartjuk, hogy nálunk sokan választották a közösségi ház meglátogatását. Sajnos nagyon kevesen olvasnak, bár a létrehozott könyvtárunkból többen szoktak könyveket kölcsönözni. Általában meséket, kötelező olvasmányokat, szakácskönyvet. Van két krimirajongónk is. A nyugdíjasunk pedig az indiános könyvekért rajong. A döntő azonban a televízió nézése és az internetezés. Ez utóbbi azonban inkább az okostelefon nyomkodását jelenti. Nemegyszer közösen elmentünk múzeumba, megnéztük együtt a Művelődési Központot. Moziba mentünk csoportosan, eltöltöttünk néhány órát a Bowling-Centerben és remekül összejöttek a családok. Manapság újra próbálkozunk, úgy tűnik sikerrel. Eredmény a válaszokban is megjelölt városi nagy rendezvények. A Családi Nap, a Gulyásfesztivál, a koncertek. Van úgy, hogy a mi szervezésünkben jutnak el csoportosan, de már családok, fiatalok külön mennek el. Aztán bejönnek és elmesélik, mi történt.

6. Honnan értesül Szolnok város kulturális életéről?

A viszonylagos bezárkózás ellenére folyamatosan követik a különféle információs portálokat. Értesülnek a városi programokról, de leggyakoribb – az elmondásuk alapján –, a telefonnyomkodás közben felszedett információ.

7. Milyen típusú szolnoki rendezvényeket szokott látogatni?

Szabadtéri rendezvények, vásárok, fesztiválok a legelfogadottabbak. Egyértelműen azért, mert ezeket családotól lehet felkeresni. A művészeti kiállításokra csak az iskolások válaszoltak, minden bizonnyal iskolai program következtében.

8. Milyen szolnoki kulturális intézményeket látogat?

Akárcsak az előző kérdésnél, itt is a családi megjelenés dominál. Egyénileg az iskolai programok jelentik a „kényszert”, bár a közösségi házban rendszeresen bejáró fiatalok elég gyakran lelkendezve mesélik ezeket az élményeket.

9. Honnan értesül a közösségi ház rendezvényeiről, eseményeiről?

A harmadik blokk a közösségi ház lehetőségeiről szól. A válaszokból kiderül, hogy figyelemmel kísérik a munkánkat. Rendszeresen nézik a honlapot, információkat szereznek és osztanak meg velünk is, egymás közt is. A szórólapokat elteszik emlékebe, a rendezvényeken részt vesznek. Kiemelkedően jónak nevezték mindenütt – természetesen – a családi-hagyományörző nagyrendezvényeket melyekre rokonokat, barátokat is elhívnak. Mindegyik helyen többen jelezték, hogy ismerik, tudják és látogatják az ottani közösségi házat. Nálunk a legjobb a helyzet. Van, aki szinte naponta bejön. Gyerekek többen, felnőttek kevesebben. Inkább csak asszonyok beszélgetni, pletykálni. Addig a kisgyerek a Gyermekjátsszóban elvan a rengeteg játékkal. Férfiak inkább csocsózni vagy billiárdozni jönnek be.

Nagy László Gitano, Kis Grófo, a Romano Glaszo, a Speranta, a LeRom hagyományörző együttesek fellépései meglepően nagy közönséget vonzottak. A zenei program és tánc ház megteremtette – általános közmegeledésre –, a Családi Nap kellemes hangulatát A főzőbemutató pedig nemcsak egyfajta bemutatkozás volt a közösségi ház vonzáskörzetében élők számára, de egy egészséges bemutatkozás is, melynek eredményét a megjelentek közösen élvezhették. A főzőverseny a fiatalok számára egyfajta figyelemfelkeltés és útmutatás volt a cigány ételek bemutatásával, hogy ezek a

csodálatos étkek és hagyomány fennmaradjon a következő generációnak. A kulturális és játékos programok egyúttal összehozta a vonzáskörzetben élőket, a zene, tánc és játék a változatosságával és közös élményeivel enyhítve az esetenként még meglévő bizalmatlanságot-fenntartásokat a két közeli utca lakói és a többiek között. A vattacukor és a popcorn külön növelte a gyerekek jó hangulatát. Ez is azt igazolja, hogy a cigány kultúra értékeit nem asszimilálni, hanem megőrizni kell. Az integráció a valós megoldás, amelynek során mindkét fél a sajátját mutatja be és közösen értékeli azokat. Érdekes, hogy mennyire nem fogékonyak az úgynevezett előadásos programokra. A tanfolyamok népszerűek, de előadásra csak akkor jönnek el, ha valóban közülük való, a nyelvükön értő személy jön el. Roma képviselő, roma zenész, roma híresség az biztos siker. A válaszadók bejelölték a tanfolyamokat. Ezért tovább folytatjuk az informatikai képzési projektet, melynek célcsoportját az alapvető informatikai ismeretek hiányával küzdő személyek jelentik. Eddigi tapasztalatainkat megerősítették a válaszadók azzal, hogy mennyire vonzó számukra a „Találkozó híres/neves emberekkel” Példakép-program, ahol a hátrányos helyzetből tanulással-akarattal sikeressé vált személyiségek beszélgetnek el az érdeklődőkkel. Művészek is ellátogattak a közösségi házba, akik szó szerint tömegeket vonzottak a rendezvényre.

A vezetői interjúk értékelése

Személyes interjúkat három szolnoki közösségi ház vezetőjével készítettünk. Az Újvárosi Fejlesztési Iroda Déli Városrész vezetője, a Szandaszőlősi Szolgáltató Pont Katona József úti Közösségi Ház vezetője, az Úteg úti Közösségi Ház vezetője válaszolt. Sikerült továbbá szóra bírni a szolnoki önkormányzat illetékes, a szakterülettel foglalkozó munkatársát is. Tekintettel arra, hogy a feladat közös, a szegregátumok adottak, a feladatvégzők pedig kiváló szakemberek a válaszokban számos közös elem megjelent. Valamennyi közösségi ház a családok bevonásával készíti el az éves programját. Mint azt mindannyian megerősítették, vannak olyan családok, akik rendszeresen bejárnak, elmondják véleményüket, elvárják a beleszólás lehetőségét. Legnépszerűbbek azok a családi programok, ahol nemcsak az ott élők, hanem a rokonok – akár más településről érkezők –, is ott lehetnek. A gyermekrendezvények szintén az elsők között szerepelnek. Kedvelik a tanfolyamokat, a számítógépes ismereteket és a kertészeti programokat. Rendszeres mindenütt a felzárkóztatás-korrepetálás. Még a középiskolás fiatalok is bejárnak tanulni. A legnagyobb gondot ugyanakkor a hagyományos kultúrából adódó családi ellentétek okozzák. A telepiek között vannak családok, akik hosszú idő óta nem beszélnek egymással. Ez meglátszik a rendezvények látogatottságán is. Ha meglátják, hogy a másik család ott van, inkább elmennek. Nálunk annyiban enyhült a dolog, hogy ilyenkor a terület átellenes részén foglalnak helyet és tüntetőleg nem néznek egymásra. Ugyanakkor a vezetők elmondták, hogy ez az ellentét a gyerekeknél nem tapasztalható. Sőt, ha a szülők nem látják, könnyedén barátkoznak egymással. Mindannyian arról számoltak be, hogy a közösségi házuk működése eredményes, az emberek nyitottabbak, barátságosabbak lettek. Néha még egymáshoz is.

Összegzés

Az eredmények első része az, hogy megvalósult a helyzetfeltárás a Szolnok Tücsök úti Közösségi Ház vonzáskörzetében élő hátrányos helyzetű – különös tekintettel a cigány/roma származású –, szegregátumi lakók művelődési szokásainak felmérésére. Elkészült a szabadidő hasznos eltöltése érdekében kidolgozandó feladatok listája, amely a művelődési szokások megváltoztatásával határozottan elősegítheti az itt élő emberek eredményes felzárkóztatását, szocializációs hátrányaik enyhítését, valamint a társadalmi esélyteremtés lehetőségét. Beizonyosodott, hogy az elkészült kutatás a feltett mind a négy hipotézist igazolja. A primer adatok tulajdonképpen az empirikus kutatás során gyűjtött adatok, a szekunder adatok pedig a már meglévő adatok, melyeket felhasználhatok a probléma meghatározására, a primer adatok értelmezésére. Az öt esztendőn át történő munkavégzés a közösségi házban, a több évtizedes munkatapasztalat a romákkal, az esélyteremtés érdekében végzett tanári, szociális munkás és ifjúságsegítő feladatvégzés, valamint a közel két esztendő vizsgálat meghozta eredményét. A közösségi ház programjainak bemutatása azt a

célt szolgálta, hogy látható legyen, mi is volt az a kínálat, amiből választhattak az ott élők. A kérdőív is ezt tartalmazta. A válaszadók személyesen vettek részt a programokon, mindenkinek volt közvetlen tapasztalata, élménye. Az ötletek egy részét még a kezdetekkor ők adták. Ez a valódi bizonyíték arra, hogy a mindent velük, semmit nélkülük elv gyakorlatra váltható. A szegregátumban élők válaszai, a közösségi házak vezetőinek véleménye, továbbá az illetékes, magát roma származásának valló köztisztviselő elemzése igazolták a hipotézis megfogalmazásait. Minden válasz azt mutatja, hogy a romák másként gondolkodnak. Másképp viselkednek, mást tartanak fontosnak, más a családhoz való viszonyuk. Mint ahogy a telepen élő nem romák is szinte ugyanazt vallják. A szegregátumokban élők ez alatt az időszak alatt látható módon jelentős változáson mentek át. Nemcsak a közösségi házak vezetőinek tapasztalata, de az őszinte beszélgetések is bizonyítják, ezek az emberek is megváltoztathatók. A kulcsmondat pedig az, hogy olyat kell felajánlani nekik, ami találkozik az ő elképzeléseikkel. Amikor elkezdtük a munkát, nemcsak a sokéves tapasztalatainkra építettünk, hanem kisebb-nagyobb csoportos „lakógyűléseken” és a folyamatos találkozásokon kérdeztük meg a véleményüket. Semmit nélkülük és semmit ellenük – gondoltuk és ez az elképzelés be is váltotta reményeinket. A kitöltött kérdőívek válaszai azt erősítik, hogy munkánk nem hiábavaló. Van értelme az ilyen közösségi centrumoknak, képesek megváltoztatni az ott élő embereket és az ott élők a segítséggel felismerik a lehetőséget, változnak igényeik, módosul a világképük.

”

Szolnok nem megszüntetni akarja ezeket a telepeket, hanem a minőségi fejlesztés következtében élhetőbb környezetet biztosít az itt élőknek. Régebben a földrajzi pozíció, tehát a városközponttól való távolság, valamint ennek elérhetősége meghatározó volt a foglalkoztatásban és munkalehetőségekben. Ma már az esténként a szegregátumok utcáin parkoló autók reggelre eltűnnek és velük együtt kiürül a telep. Csak néhány anyuka, idősebb ember, vagy egy-két „javíthatatlan” marad otthon. Ez a radikális változás lehet, hogy a közösségi programjaink eredménye is.

A szegregátumokban általában jellemző, hogy nincs valódi lakóközösség, hiányzik az összefogás a problémáik megoldásában. Ugyanakkor Szolnokon a már felújított telepeken, ahol a közösségi ház hatékonyan működik, ez a tendencia megfordult. A lehetőség a közösség kialakítására és megtartására teljesen átformálta az ott élők gondolkodásmódját. Problémát okoz, hogy többen Szolnok környéki településekről más szokásokat hozva magukkal költöznek ide. A mélyszegénységből történő kitörés nagyon nehéz, a rossz anyagi körülmények, az adósságcsapda sok családnál tapasztalható, így ezeken a területeken is szükséges volt szolgáltatásokat biztosítani, például jogi tanácsadás megszervezésével. Szükséges, hogy a család minden tagját be kellene vonni a fejlesztésekbe, hosszú távon elérve, hogy a családi háttér támogató háttérként működjön. Ez megtörtént. A munkaerőpiaci helyzetet az iskolai végzettség mellett az egészségügyi helyzet is nehezíti. Sok esetben tapasztalható, hogy a telepről nem jutnak el a megfelelő szűrésekre. A Szűrőbusz program ezt orvosolta. A lakások leromlottsága régebben jellemző volt a szegregátumokban. Több családnál az alapvető higiénés szolgáltatások sem voltak elérhetőek. Ez a felújítás, a komfortosítás programja következtében szinte teljesen megszűnt. A Tücsök-Hangya utcákban már egyéni kukákkal és heti szemétszállítással oldják meg a problémát, az utcák teljességgel elfogadható állapotban vannak. A tisztaság, a komfortosság részben a közösségi ház munkájának

is köszönhető. Az eredmények felhasználhatósága ennek okán segítséget nyújt más közösségi házak számára a művelődési szokások megváltoztatása-módosítása-finomítása-értékesebbé tétele, továbbá a szabadidő hasznos eltöltése programja jövőbeni működésének megtervezéséhez. Munkánk természetesen nem valósulhatott volna meg a különféle társadalmi és civil szervezetek támogatása nélkül. Ez ugyanakkor nyilvánvalóan nemcsak a kapcsolatok sokrétűségét jelenti, hanem azt is, hogy a telepiek megismerkedvén a segítő szándékkal érkező „idegenekkel” – ők pedig a „félélmetes” szegregátumiakkal –, az előítéletek és a bizalmatlanság mindkét fél részéről oldódik. Kapcsolataink a legfontosabb szakmai együttműködő partnereinkkel, a többi közösségi házzal zökkenőmentes. Civil szervezetek, roma nemzetiségi önkormányzatok, művészeti és ismeretterjesztő csoportok segítik munkánkat. Ez nemcsak a szavak szintjén jelentkezik, hanem komoly szponzoráció is járul hozzá anyagi és eszköz-termék támogatások, adománygyűjtés, közös pályázatok formájában. A szegregátumi családok megjelenése a másik közösségi ház rendezvényén pedig felbecsülhetetlen eredmény. A válaszokat elemezve készítettük el a további terveinket. Ebben megtalálható a felzárkóztató oktatás, a felnőttképzés, az át- és továbbképzés tanfolyamai mellett a tanórán kívüli nevelésnek és a szabadidő hasznos eltöltésének lehetősége is. A megismert igények alapján – melyeket az „egyéb” rovatba írtunk be –, elképzeléseink között szerepel a képzőművész kör, filmklub, főzőtanfolyam, informatikai oktatás. A sportkedvelőknek elkezdtük kihelyezni az udvarra a szabadtéri sportolás-erősítő programok eszközeit. Itt a fiatalok megtanulhatják az önfegyelmet és a konfliktuskezelésnek az eddigi világuktól eltérő és hatékonyabb módját is. Megoldást tehát a közös munkánk, az együttműködés és az emberek iránti mélyszélesség együttérzés hozhat.

Irodalomjegyzék

- Bourdieu, P. (1978): *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Gondolat, Budapest.
- Cseh-Szombathy L.–Ferge Zs. (1975): *A szociológiai felvétel módszerei*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- Forray K. (2022): *Romológia*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Forray R. K.: *Cigány kisebbségi oktatáspolitikai*. EDUCATIO, 1999 nyár. (223–234.)
- Havas G. (1999) *A kistelepülések és a romák*. In: Glatz F. (szerk) *A cigányok Magyarországon*. MTA, Budapest.
- Holik I. (2020): *Mérnökhallgatók érzelmi intelligenciájának vizsgálata*. In: Hideg G.–Simándi Sz.–Virág I. (szerk) *HERA évkönyvek VII*. Debreceni Kiadó, Budapest. (245–259)
- Kemény I.: (2000) *Munka és munkanélküliség*. In: Kemény I. (szerk) *A magyarországi romák*. Press Publica, Budapest.
- Palkovics Éva (1976) *Előszó*. In: Kemény I.–Rupp K.–Csalog Zs.–Havas G. (szerk) *Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetéről foglalkozó 1971-ben végzett kutatásról*. MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest.
- Ponyi L (2019) *Közművelődés és romák*. ELTEPPK- L'Harmattan Kiadó, Eger-Budapest.
- Tóth N. (2022): *A magyarországi szegregáció jelentősége a kótaji oláh cigány közösség példáján*. In: Tóth N. (szerk), *Roma ingeráció a gyakorlatban*, Debreceni Egyetem, (68–84)
- Varga A. (2015). *Esélyegyenlőség és inklúzió az iskolában*. In: Varga A. *A nevelésszociológia alapjai*. PTBTK Neveléstudományi Intézet, Pécs.

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

- Kiriák K. K. (2016) (Diplomamunka), *A kiút veszítőinek felszámolása: Komplex telepprogram a felzárkóztatás szolgálatában*. Pázmány Péter Egyetem (2023.02.12) <https://docplayer.hu>
- Kopasz M. (2004) *Lakóhelyi szegregáció és társadalmi feszültségek a magyarországi településeken*. (elektronikus verzió, készült 2006-ban) (2023.02.12) <https://docplayer.hu>
- Ladányi J.–Szelényi I. (1997): *Ki a cigány?* Kritika 26 (12) 3-6 In: Ladányi János (szerk.) (2010): *Szociális és etnikai konfliktusok: I. Válogatott tanulmányok (1975–2010)* (146–153.) (2023.02.14.) <https://tat.elte.hu>

La romane shavoreng shibako sittarimo

Le ungrikone themeske roma majbut zhene pe le gava beshen. Sar kaj najle khanchi barvalyimo, numa dyesutnyi butyi zhanen te keren kaj le gazhenge khera. Ande le majpalune panzhvardesh bersh le dulmutane romane butya sa bisterdyisajle, feri jek-duj kasave romana butya ashile, save le forosa shaj anen kethanes.

Vorta kodolasi ke le romenge grupen le gazhe sa rispisarde, vi la shibaki sodalizacija kaveroski kerdyisajlaspe. Na kodi kamav te phenav, ke e rományi, vaj e ungriko shib vazdaspe majfeder opre kathar e kaver. Kodi phenav ke la shibaka assimilacijas devorta – savi anda kodi kerdyisajlyi, ke romenge dulmutane grupura xasarde pengi funktdja – vuzdyolpe vi kodi ke le rom nahanen so te keren penca, xasarde e phuv tela le punre le románé vatri. Ba kadalasa le rom na bisterde kodol puranyimata thaj kodol patyamnyipe save penca nade, thaj penca anen inke vi adyes. Le rom kodi gindyin ke le shavoreski godyi, lesko godyaveripo, leska vorbako shajipe: kodi ke sár trubul, sár molpe te vorbin le cine shavoresa, dur perelpes kathar kodi sár so kadi le gazhe gindyin.

Le rom kade gindyin, thaj kade zhanen ke o shavoro sár barol inke angla kodi kana vorbako glaso lelas te del, naj les godyi (na hatyarel inke e vorba, karing kadi naj les godyi te shaj hatyarel). Anda kadi na molpes te vorbin karing leste, vaj na „kade” trubul te vorbin karing leste. Ande le romengo nyepeto thaj ende e romanyi grupa (kaj kasavi inke máj si), karing o cino shavora phendyi vorba ende le sherandeski vrama, numa pe e gu-gucisapire, pe le skumpi vorbi trubul te kikidyolpe. Te varikon godyavera vorbasa del дума karing le kasave cine shavora, kodoles le majbut zhene skumponya vorbasa „dilo san?” – eske phenen. „Sostar des les дума, kana chikade na hatyarel?” pushen lestar. Kadi kodi phenel avri ke kodo, kon godyaveres del дума karin le sherandesko shavoro, angla peske vertakura kade sikadyolpe, sár kon dilyimata kerel, ke kade vorbil karing o shavora, sar te kodo hatyarlas, ba kodi sakkon zhanel ke o shavora ande kadi vrama inke na hatyarel e vorba.

Ande o barimo le shavoresko de kathar kodi kana aba ande shtar punre phirel, majfeder kodolasa barvalyvelpes e vorba savi karing leste phenen, ke but trabi na mukhen te kerel, thaj kadalasa barolpe leska vorbako mandyin. Le majbut tiltosarimaske vorbi pe kodi zhanpe ke te na pecilpes variso nasul le shavoresa.

Az anyanyelvi cigány gyerekek nyelvi nevelése

A magyarországi cigányok nagy része falvakban él. Általában ház körüli, napszámos és mezőgazdasági munkával foglalkoznak. Az utóbbi ötven évben az úgynevezett hagyományos cigány foglalkozási formák teljesen elsovadtak, kivéve egyes, a kereskedelemmel kapcsolatba hozható formát. A cigány közösségek mesterséges megszüntetésével párhuzamosan a nyelvi szocializáció is megváltozott.

Azt nem állíthatjuk, hogy akár a cigány, akár a magyar nyelv szempontjából egyértelmű és pozitív szocializációról van szó. Azt viszont igen, hogy a nyelvi asszimilációval – amely a funkcióját veszített közösség megszüntetése révén jött létre – egyenes arányban nőtt és nő a bizonytalanság, a talajvesztés érzése a cigány családok körében. Ugyanakkor a cigányság körében nem szűntek meg azok a hiedelmek és ősi szokások, amelyeket „örökül” magukkal hoztak, és hoznak még ma is.

A cigányok felfogása szerint a gyermek képességei, kommunikációs lehetőségei: az, hogy hogyan kell, hogyan érdemes a kisgyermekhez beszélni, lényegét tekintve különbözik a nem cigányokétól. A cigányok úgy tudják, hogy a kisgyermek fejlődése során, a „gügyögési” kor előtt a gyermeknek még nincs értelme (az értelmi képességek hiányában van). Ezért beszélni hozzá nem „úgy” kell, illetve nincs értelme értelmesen beszélni hozzá. A cigány családokban és közösségekben (ahol még léteznek) a kisgyermekhez szóló beszéd a pólyáskorban csupán gügyögésekre, kedveskedő szavakra korlátozódik, kell, hogy korlátozódjék. Ha valaki mégis értelmesen, összefüggésekben beszélne vagy beszél a gyermekhez, társai kedveskedő „de bolond vagy” megszólással illetik. Ez azt jelenti a beszélő társai szerint: „Bolondságot csinálsz, úgy beszélsz a gyermekkel, mintha.., pedig hát köztudott, a gyermek nem értheti, hiszen nincs értelme, stb”. A gyermek fejlődése során, a „mászó” kortól kezdődően elsősorban tiltásokkal bővítik a gyermekhez intézett szókészletet. A tiltások zöme a gyermeket fenyegető veszélyhelyzetekre vonatkozik.

„Nem szabad, megéget (a tűz)! Ne menj oda leesel! Ne nyúlj a késhez, megvág! Tedd le, megütöd magad?” stb. A megszólítás, a gyermek figyelmének felhívása, az odafigyelés, az odafigyeltetés céljából történik. Az elvárás

„Naj slobodo, phabarel tut!” (e jag) „Na zha kothe, tele peresa!” „Na unzu v karing e shuri, shineltu!” „Shuv tele, malavesa tut!” Thaj máj dur kade. Le shavoreko anavaripe feri anda kodi perelpes, ke opre te akharen lesko gindo pe kodi ke so najslobodo, ke variso bida shaj perelpe lesa. Kadalasa numa kodi kamen le rom, ke le shavoreke jakha ande kaver drom te böiden kathar kodi traba kaj e bida shaj perelpe.

Ande kadi shpecialno thaj devorta romanya shibaki situarija sakattyivar kodo krujalipe, la situadjake majfeder lashardyimake puranyimata, la romanya grupake patyape thaj le zhenengo pinzhardyipo ingrel a majbari funkda ande kodi ke sár trubul te den duma, pe soste trubul te sittyaren le shavores. Sar te del duma o manush karing o cino shavoro. Kadi vorba, kado puranyimo, le romane manusheski vorba, tele but shele bersh kardyasjlaspe avri mashkar le rom, savi pa o dad pe o shavo, pa e dej pe shej ashisajlaspe. Inke vi e vorba, inke vi o glaso kasavo si, sár so sas but shele bershenca angla kadi. Anda kadi le romane bare zhene na azhutin le shavores kade sár le gazhe sittyaren thaj zhutin.

Le cinen, ke karing lengi vrama thaj karing lengő baripo trubusardo pinzharipo pa e luma, pa le pinzharimasko trubusaripo perelaspe le shavoreske ande la vorbako, le vorbisarimaski situadja. Anda kadi avri shaj phenas ke le roma maj cerra den penge shavoren anda la vorbako pinzharipe sar so kodolen trubulaspe karing kodi, ke lenga godyasa ande jek lenija te shaj ashel. Chacha vorbasa kodi shaj phenas ke mashkar le rom kodo gindo inkrelpes, ke o shavoro sár so barolpes ande pesko trupo kade sittyol voj kathar peste thaj kathar peske vertakura save ande jek vrama si lesa. La shibaki sodalizadja o romanoshavoro kade thaj kattyi lel pherdal, sode thaj sar so kathar kodi shavorengi grupa lel, ande savi opre barol. Anda kadi jek shaj sittyavas: le rom na bararen, barem ande e shib na, penge shavoren godyake zhanimasa. „Sittyola o shavoro pe-pestar kodi so trubula te zhanel puné oprebarola” phenel e romanyi dej. Kado romano puranyimo ande le románé grupura pa le shavoreska shibako bararimo kodolasa si kethanes phanglo ke le rom sár gindyinpe pa la shibako sittyipe.

O shavoro, sava inke khanchi na pinzharel thaj na hatyarel anda e luma, zhi atunchi puné ande o trupo thaj ande e zor, ande e godyi naj kabor ke voj pes opre te zhanel te inkrel, zurales trubul kodi ke te gindyilpes varikon pa leste. Anda kadi naj kaver gindo la da, le phralen le shavoreske bararimasa, feri kodi ke ande o trupo bi bidako opre te bararen les. Ande kodi vrama kana aveltar, voj, o shavore phenel avri ke so si kodo so leske trubulpes, kodi, ke kana, ande soski situadja so trubul te kerel, so trubul te phenel. Zhi atunchi pune najlo oprebarilo, feri pe kodi si les gindo ke anda e jek vrama ande e kaver te shaj barol opre. Kadi pe sakko romano shavoro devorta perelpe, thaj na numa pe la vorbako barardyipe. Ba akanak me numa pe la shibako sittyipe gindyj.

„csak” annyi, hogy a gyermek figyelmét más irányba terelje a veszélyes helyzetből. Ebben a jellemző és speciális cigány nyelvi szituációban mindig a körülmény, a helyzetnek megfelelő közösségi szokások vagy szokás határozza meg, hogy hogyan beszél a felnőtt a gyermekkel.

Beszédmódját az évszázadok alatt kialakult, örökölt hang és szóképzlet jellemzi. Ezért a cigány felnőttek nem segítik a gyermek korához illő, a jelenségeknek és szükségleteknek megfelelő, a gyermek nyelvi fejlődéséhez, értelmi szintjéhez igazodó, és annak megfelelő nyelvi és egyéb szituációkat, helyzeteket. Valójában a cigány gyermek önmagától, a testi fejlődésével párhuzamosan adódó helyzetek révén teremti meg önmagának a lehetőségét a nyelvi szocializációra a kortárs közösségben.

A cigányok nem nevelik – legalábbis nyelvileg nem – gyermekeiket tudatosan.

„Majd megtanulja mikorra szüksége lesz rá” - mondja a cigány anya. Ez a cigány szokás a cigány közösségekben kialakult (a gyermeknevelésről vallott) közösségi nézettel van összefüggésben.

A világból még semmit nem tudó gyermeknek mindaddig, amíg alkatilag, fizikailag és értelmileg nem képes az önfenntartásra, fokozott gondoskodásra van szüksége. Tehát a szülőnek, anyának és a nagyobb testvéreknek semmi másra nincs gondjuk a gyermekkel kapcsolatban, csak arra, hogy segítsék felnőni. Az adott életszakaszokban maga dönti el (tapasztalatai során maga tanulja meg), hogy mikor, mely szituációban mit kell tennie, mit kell mondania, mit kell cselekednie. Csak azon kell „örködni”, hogy megérje a gyermek a következő életszakaszt, mindaddig, amíg felnőtt nem lesz.

Ez az előbbi szemlélet általában is érvényes a cigányság nevelési szokásaira, de itt elsősorban a nyelvhasználatra gondolok. Kezdetben a cigány felnőttek a gügyögő, dajkáló, kedves szavakat, szó- és szókapcsolatokat használják a gyermekkel való kapcsolataikban, majd fokozatosan, az életkori sajátosságoknak megfelelően egyre durvább, a felnőtt közösségben elfogadott és használatos szavakra, beszédhelyzetekre, beszédkapcsolatokra tanítják meg, illetve a gyermekkel való kapcsolatukban ezeket használják. Kvázi felnőttként kezelik. Amikor a felnőtt közösségben elfogadott nyelvhasználatot alkalmazzák és használják a gyermekkel való kapcsolatukban is, szinte már felnőttnek tekintik a gyermeket. Minél nagyobb a gyermek, annál inkább meg kell „tanítani” vele azokat a szavakat, azt a beszédet amelyet majd használnia kell. Ezek a szavak, ez a beszéd az élni, a mindenáron megélni, túl- és átélni tudás szavai, beszédtechnikái, beszédformái. A cigány családban, a cigány közösségben, a fentieknek megfelelően, az úgynevezett gyöngéd, szeretetteljes beszédstílus a serdülőkorra fokozatosan és teljesen átalakul a mindennapi kenyérharcnak megfelelő, a mindennapi megélhetést biztosító (ő szerintük biztosító) általában durvább és kemény beszédformává.

Majjanggal le romane zhene le sherandeske shavoresa féri le gu-gujimaske, le shukar thej skumpi vorbi phenen. Pala kodi, kodi trubul te phenav ke ande jek, pa o jek dyes pe o kaver kade den дума karing o cino, sarte baro zhenó avlas. Naj mashkar le duj rigutne vorbi pherdal podosarde vorbengo drom. Kana aba kodol vorbi hasnin le shavoresa sár soske mashkar pende, mashkar le bare zhene, atunchi majsona bareske dikhen vi les. Ande le vorbi barem kodoleske dikhen les. Sár sa máj baro avla o shavoro, kade vazdelpes vi le lesa hasnisardyí vorba. Sa majfeder trubul te sittyol kodol vorbi, kodole vorbengi situacija savasa trubula te trajil kana aba baro avla.

Le romane gruposke thaj le romane nyepetoska shibaki socializacija lashi pilda si pe kodi, ke sosko than si le romane shavores ande kodi ke sar sittyol e shib. Aromano baro thaj o shavoro mashkar jekhavreste pa soste thaj sar vorhin, soske alava phenen jekhavreske, kodi shaj las sama ke soskoj le romengo sakke dyesesko trajo. Kodi shaj phenas ke le romengo sakké dyesesko trajo cappeno thaj devorta pe o cilo inkrel pes, thaj pe kado cilo kidelpes kethanes. „Te na sittyosa kadi, thaj te ne kadi sittyosa, atunchi vi bokhatar shaj mérés”, phenel e romani vorba le shavoreske. Anda kadi si gindo ande la shkolaki butyi le sittyareski (o m ursh) thaj le sittyardeski (o romano shavoro) traba karing jekhavreste. Sakko zhene ande ekh kaver dimenzija mishkinpe. O sittyari „inke” shavoreke inkrel thaj dikhel le románé ternes, be le románé temes pe kadi vrama leski románýi grupa aba bareske barardas. Chi na chi slaboneske, ba cappenone bareske. Anda kodi, ke pe kadi vrama aba o romano terno trubul te zhanel pe peske duj punre te ashel andej luma. Kadal duje kolongo gindyipe avri phandavel jekhavres. O sittyari thaj o romano terno na hattýarel jekhavres.

Ande le romengi grupa o cino shavoro ande majbut nyepetura barol opre. Kade phendes, ande la grupako bararipe barardýol de kathar kodi vrama kana pe peske punra zhanel te mukhel peske nyepetoski vatra, peski territorija. Ande le shavoresko grizhipe, ande lesko xaxajipe, ande lesko bararipe majbut nyepetura, majbut zhene, thaj majtbut genericiji, majbut murshzhuvlya len pengi butyi. Majfeder le dadeske thaj la dake opre thaj tele gelinde nyepetura, le shavoreske phrala-phenya, na numa unyivar perelpes ke vi le rigutne nyamura. Pala kodi, kana aba tele phirdas le shavoreske patosko nasvalyipe, butivar la shavores aba na e dej bararel, ba le kaver, lestar majphure phrala-phenya. Von xaxaven les, von najaren les, len les ande e angalya thaj chichin les pe le dume phangles ande ekh colo. Pestar hatyardes majjanggal vaj dake, vaj ekha majphura phenyake azhutisarimasa. La shibaki komunikacija ande kadi vrama, thaj inke bute vramate chi angla le phrala, chi angla o dad thaj dej, angla le nyamura na perelpes vertakoske, anda kodi, ke na dikhen les zhenutne manusheske. Le shavores, savó inke na zhanel te vorbil khonyik na dikhel zhuvindeske, anda kadi chi na shaj vorbin karing leste chaches, ke chikade na hatýarlas so phe-

A cigány közösség, a cigány család nyelvi szocializációja jó példa arra, hogy a cigány gyermek szerepéről kialakult felfogás meghatározó szerepet játszhat és játszik a nyelv kisajátításában, a nyelv(ek) elsajátításában. A cigány gyermek-felnőtt beszédviszonya, a beszéd tartalma és szerkezete a család, a közösség mindennapi életét tükrözi. Azaz, a mindennapi élet kemény és szigorúan célirányos szerveződést feltételez. „Ha nem tanulod meg, ha nem (ezt) tanulod meg, éhen halsz!” szigorú, de igaz státuszt tükröző szemlélet. Ezért okoz gondot az iskolai munka során a pedagógus (a felnőtt) és a tanuló (a cigány gyermek) kapcsolata. Mindkét fél más dimenzióban mozog. A pedagógus még gyermeknek nézi, gyermekként kezeli a cigány fiatalot, akit (erre a korra) felnőttnek nevelt a közösség, a család. Mégpedig kemény felnőttnek. Ugyanis erre a korra már meg kell tudnia állnia a saját lábán. Ez a két felfogás elsiklik egymás mellett. Pedagógus és fiatal nem érti egymást.

A kép a *Mit csinálnak a cigánygyerekek* című film forgatószakor készült (1973) Forrás: Fortepan/Féner Tamás

A cigány közösségekben a kisgyermek több csilládban nő fel. Úgynevezett közösségi nevelésben részesül, attól a pillanattól kezdve, hogy saját lábán el tudja hagyni családját, családjá területiumát. Gondozásában, nevelésében (nyelvi nevelésében is) több család és több személy, sőt több generáció és több nembeli személy vesz részt. Általában az apa és az anya le- és felmenő rokonai, a gyermek testvérei, nem ritka, hogy az oldalági rokonok is. Az úgynevezett gyermekágyi gyermekgondozást követő időben a kisgyermeket általában már nem az anya neveli hanem leggyakrabban az idősebb testvérek. Természetesen eleinte az anya vagy más idősebb rokon irányítása mellett. Ők etetik, fürdetik, dajkálják, vagy hátukra kötve cipelik.

A nyelvi kommunikáció ebben a korban, és még sokáig, sem a testvérek, sem a szülők és rokonok szempontjából nem jelent partnerséget, hiszen nem tekintik társas lénynek. Nem partnere az embernek a gyermek. Ebben a korban a gyermek csak tárgya a különböző kap-

nas, thaj chi na zhanlas palpale te vorbil amenge. Te pale kade si, atunchi sajek si ke soske dikhas les. Gu-gujisare, unyivar vi gilyaben le shavoreske, ba kado gu-gujisaripe thaj o gilyabisaripe majanglal na le shavoreske phenelpe, ba majfeder le kavere zhenenge thaj ven, pe-penge. Khan-chi palpale sikajipe na azhutyaren le shavorestar.

Le maj bararde ternego than ande peska vramake zhene

O romano nyepeto, e rományi grupa hierarkunes si opre vazdino. Ande e romanyi grupa andral le zhene mashkar jekhavreste pa majbute rigende phandenpe karing jekhavreste, pe majbute kochijenge cicinyi xutyeldyon karing jekhavreste.

a.) O felicko barimostar avilo kaversaripe, kaj la grupako shtato phenel avri ke kon, kasa kopchisajvel.

b.) Le barimasko kaversarimo. La grupako, le zhenimasko mujalo: kon majfeder zhanel te vorbil pe la daki thaj pe e gazhikanyi shib. Barimo shaj avel vi kodi te varikon mishto zhanel te hatyaravel pes mashkar le gazhe. Butivar shaj sam jakhenge thaj kanenge dikhara inke vi adyes mashkar majphure rom thaj gazhe, majfeder kana angla le birovara zhal e vorba, kana o rom azjhutoreske akharel ekhe majteme romes: „Av aba mo (shej), phen kakale rajeske (rajake) ke so kamav.” Kjade phendes o phuro sár ahor dikhel le temesko zhanipo pe e strejino shib. Ekh fajto barimo kerel kado ande ekh situadja. Ba féri ande kadi situacija.

c.) Barimo kerel vi e majbari vrama, o phuripo. Patyiv thaj thaj baripe kerel e bari vrama thaj o „godyaveripo” ande sakko vrama, vi mursh, vi zhuvlyi te si o phuro. Kathar kodi ashol ke sosko si o krujalipo. Te mashkar le zhene si ekh phuro godyaver mursh atunchi e phuri godyaver zhuvlyi majpalal asholpe ande o barimo. Kadi sa kathar kodi inkerdyol ke kana, sosko krujo lel krujal le zhenimas. O barimo grizha del thaj anglegrizha le manushen mashkar le rom. Avri phenel le ternego, le majdne barimasa opre hurade zhenengo shtato mashkar le rom. Kodi phenel avri ke o majterno sár te inkrelpes, sár te phiravelpes, sár te del duma ande kadi zhenutnyi grupa atunchi, kana kothe si vi ekh kasavo majbarimasa oprehurado phuro, vaj phuri.

Baripe shaj avel vi o barvalyimo – sar kaj nashtig avilas len phuv thaj barrune khera – o somnakaj, o kuchbarr, le love thaj le grast kemas barvalyimos. Tumna anda kadi ande le barvale romesko nyepeto anda somnakaj: anda galbi kerdine chikateske mandyina shukararnas le zhuvlyango chikat, savó na gazhikanas sas keravadino, ba romanés, thaj but angrusnya, korake veringa sikavnas le nyepetosko barvalyimos. Vi le mursh pe pende phiravnas le barvalyimaske pechatura. Majbutivar bare shereske angrusnya, somnakune chasoske veringa, thaj somnakajesa vaj rupesa avri marde bange rovlyanca sikavadyolaspe lengő barvalyimo.

csolatoknak. A beszélni nem tudó gyermekhez nem lehet személyként szólni, hiszen úgysem érti meg, úgysem tud válaszolni. Ha pedig így van, akkor nem számít minek tekintjük. Gügyögnek, gyakran ugyan énekelnek a gyermeknek, de szerintem sokkal inkább önmaguknak, vagy társaiknak szól a gügyögés is és az ének is. Nem várnak el semmiféle reakciót a gyermektől.

A serdülőkorú cigány fiatal helye saját közösségében

A cigány család, a cigány közösség (is) hierarchikus felépítésű. A cigány közösségen belül az emberek egymás közötti kapcsolata több síkú, több kapcsolódási viszony mentén rangsorolt.

a.) A származási rang szerinti különbségek, ahol a törzs státusza határozza meg a kapcsolatokat.

b.) A rang szerinti különbség. A törzsfő, a közösség szószólója, aki a legjobban tud beszélni anyanyelvén vagy nem anyanyelvén egyaránt. Rangot jelent(het) az is ha valaki jól meg tudja magát értetni nem cigány környezetével. Gyakran lehetünk szem- és fültanúi még ma is idősebb cigányok és nem cigányok, főként hivatalos személyekkel való párbeszédének, amikor az idősebb cigány segítségül hív egy fiatalabbat: „Gyere már te fiú (lány) mondd meg a nagyságának (nagyságos úrnak), hogy...”! Azaz, az idős cigány értéként kezeli a „fiatal” idegen nyelvtudását. Egyfajta rangot jelent az adott szituációban [nem biztos (sőt), hogy egy más szituációban ez a „rang”, kijár vagy megilleti a fiatal].

c.) Rangot jelent(het) az idősebb kor is. Tiszteletet és magasabb rangbeli kategóriát jelent az idős, „bölcs” ember, nemre való tekintet nélkül. Ez a rang azonban viszonylagos. Attól függ, milyen a környezet. Ha jelen van egy bölcs, idős férfi is, akkor a szintén jelen lévő bölcs idős asszonynak csökken, vagy nem játszik szerepet a „rangja”. A viszonylagosság azt jelenti, hogy a jelenlevőkhöz képest alacsonyabb vagy magasabb a rangja egy-egy személynek. A rang jogokat és előjogokat jelent. Megszabja az alacsonyabb rangú személy(ek) viszonyát és viselkedését, beszédstílusát, magatartását a jelenlévő magasabb rangú személy társaságában. Rangot jelent(het) a vagyoni különbség is. A régi cigány közösségekben – nem lévén ingatlanuk a cigányoknak – a nemes fém, a pénz és az állat jelentett vagyoni rangot. Éppen ezért a vagyonos ember családjában nemes fémből készült, készített „kösöntyű” díszítette a család nőtagjainak homlokát. Természetesen a kösöntyű sajátos és cigányos technikával készült. A férfiak is „magukon viselték e rang jelvényét”, általában hatalmas gyűrű, vastag óralánc és nemesfémmel kivert bot formájában.

Az is igaz, hogy a törzsfői-, az életkori-, és az anyagi rang birtoklása gyakran egybe esett. Az ilyen rang és stá-

Majbutivar kade perlaspe, ke kodo kon o majbarvalo sas, jekfarsa voj sas vi o vajdo. Kado shtato vi mashkar pesko nyepeto, mashkar pesko grupo thaj vi mashkar kavera strejini grupura vazdelas lenyepetosko shtato. O romano mujalo sakattivivar féri mursh shaj sas. Kodo, kon mishto thaj godyaveres zhanlas te vorbil vazdolas lesko shtato mashkar le rom. E vorba vi dulmut thaj vi akanak atunchi sas shukar thaj godyaver, te but sas ande late le filozoficka alava. Kadale zhenengi vorba but simbolura inkrelas ande peste, but mezarimaske alava thaj vorbi inkren opre le vorsarimasko duho. Le romenge mezarimaske vorbi jokharsa shaj aven vi le zhenutne trajostar, thaj la floraka lumatar. Kathar kadal but mezarimaske vorbi le manusheski дума bangake mezilpes, phares shaj hadyarenla, ba kodol, kon hatyaren karing kadi vorba, kodol bigindosko zhanen ka pe soste si vorba. Le manushengi trabaj kodi ke hatyaren so phenel vaj nichu. Kon pizharel kadi filozofija, kodo vi hatyarel, kon na pinzharella, kodo nicsi. Kon pinzharel kadi vorba, kodo shaj del дума palpale le romeske. Ba ande kadi palpale phendyi vorba (korreferacija) ande kodo shtila trubul vi kadale dujto-ne zheneske te vor-bil, sár ande savi o angluno vorbisardas. Te kade kerel o dujto manush, atunchi o angluno majbut na ashel lesa andej vorba, na karing pestarutneske inkrel les, majcerra manusheske dikhel kadal dujtone zhenes. Anda kadi kana kasavi si e romanyi situacija, kana zhanas ke kon alvta kodo mursh kon opre dela o dyes, vaj kastar avri trubul te mangavas le sha, zurales mishto trubul te ulavas kodole manushes kon palpale zhanela te shinel la vorbasa.

Sar soski bari butyij mashkar le bare le duje zhenenga vorbako pinzharipe, kade naj gindo le cine shavorenca la vorbaki socializacia kana karing leste den дума. O romano cino kathar o kushipo, kathar o fechope, kathar o naslabodo napre majbut vorbi lel kathar le rom. Kadal vorbengi formarija zurales ande jek rig ingrel le shavoreska vorbaki socializacija. Ekh kaver rigaki situacija si e kaver, kana le rom – feder angla le strejini zhene – feri pupujisaren, feri le shavoresko shukaripe, lesko skumpunype asharen. Ba kado but asharipe majanglal na le shavoreske phenelpe, ba le kavere theneske, le strejinoske.

Anda kadi phendom aba vi rnajanglal, ke o romano shavoro na but shibako bararipo lel kathar peske bare nyamura. Khonyik, chikana na lasharel avri le shavoreski vorba kana kodo na mishto, kana nasules phenel avri po-pok vorba. Ande la shibaki socializacija baripe perelpe pe le rnajbare phrala thaj phenya, ba vi kodi trubul te phenas ke kado shibako bararipe na ke naj dosta, chi na chi pasharel kodo dostipe pe savó trubulipe avlas le dne shavores. Thaj inke naj dosta te pe kodi gindyisaras ke sordi vorbako bararipe trubulas karing kodi ke ande e shkola te shaj ashel pesko than mashkar la shkolake vertakura. Ba chi e dej thaj chi o dad na but gindo shol pe kodi ke o shavores vi la vorbatar trubul te bararen. E dej majbutivar pe le rnajbare phralengo drom phenel e vorba le shavoreske: „Muri bari shej (baro shavo) phen tya cinya phenyake (tye dne phral-eske) te kerel kado, te anel kodo...” thaj majdur.

tusz emelte a személy és családja tekintélyét a közösségen belül is, és más törzsek közötti kapcsolatokban is. Érdekes, hogy a jó beszédű, jól beszélő cigány ember (szinte kizárólag férfi) tekintélye annál nagyobb, minél *körülmenyesebben*, minél *rejtélyesebben* fejezte ki, fejezi ki magát. A valóban jól beszélő cigányok, akik tekintélyt szereztek maguknak ebben a kategóriában, beszédflowama, tartalmi és szerkezeti szempontból egyaránt, *filozofikus* köntösben jelent és jelenik meg, előadásuk szimbólumok halmazából állt és áll. Rengeteg hasonlatot alkalmaznak az előadás során. Hasonlataik egyaránt lehetnek természeti és társadalmi, emberi viszonyokon alapuló hasonlatok. Ettől az előadásmódtól az előadás, a beszéd gyakran homályos, csak a *beavatottak* számára érthető.

A hallgatóság dolga, hogy megérti a *rejtélyes* beszédet vagy sem. Aki érti, aki megérti e sajátos előadásmódban elmondottakat, viszontválaszában, korreferátumában (például: ünnepi köszöntők), követnie kell ezt a stílust, ezt az előadásmódot. Ellenkező esetben alacsonyabb szintű, nem megfelelő partnerévé lesz az eredeti előadónak. Ezekben az esetekben az eredeti előadó elbocsátja, nem áll szóba a viszontválaszóval. Rangon alulinak tekinti, tekintené a további disputát. Ebből következik, hogy adott szituációban, például lánykérés, keresztelő, gyászmeztörés, stb., a korreferátor személyét tudni kell megválasztani (hogya már ismert az eredeti előadó személye, ugyanis mindig ehhez a személyhez kell kiválasztani a viszontválaszoló).

Amennyire fontos felnőtt körben a szemben álló két személy nyelvi- beszédképessége, annyira nincs szerepe a kisgyermekkel való kommunikáció során. A szidásokon, a fenyítésekben, a tiltásokon kívül nem sok nyelvi formációt kap a cigány kisgyermek. Természetesen a másik végleten kívül, hiszen azt is el kell mondani, hogy a tiltásokon kívül (általában idegenek előtt) a túlzó babusgatás, dicséret, a gyermek szépségének, ügyességének stb. következetes kiemelése a beszéd tárgya. Ez a végletes szeretgetés azonban nem elsősorban a gyermeknek, hanem a másik felnőttnek, az idegennek szól, ahhoz irányuló szöveg. A cigány kisgyermek így nem igazán kap nyelvi nevelést. Soha, senki nem javítja ki például a rosszul és helytelenül artikulált kezdeti (később sem) beszédpróbálgatásait.

A nyelvi socializáció alakulásában fontos szerepe van – de nem elégséges – a nagyobb testvérnek. Ugyanis a szülő, az anya általában a nagyobb testvér közvetítésével hozza tudtára a kisgyermeknek szóló utasításait. „Julkám, szólj az öcsédnek, a húgodnak...”, stb, hozd ide, vidd ki innen, csinálj vele valamit, mert láb alatt van”. Tehát a nyelvi socializációt olyan csatornán kapja a kisgyermek, amely csatorna maga is socializációra szorult. A gyermek nem közvetlenül attól kapja a választ, akitől várja, elvárja (érzelmileg), hanem egy harmadik személytől. Attól, akit az anya, az apa erre a szerepre kijelöl. A gagyogó, az érthetetlen szavakat produkáló kisgyermekre a cigá-

La shibaki sodalizacija pe kasavop drom lel karing peste o dm o shavoro, savo drom vi voj pe la shibako bararipe kikidyolaspe. Le rom pe le cine shavoreski gu-gujisardyi vorba kana kodi nashtíg hatyaren, vaj kana kodi na ande jakheste ashilyi vorba si feri kodi phenen, ke vaj chi tinó diloj kado shavoro, kadi shejori, thaj numa jek lashi assan pe leski vorba. Me kodi gindyij thaj zhanav, ke vi kadi baro kecosaripe si le shavoreske atunchi, kana ande e shkola vaj ande e alosarija trubul te zhal, ke kdale shavorenga shibaki sodalizacija dur perelpes kathar kodi so andej alosarija thaj ande e shkola trubulpes, thaj dur perelpes vi kathar kodi savi le gazhikane rakhloro majmishto pinzharen le romane shavorendar.

Kadal shavora chi la sittyaricatar nepre len e vorba kana kodi la shibake sittyimas phele lenge. Anda kodi na, ke von kajle sikle karing kodi, ke len pe kadal trabi trubul te sittyaren. Von kodi zhanen, so kothe khere xutyilde penga datar, thaj penge dadestar. Na hatyaren ke so kamel lendar e sittyarica. Sostar feri lenca kecolpes. Ke kedmaske len laki vorba, najle karing kadi sittyare. Von kothe khere chikana chi ashunde kasavi ke varisave shavores le majbare avri lasharen andej vorba. Kodi zhanen, ke anda ekh vorba avri shaj assan varikas – vi von butivar kerde, thaj keren kadi le kaverenca – ba kodi ke varikon na ássál, ba lasharel lengi vorba, von inke chi ashunde. Thaj chi na perel lenge mishto. Kodi gindyin ke anda buzhanglyipe phenel lenge e sittyarica kadal vorbi. Kadi situarija ande lengi grupa bipinyhardyij, von kadi na hatyaren.

Kethanes xutyildes kadi shaj phenas ke ande o romano nyepeto mashkar o cino shavoro thaj mashkar le bare zhene, ande e románai grupa andral ande e mashkar jekhavreste phendyi vorba naj pherdal phiripe. Kadala vorbaki socializadja zurales dur perel kathar kodi, savi kle gazhe hasnin mashkar pengó nyepeto: le shavorenga vorbako bararipe mashkar le gazhe thaj mashkar le rom na perelpe ande jak. La romenga grupako karhanes shu-tipe thaj le gazhengo kon-kon kaversar kerelpes ke kaver si lengó patyape pe le shavoresko bararipe. Kadi feder ashelpes pe la vorbaki socializadja. Le bare rom kodol vorbake pinzharipe azhutyaren palpale kathar o shavaro, thaj kodol vorbi den pherdal le shavoreske, save ande kodoleski mashkar le rom perelpes. Ba, kana aba temehar kerdyol ekh shavoro, aba vi ande kasave situaciji andre ingren les, savaengo pinzharimo trubul karing kodi, ke bareske te vazdyolpe o shavaro.

Felhasznált irodalom

Huszár Tibor Erkölc és társadalom (1983). Budapest, Kossuth Ny. Ny. Csebokszarov, L. A. Csebokszarova Népek, rasszok, kultúrák (1980). Budapest, Gondolat

Cigány legények, Keszthely, 1905 Forrás: Satrál Andor flvétele

nyok azt mondják, „jaj, de bolond az a gyermek, milyen bolondságokat karattyol össze”, és legfeljebb jót nevetnek az értelmetlen gagyogáson. Valószínűleg ez is akadály a az óvodába, az iskolába kerülő cigány gyermekek nyelvi, kommunikációs szocializációjának. Valószínűleg ez is gátja annak, hogy a cigány fiatalok nem veszik komolyan (súlyának megfelelően) a tanító nyelvi, kommunikációs segítségnyújtását. Nem szokták meg, nem értik a szándékot. Az ő köreikben ez a módszer ismeretlen, stb.

Összefoglalva el lehet mondani, hogy a cigány családban a kisgyermek és a cigány család, illetve a közösség között a beszédkapcsolat lényegileg különbözik a nem cigány gyermeknevelési modelltől. A cigány közösség szerkezete, illetve a közösség hiedelmei meghatározzák a kisgyermekkel való bánásmódot, és jelesül a nyelvi szocializáció kérdéskörén belül. A felnőttek azokat a nyelvi ismereteket „adják át” a gyermeknek, amelyek korosztályi szinten elvárhatók, amelyeket elvárnak a felnőtt közösség tagjai. A serdülőkor elején azonban már olyan nyelvi szituációkba is bevonják őket; amelyek gyakorlása szükséges a felnőtté váláshoz.

(Eredeti megjelenés: ROM SOM, 1996)

Előítéletek és csoportközi viszonyok (válogatott tanulmányok) (1980). Közgazdasági és Jogi Réger Zita Utak a nyelvhez (1990). Budapest, Akadémia

KALEIDOSZKÓP

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY

Cigányélet

Putri a Meszesben Forrás: A szerző felvétele

„Az Isten leereszkedett a magasból, aztán visszaköltözött az égbe, mert nem bírt a Földön a cigányokkal.” A mondatot Emir Kusturica filmjének, a Cigányok idejének első képsorain mondja egy cigány ember. Vajon mit takar ez a mondat, ha cigány szájából hangzik el? Büszkeséget? Kivagyiságot? Vagy nem más ez, mint az előítélet dacos elfogadása?

Pat Healy a hetvenes évek elején a Times egyik cikkében röviden így foglalja össze a negatív sztereotípiát: „*A cigányok piszkosak, lopnak, gyereket rabolnak, nem olyanok, mint a többi ember.*” Az amerikai kultúranthropológus, az erdélyi és romániai ügyekben is jártos Gail Kligman egy tanulmányában arról ír, hogy bárhol éljenek is Európában, a romákat sújtó előítéletek manapság is élnek, sőt egyre erősebbek és könyörtelenebbek. „*A romákkal szemben a mindennapi élet majdnem összes területén diszkrimináció érvényesül.*” A nem cigányok által leggyakrabban hangoztatott vád szerinte is az, hogy a cigányok „*koszosak, civilizálatlanok, nem szabad bennük megbízni, erkölcsstelenek és tolvajok*”, ezen kívül szegények is, „*és mindig is azok maradnak, mert megélhetésük érdekében nem végeznek becsületes munkát*”. Koldulnak, lopnak, szociális segélyeket igényelnek, röviden: mindig „*másokból élnek*”.

Jasmine Dellal, az Amerikai cigány című, 1999-ben forgatott dokumentumfilm rendezője azt az alcímet adta filmjének: „*A stranger in everybody's land*” – Idegen a mindenki földjén. A rendezőné édesanyja Indiában él, mert a második világháború idején a zsidó nagyszülők elmenekültek Lengyelországból, s ott akadt számukra munka. Dellal – aki francia és spanyol nyelvet, valamint irodalmat hallgatott Oxfordban – három országot mondhat hazájának: Angliát, Indiát és az Amerikai Egyesült Államokat. A filmjével tucatnyi díjat besöpörő alkotó az internetes oldalán, bemutatkozó nyilatkozatában azt mondja, a gádzsók mindhárom országban egyformán tudatlanok: semmit sem tudnak a cigányokról, ha valami mégis él a fejükben, az az előítélet.

Akárhány szociológiát, riportot veszünk is kézbe, melyben nem cigányokat kérdeznak a cigányokról, a válaszadók előbb vagy utóbb (inkább előbb) ugyanoda lyukadnak ki. Egy szlovák nyugdíjas asszony így fakad ki a kérdezőnek: „*Mind cigányok ők, még akkor is, ha magyarnak vagy szlováknak vallják magukat. Mind romák. Csak nézzen rájuk. Sosem dolgoztak, mert lusták. Ha szükségük van valamire, ellopják. Ilyen a tipikus roma jellem.*” Egy romániai település önkormányzatán dolgozó titkárnő, aki a támogatások és egyéb hivatalos ügyek kapcsán sűrűn találkozik velük, azt mondja: „*Ezek mind lusták. Egész nap a faluban lófrálnak, csoportokban, nem úgy, mint a normális emberek. Egy a céljuk: hogy az ivásra pénzt keressenek. Ahelyett, hogy dolgoznának, ajtóról ajtóra járva koldulnak.*”

A chicagói rendőrök szerint – ahogy az Connie Fletcher könyvéből kiderül – a cigányok született bűnözők. A magyar rendőrök sem vélekednek másként. Szerintük sok mindenből megállapítható az, hogy valaki cigány vagy nem cigány. A bürszín, a név, az életvitel, a munkamorál, a ruházkodás, a hangnem és a hangerő is eligazíthat. De azt mondják, látniuk vagy hallaniuk sem kell az embert, mert bizonyos bűncselekményeket kizárólag cigány bűnözők követnek el. Több tanulmányból is levonható a következtetés, hogy a magyar rendőrök (természetesen tudjuk, hogy ez is fikció, ilyen sincs: a gonosz vagy megértő magyar rendőr) úgy gondolják, előítélettel viseltetnek a cigányokkal szemben, de nem jobban – mentegetőznek ügyesen –, mint általában a magyarok. Ráadásul szerintük a cigányok is előítélettel viseltetnek a rendőrökkel szemben. A cigányságot, hasonlóan chicagói kollégáikhoz, a magyar rendőrök is roppant agyafúrt népségnek tartják. És agresszívnek is. A kihallgatások során, mondják, szándékosan odaverik magukat a falhoz, hogy beperelhessék a rendőröket. Ők maguk terelik a szót cigány voltukra, mert tudják, azon nyomban akad olyan politikai erő, mely az eset kivizsgálása nélkül is rögvést a védelmükre kél. A rendőröket senki sem védi, panaszkodnak a magyar rendőrök, pedig szerintük a romák és a rendőrök közt létező konfliktus, ha van ilyen, nem cigány–gádzsó konfliktus, hanem bűnöző és bűnüldöző konfliktusa. A magyar rendőrök szerint a bűnözők közt jóval nagyobb arányban fordulnak elő cigány elkövetők, mint ahogyan azt az össznépszerűségeen belüli arányuk indokolná. Ez tény, állítják. Statisztika. A „cigánybűnözés” kifejezés nem rasszizmus, nem előítélet, hiszen, ha vannak olyan bűncselekmények, amelyeket csakis cigányok követnek el, akkor van cigánybűnözés is. A magyar rendőrök a cigányokat csoportokra osztják. Azt mondják, hogy vannak a főállású bűnözők, a cigány maffia, akik a cigányságon belül is külön kaszt. A nyomortelepek cigányai egy másik csoport – ők a szegénység, a nyomor rabjai, a rendszerváltás vesztesei. Nem született bűnözők, hanem a kényszer teszi őket azzá. A harmadik csoport már megellelte a helyét falun, városban. Leginkább kereskedők. Velük semmivel sincs több vagy kevesebb dolguk, mint bármely más magyar állampolgárral.

Tudatlanság, előítélet, vakság, közöny. Kéz a kézben járnak. És persze valóban létezik cigány bűnöző, ráadásul tagadhatatlan az is, hogy a szegénység, a nyomor, a kultúrátlanság nem sok

Székelyföld

Forrás: A szerző felvétele

választási lehetőséget hagy. Aki éhez és nincs munkája, de vannak gyerekei, az lopni fog. Katie Trumpener szerint a hagyományos nyugat-európai baloldali pártok szinte napjainkig ügyet sem vetettek a cigányokra. Cigánykérdés nincs – az rendészeti, bűnüldözési feladat. Csavargók, koldusok, munkakerülők, bűnözők – rendőrségi ügy.

Létezik az előítélet és a diszkrimináció, melynek elszenvedői – sokszor érthetően – türelmetlenül és elkeseredetten csakis a sérelmeiket látják, így aztán az objektivitásra törekvőket is száműzik a valóban előítéletesek közé, ha azok bármiféle negatív jelenségre megpróbálják felhívni a figyelmet. A cigány bűnözés kérdése is ezért nagyon kényes. Egyrészt azt lehet mondani, hogy már a kifejezés is rasszista. Másrészt viszont azért tartanak annyira a számoktól a cigányok és képviselőik, mert azok – úgy tűnhet – ellenük szólnak: velük született bűnözői hajlamuk bizonyításának egyik eszközét látják benne. Csakhogy ezek a számok, bármit bizonyítsanak is, létező számok. Nem a számok és nem a statisztika, a felmérés ellen kell fellépni, hanem a számokból levont következtetés tisztaságát kell biztosítani. Radó Péter írja valahol: „Magyarországon élő amerikai ismerősöm mondta egyszer, hogy a tengerentúlon »mi is tudjuk, hogy rasszisták vagyunk, de azt is, hogy nem szabadna annak lennünk«”.

Tony Gatlif filmrendezőtől rendszeresen megkérdezik, miért forgat mindig cigányokról. Általában azt feleli, azért, mert a nem cigányokban hamis kép él a cigányokról. Romantikus mítoszok keverednek zavarodottsággal és előítéletekkel. Azt állítja, hogy a 19. században mindenütt a világon az összes cigány embert

banditának és tolvajnak tartották, de sokféle így van ez még ma is. „Az a feladatunk – mondta majd’ tizenöt éve, a *Latcho drom* romániai forgatásának idején adott nyilatkozatában –, hogy ki-ki a saját eszközével megváltoztatni igyekezzen ezt a képet. Mert a világon bármiről lehet beszélni – gyilkosokról, maffiáról, politikáról –, de ha a cigányokról kezdesz beszélni, egyszeriben nem értik, hogy miért beszélsz. Nagyon régóta dolgozom cigányokkal, de még soha nem fordult elő, hogy a cigányok megloptak volna másokat. Nincs, nem létezik a cigány tolvaj, mint kategória, mint ahogy azt sem lehet a cigányokról mondani, hogy csak becsületes emberek vannak közöttük, és nem lehet mondani a franciákról sem, mert minden nép között van mindenféle, ez természetes emberi dolog. Az összes sztereotípiát, amit meghallok a cigányokról, rettenetesen bosszant, és az is, hogy a sztereotípiák elfogadása mindenütt természetes. Ezért készítek filmeket. Ha nem lennének negatív sztereotípiák, tulajdonképpen nem is lenne értelme a munkámnak, nem születnének meg a filmjeim.”

Az előítéletek, negatív sztereotípiák tehát élnek ma is.

A legsűrűbben a következő negatív általánosításokkal találkozhatunk. A cigányok szegények, rongyosak, piszkosak és bűdösek. Lopnak és rabolnak, bűnözők, de legalább is élősködők. Ostobák és tanulatlanok, nem csak műveletlenek, de születésüktől fogva nevelhetetlenek is.

Ne dühödjünk fel, ne háborogjunk, ne is bólogassunk egyetértően, vizsgáljuk meg külön-külön a vádak. Megérteni csak akkor tudunk bármit is, ha ismerjük a körülményeket, az indítékokat. Ezért kezdjük azzal, hogy megpróbáljuk vázolni a cigányság, a cigány lét lényegét, legfontosabb velejáróit. Lássuk tehát, milyen az a sokat emlegetett „cigányélet” – milyenek, hogyan élnek a cigányok?

Mozgékonyság

A cigány vándor fajta. Akkor is, ha éppen nem vándorol. Esetükben, állítja Bernard Formoso, sohasem lenne szabad letelepült életformáról beszélni, hanem csak annak átmeneteiről. A cigány ember a szabad helyváltoztatást sokra tartja. Ha régóta letelepült, ha szép kőházban él, akkor is.

Formoso azt írja, hogy az általa megismert cigányok a kőházaikról, mint lakókocsikról beszéltek, a szintók és a romák is táborhelyet mondtak, amikor a házaikra gondoltak.

A mozgás eszköze a ló, az ekhós szekér, a lakókocsi, a sátor.

A mobilitás, az „úton levés” mindennél többet ér. Réges rég letelepült cigányok, ha anyagi helyzetük megengedi, lakókocsit vásárolnak, és azt leparkolják a kertben, a ház mellett. Lehet, hogy sosem használják. De van. Thaly Eleonóra Anna, aki 2001 és 2004 között a több mint ezer lelket számláló, teljesen beás cigány Alsószentmártonban élt és dolgozott (a falut 1977-ben hagyta el az utolsó sokác család), azt mondja, a szentmártoni cigányok számára a kerékpár munkaeszköz, de egyben a szabadság, a mozgékonyság jelképe is. A faluban a cserekereskedelem alapját képező egység – egyebek közt – az „egy bicikli fa”. A kerékpár, legyen bármilyen kopott és lerobbant, azt jelenti ma, mint hajdan a szekér, később a Zsiguli: lehetőséget a mozgásra.

A cigány törzs, a rokonság, a család hatalmas és kiterjedt. Határokon átnyúlik, esetleg tenger vagy óceán választja el egymástól kisebb csoportjait. És mégis ez a biztonság. Ez az állandóság a változó világban. Ez a védőháló. A segítség hálózata. És ez a hatalmas, kiterjedt rokonság tud egymásról, kapcsolatot tart, ha teheti látogatja egymást. Örök mozgásban van.

Michael Sinclair Stewart angol kultúrantropológus a nyolcvanas évek derekán másfél évet élt egy magyarországi, pontosabban Heves megyei település oláh-cigány közösségében. Olyan nyugat-európai közegekből érkezett Magyarországra, melyben a cigányság többsége „nomád”, vagyis utazó életmódot él, a kelet-európai, egykori szocialista országokban olyan cigányok közé került, akiket erőszakkal letelepítettek. Egy részüket még a 18. században, más részüket a két világháború között, majd a szocializmus évtizedei alatt. A vándorokból bérmunkások lettek. Az ügyes kézművesekből futószalag mellett álló gépemberek. És mégsem lettek ugyanolyanok, mint a gádszó kollegáik. Stewart azt állítja, hogy a kelet-európai cigányok ennek ellenére mozgékonyak maradtak.

Hogy hogyan lehetséges ez?

„*A házam a várom*” – mondja a gádszó. A cigánynak nincs vára, még ha van is háza. A ház nem köti meg a cigány embert, nem horgonyozza le úgy, mint a gádszót. Különben is, a cigány ember háza, még ha a gádszó tulajdoni lapon esetleg csakis az övé, valójában sokuké, a családé és a rokonságé. Mindegyiküké. A nagycsaládok tagjai távoli rokonok házát vagy lakását, mint sajátjukat használják, ha úgy adódik. Pert, sértődést, megbántást, házastársi vagy családi konfliktust villámgyors költözés követhet. A békülés után a visszaköltözés hasonlóan gyorsan történik. A cigányok utaznak, kereskednek, egy-egy család, akár nagyobb csapat is felkerekedhet, s elutazhat hetekre, hónapokra az ország átellenes csücskébe. Temetés miatt, hatóság elől bujdokolva, családi ünnepet ülve vagy egyszerűen rokonlátogatásra. Ha valaki megkísérelt már utolérni egy cigány embert a hivatalosan bejelentett lakóhelyén, az tudja, hogy ez olykor lehetetlen feladat. Akinek pedig volt már cigány szomszédsága, az tudja, hogy a cigány családban a mozgás, a jövés-menés sosem szünetel. A cigányság sikeres rétege, a pénzes vállalkozó gyakran még külföldi üzleti útjára is magával viszi népes családját. Rokonoknál szállnak meg, üzlet és családlátogatás összekapcsolódik, visszafelé lehet, hogy kevesebben jönnek, mert valaki marad, de lehet, hogy többen, mert valaki velük érkezik. A lakóhely-változtatás a letelepedett cigányok világában is mindennapos dolog. A költözködés a cigányoknál nem nagy ügy, nem is csinálnak belőle gondot.

Nomádok, mondják a cigányokra még a kutatók is. Nem azok, inkább utazók, vándorló életmódot folytatók. Vekerdi József egy tanulmányában azt írja, hogy a nyugati szakirodalom nomád kifejezése pontatlan. Igaza van, hiszen a valódi nomád, állatállományával vándorló, nomadizáló népcsoportok életformája egészen más, mint a cigányoké és más, mint az indiai vándor *bandzsára* törzsek, a hajdani Indiában is szétszórtan mozgó, heterogén elemekből összetevődő *domba* csoportok kultúrája. Hiszen az állataikkal vándorlók létalapja az állatállomány, és az ahhoz kötődő, rendszeres, kiszámítható, szorgalmas munka. A termelőmunka. A cigány „nomádok” soha nem műveltek földet, nem tenyésztettek állatot, nem foglalkoztak hivatásszerűen a vadászattal és a halászattal sem. Mindig is termelő környezetüktől függtek.

Vándorjelek

Mivel hajdanán a cigányok egyes törzsei is további kisebb-nagyobb csapatokra, csoportokra bomolva haladtak, jeleket hagytak egymásnak az utak mentén. „*Ősrégi, nemzedékről-nemzedékre*

szálló jelek voltak ezek.” „Minden törzs bizonyos hírekre az általános jelek mellett még törzsjelet is kap, melyből megtudhatja, hogy melyik törzs tette le ezt vagy azt a jelet.” Törzs- és csapatjelek, hírmondó és időközlő jelek. „A magyarországi, erdélyrészi és oláhországi cigányoknál e jelek neve szikajimako”, ami azt jelenti: „mutató”. A szerb és török cigányoknál *childerpennek*, vagyis „várakozás”-nak hívják, „a némethoni cigányoknál e jeleket szikerpaszkero elnevezéssel illetik.” Lehetnek vágások és rovások a fatörzseken. Lehetnek ló- vagy disznószőr jelek. Lehet babszem, tökmag, szalmaszál, „bizonyos módra vágott, felmetszett vagy lehámozott vesszők”, színes fonalak. Keresztutakon, magánosan álló fák törzsén, hidaknál. Földbe szúrt ágacsok, melyek a vonulás irányát mutatják. Kövek, kavicsok is lehetnek jelek. Jeleket minden vándorló, vadászó, gyűjtögető csapat hagy a többieknek, a lemaradottaknak, a rokonságnak. A cigányok is használtak ilyen jeleket. De hogy a vándorjelek kapcsán sok folklorista fejét tömték tele rögtönzött, vad mesékkel a kedélyes, élénk fantáziájú, ám valójában rejtőzködő cigányok, az is bizonyos.

Rugalmas elzárkózás Láthatatlanság – cigány távolságtartás

A cigányok őrzik a világukat, nem szívesen engednek maguk közé idegent, csak akkor, ha az köztük is akar élni, elfogadja szokásaikat, törvényeiket, vagyis maga is cigánnyá lesz. Különben a cigánnyá levésnek általában ennyi a követelménye. Az amerikai Anne Sutherland azt írja, a cigányok úgy is igyekeznek megvédeni magukat, hagyományaik, életformájukat, hogy a nem cigányokkal való érintkezést a minimálisra csökkentik. Csak akkor találkoznak velük, ha a megélhetés, az munka, az üzlet megkívánja azt. De szórakozásaikba, ünnepeikbe, gyászukba nem szívesen vonják be a gádzsót. A sajátos, a gádzsókétól merőben különböző morális, etikai és vallási hagyomány is segít a távolságtartásban. Patrick Williams a Párizs környéki kalderások életformáját vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy a legfontosabb számukra a „láthatatlanság”. Ha nem cigányokkal érintkeznek, akkor nem cigányként, hanem vállalkozóként lépnek föl, mert az a tapasztalatuk, hogy a gádzsó társadalom egyetlen cigányt ismer, a tolvaj, munkakerülő *gitant*. Kifelé tehát nem cigányok, a romaságukat megtartják maguknak. Kifelé, amikor a párizsi üzletemberrel, vállalkozóval, szolgáltatóval, kereskedővel alkudoznak, ők is egyszerűen párizsi emberek.

A jelenben élés

A szépírók régen megfogalmazták, hogy a cigányoknál nincsen idő. A 19. századi, 20. század eleji regényekben és novellákban sűrűn előfordul az a motívum, hogy aki a cigányok közé kerül, annak meglassul az idő.

Mi ennek a magyarázata?

Az, hogy a cigány nem tud a múlttól, nem törődik a jövővel, csakis a mában él.

Legalábbis így szól a legenda. Formoso azt állítja, a szintó dialektusokban nincs is jövő idő. Az oláh-cigány dialektusokban pedig nincs feltételes mód. A jövő tervezése nem fontos. A cigány alig-alig gondol a jövővel. Az egyén nem boldogul, a közösség a lényeg, erre lehet számítani. Ez pedig van. Ez az állandóság. A mindig, a jelen, az örökkévaló. A kiszámítható. A közösségen belül nem is lehet sok tere az egyéni kezdeményezésnek, hiszen az ügyis alárendelődik majd a többségi akaratnak. Mindezt nem tagadja Patrick Williams sem, de kiegészíti azzal, hogy szerinte a cigányok nem tudták volna századokon át megőrizni identitásukat, ha nem alkalmazkodtak volna kitűnően, ami viszont csak akkor lehetséges, ha odafigyelnek a világra, állandóan résen vannak, hogy rögtön legyen megoldásuk a változó körülmények kihívására. Ha egyáltalán nem firtatnák a jövőt – lehet, hogy csak a közeli jövőt, a holnapot és a holnapután – nem lettek volna képesek az alkalmazkodásra.

Abban a legtöbb kutató egyetért, hogy a jelen intenzív megélése a cigány kultúra egyik leglényegesebb vonása. Ez a záloga a gyors, helyes reagálásnak, a túlélésnek, vagyis a jövőnek. Amivel különben nem törődnek.

Idő és időbeosztás

„Lusta cigány.” „Dologtalan cigány.” „Nem csinálnak ezek semmit, nem látta ezeket még dolgozni senki, sosem.” „Büdös nekik a munka, csak mindig a kocsmá előtt ácsingóznak.” Annyira másképp csorog náluk az idő, mint nálunk, hogy óhatatlanul felmerülnek a fentebbiek.

De vajon mi a normális időbeosztás?

Ébredés hétkor? Mosakodás, öltözködés, reggeli? Nyolckor munkában? Délben ebédszünet? Fél ötkor fájront? Így kell élnie a normális, megbízható, dolgos embernek? Kivéve az éjjeliőrt?

Patrick Williams a saját példáját hozza. Amikor elkezdte a kutatást a kalderások közt, egy középiskolában tanított. Nem volt könnyű összeegyeztetni a két világ idejét.

A cigány ember valóban nem szereti a kötött munkát, a szabott, rugalmatlan munkaidőt. A cigány ember nem rabja az időnek. Nem is törődik vele. Így aztán az idő meghunyászkodik, neki dolgozik.

Bármelyik cigány életében történjék valami, az mindannyiukat érinti. Ha egy cigány meghal, a temetésig a közösség minden tagja abbahagyja a munkát. Az anyagi gondokon ekkor a közösség segíti át az érintetteket. A rendszeres munkavégzés nem fontos, az összetartás igen. Egy kalderásnak sűrű napjai vannak. Ha dolgai nem is mindig tűnnek fontosnak nekünk.

„Ezek utálják a munkát! Minden kicsi vagy nagyobb esemény – születésnap, gyász, esküvő, családi vita, gyermekszületés – kitűnő lakalom arra, hogy ne kelljen dolgozniuk.” Erről lesz még szó bővebben is, de szó mi szó, a cigány embernek nem a munka a legfontosabb. Azért nem arról van szó, hogy a cigány ember „minden alkalmat megragad, csak hogy ne kelljen dolgozni”. Egyáltalán nem. Arról van szó, hogy a hűség, a kitartás, a bármi áron való összetartás, az egymás figyelése, az egymás iránti szolidaritás érzése az évszázadok során annyit üldözött embereknél minden más parancsnál erősebb.

Csoportosan

A cigány ember, legyen az kalderás, magyar muzsikus cigány vagy granadai gitano, mindig csoportosan jár. Mindegy, hogy nő vagy férfi, gyermek vagy idős ember. Csoportosan megy a kocsmába, a kórházba, a templomba, a boltba, a vendéglőbe, az áruházba, a fürdőbe. Csoportosan látogatják a beteget, csoportosan mennek gyónni, csoportosan vásárolnak autót, villamosjegyet vagy ruhaanyagot.

Ugye, ismerjük ezt?

Mi, ijedt, csöndes, bolond, magányos gádzsók.

Amikor feltűnnek a buszon, a kórházi folyosón, a kórteremben, a bíróság előtt. Látványos és hangos jelenetek ezek. Sok szín, sok hang, sok indulat, sok érzelm. Olyan otthonosak, hogy szinte rosszul érezzük magunkat.

Patrick Williams szerint – mily meglepő fordulat – a kalderás romák mulatni, szórakozni is egymás társaságában szeretnek. Állítólag a fiatalabb generáció tagjai sem mutatnak olyan felfokozott érdeklődést az új meg új szórakozási lehetőségek iránt, mint a gádzsó gyermekek. Félreértés ne essék, eljárnak otthonról. Nincsenek külön cigány áruházak, közértek, fürdők, orvosi rendelők, bevásárló centrumok, kocsmák, játéktértek, mozik vagy színházak. Ugyanoda járnak kórházba is, ahová a gádzsók, csak éppen kiválasztanak egyet, azt kinevezik a magukénak, és ahhoz hűségesekek. A hatvanas évek elején sokan pünkösdistává lettek, így már saját templomuk is van. Meló után összejönnek, esznek, isznak, adomáznak. Most már Williams cigányai sem üzletemberek, nem párizsi vállalkozók, nem franciák, nem is lusta vagy szorgos gitánok, nem cigányok, nem szintók, hanem kalderások. Vagyis önmaguk.

Szabadság

Láttuk, a mozgékony, a szabadság és függetlenség nagyon fontos a cigányoknak. Azt gondolhatnánk, hogy ez előbb utóbb individualizmushoz vezet. De nem. A cigány embert erős érzelmi szálak fűzik a közösségéhez. Ha kiközösítik, vége, mert az ellenséges külső világ eleve eltaszítja,

köszöni szépen, nem kér belőle. A szabadság és a közösséghez való tartozás igénye tehát egyforma intenzitással létezik. A kötött idejű és rendű iskola, az ugyanilyen munkavégzés, a parancsra és utasításra, főnökösdire épülő tevékenység tökéletes ellentéte mindannak, ami a cigány közösség életének rendje.

És ez nekünk félelmetes. Lustaságot, ingyenélést gyanítunk. Felelőtlenséget, megbízhatatlanságot. Hiszen aki közülünk ilyen, az mind deviáns, különleges. Csakhogy – ebben az értelemben – ők nem mi vagyunk. Ők ilyenek.

Formoso azt mondja, a cigány, ha teheti, olyan tevékenységet választ, ami nagyfokú önállósággal jár. Ha lehet, szabad levegőn, nem fedél alatt. Mint a piacozás, kupeckedés, ingatlanozás, régiség, vásárolás, házalás. A cigány értetlenül, megvetéssel, sőt ellenségesen nézi az ostoba gádzsót, aki reszket a főnökétől, lesi annak minden rezdülését, nem szól vissza, némán hallgat és tűr – aztán hazamegy és megbünteti, felképeli a saját gyermekét.

A cigányok a vallásban is megőrzik szabadságukat. Andalúziában az evangélikus egyháznak komoly cigány gyülekezete van, és a payók, a nem cigány andalúzok nem győznek panaszkodni, hogy a hangos és fegyelmezetlen cigányok miatt nem hallják a papjukat, akinek valósággal ordibálnia kell a szószékről, mert a hívek flamencót énekelnek, táncolnak, úgy verdesnek a legyezőikkel, mint óriási pillangók, az istentiszteletnek se vége, se hossza, előfordul, hogy harminc perc helyett két és fél óra hosszat tart. A gitanók nem szívják mellre a kritikát, büszkén vágak vissza: „*Nem tetszik, hogy zajosak vagyunk? Nem tetszik, hogy mi másként szólítjuk meg az Istent? Nem baj! Mi szabadnak születtünk, és amikor a cigány megtér, sokkal mélyebben változik meg, mint a payo*”.

A cigány vezető

Egyiptom hercegei, cigány grófok, vajdák, ispánok. Mi az igazság? Léteztek a nevezetes cigány vajdák és királyok? Formoso szerint az általa vizsgált cigány közösségekben nincs vezető, vezér, főnök, aki rákényszerítené akarátát a közösségre. Tekintély létezik: az életkor, a hagyományok ismerete, helyismeret, bölcsesség, kapcsolatok, adott esetben akár az anyagi bőségben is megnyilvánuló leleményesség is tekintélyessé tehet valakit. Tekintélyes az, aki több megrendelést hajt fel, aki több gádzsót tud az üzletelésben meggyőzni, esetleg rászedni. Az ilyen ember tanácsot adhat, a szavára könnyebben hajlanak, de parancsolni ő sem fog. Az önjelölt „vezér”, aki nem bölcs, csak az uralomvágy, a parancsolhatnék dolgozik benne, gúny tárgyá lesz. Liégeois ugyanezt írja, hogy az általa megismert cigány közösségekben nincs vezető, csak tisztelt, elismert személyek vannak. Korábbi fejezetekben már láttuk, hogy a cigány vezető, a „cigányvajda” általában nem cigány találmány, hanem az illető nemzet, a többségi társadalom által a cigányságra kényszerített személy, akin keresztül tartani lehet a kapcsolatot a közösséggel. Az egyenlőség, a testvériség olykor nehezen összeegyeztethető a szabadsággal, az egyénivel és eredetivel, a fantáziával. A cigány férfi szünet nélkül kötélen egyensúlyoz: lételeme a közösség, melynek meg akar felelni, de akarátát, újítani, változtatni kívánó ösztöneit is ki szeretné élni. Kötélen táncol.

Kris – A cigány bíróság

A kris a cigányok törvényszéke. A vének törvényhozó testülete. Tagjai egyenlők. A kris nem hivatal. A kris maga a tekintély. A kris egyben a törvény is.

A cigányok egymás közt intézik el bajos ügyeiket, gádzsó bírósághoz csak akkor fordulnak, ha lehetetlen a közösségen belül kezelni a vitás kérdést. Az idősek, a tapasztaltak, a nagy tekintélyűek ilyenkor törvényt ülnek. Döntésük megfellebbezhetetlen. A döntés előtt – amikor a felek előadják álláspontjukat – nagy a hangerő, feszültek az idegek, izzik a levegő, túlcsoportulnak az érzelmek. A döntés után belenyugvó csönd, majd kézzorítás, ölelés, az eskü kötelez, a döntés érvényes, nincs apelláta, az élet folyik tovább, haragnak, további vitának, bosszúnak helye nincs. Béke van. A kris erkölcsi nyomás. Szembe fordulni nem lehet, mert akkor az egész közösséggel találja szemben magát az, aki vitatja a döntés jogosságát.

Mivel a cigányságon belül nem intézményesített a törvénykezés, nincsenek írott szabályaik, bíróságaik és végrehajtó szerveik, ezért a kris, ha nem is pontosan ugyanúgy, de mindenütt léte-

zik. Hiszen meg kell oldani a vitás kérdéseket. A kris létszáma néhol kötött – hét ember, másutt kilenc –, de általában nincs erre előírás. Akár az összes férfi is jelen lehet, de mindig az öregeké a vezető szerep. A mindennapi élet ügyes-bajos dolgaiban a közösség egésze dönt, megvitatva, újra és újra előadva, megbeszélve, hangos megjegyzésekkel kísérve a felmerült esetet. Két személy, két család, két csoport között támadt feszültség esetén egyaránt a többségi vélemény számít döntőnek, „törvényes ítéletnek”.

Az ítélet olykor azonnali tettlegességben is megnyilvánulhat, ilyenkor a szenvedő fél nem védi magát, szelíden tűri az ütlegetet, a pocskondiázást. Súlyosabb vétség esetén a közösség hosszabb-rövidebb időre kiveti magából a szokás, a bevett erkölcs ellen vétőket: minimum három hónapra, nagyrítán életfogytiglan. A vezeklés egyik formája az önkéntes száműzetésbe vonulás volt.

Erdős Kamill azt írja egy dolgozatában, hogy amit a tiszteletre méltó Whislocki ír a krisről, az kész rémdráma. Szerinte a törvénykezési eljárást folyóparton, kelet felé fordulva folytatják le. A megidézettek színes pálcikákkal értesítik róla, hogy a titokzatos és nagyhatalmú kris elé kell járulniuk, és álarcos férfiak vezetik őket az ítélet színhelyére. A büntetés is hasonlóképpen rémséges, Whislocki tudni vél arccsonkításról, orrvágásról, arcán beretvéval megjelölt házasságtörő asszonyról vagy olyan esetről is, amikor a vajda puskalövésekkel roncsolja szét a bűnös térdét. A vadabbnál vadabb történetek terjedésében közrejátszhatott az is, hogy a cigány keservek és népballadák egy része is igen naturalis:

*„...Jössz most velem az erdőbe,
mert nagy ordas kurva voltál,
mert világ kurvája voltál,
a jó Isten ott verjen meg!
Be is vitte az erdőbe,
az erdőbe, nagy erdőbe, ott egy fához kikötötte,
mindkét mellét lemetélte,
a két szemét se kimélte,
nem hagyta meg két kezét se...”*

(Tandori Dezső fordítása)

A kris titokzatos – nekünk. De csak nekünk, gádzsóknak. Hiszen éppen azért hozták létre, hogy ne kelljen elénk, nem cigány törvénykezők elé állniuk. Tehát létének oka az elzárkózás, a félelem, távolságtartás. Az, hogy cigányok közti ügyben gádzsó bíróság illetékes lehet, sokáig és sok esetben fel sem merült (merül) bennük. Hogyan ítélné számukra is elfogadhatóan a gádzsó hivatalnok, ha egyszer nem ismeri a szokásaikat, gondolataikat, szabályaikat?

„Az erkölcsök egyre romlanak – mondta egy cigány Erdős Kamillnak –, ma már képes feljelenteni az egyik cigány a másikat a rendőrségen.”

Patrick Williams szerint a kris egyszerre jelenti a jogot (törvényt, szokást), az igazságot és magát a törvényszéket, az ítélezési folyamatot. A kris a nyilvánosság is. A közösség kinyilvánított akarat. Williams azt állítja, hogy a cigányok – konkrétan a Párizs környéki kalderások – imádják a „jogi problémákat”, legkedvesebb időöltésük saját jogszokásaikkal összefüggő, egyszerű vagy bonyolult kérdéseken rágódni, tépelődni, huzakodni. Ez még nem a kris, ez csak kedvtelés, hajlam. A kris ritkán, évente csak néhányszor, súlyos ügyekben szokták összehívni. Az asszonyok nem szólhatnak bele, de figyelhetik. Hogy a kris mennyire működőképes, azt mutatja Williams állítása, hogy 1975 és 1985 között minden kris sikerrel ítélt és békített, nem volt utána összetűzés, a perpatvarnak vége szakadt. Hogy az intézmény itt-ott gyengül, tehát az individuális tekintély erősödik, az éppen abban érhető tetten, hogy például a párizsiakéval szemben New York kalderásainak krise gyengül. Miből látszik ez? Abból, hogy nő a száma, ezzel párhuzamosan csökken a tekintélye.

Szegénység

A kilátástalan szegénység, a zsibbasztó nyomor fogva tart, lehetetlenné teszi a menekülést. Elérhetetlen a megfelelő iskolázottság, a tudatlanság pedig lehetetlenné teszi a munkavállalást. Ebben a helyzetben a túlélés egyik lehetősége a bűnözés.

Ez a „szegénységi spirál”.

Inkább örvénynek kéne nevezni. Ha egyszer elkapott, egyre lejjebb és lejjebb húz, elszakít a környezettől, a felszín távolodik, már csak dereng. A vége a teljes elszigetelődés. Bárkit elragadhat, nem kell ahhoz cigánynak lenni. Gondoljunk csak a világ nagyvárosainak hidak alatt és aluljárókban tengődő nyomorultjaira. Koldulnak, lopnak, alkoholizálnak. Játsszótereken, parkok bokrai alatt végzik kis- és nagydolgukat. Nem törődnek se rendőrrel, se banditával, se istennel, se ördöggel. Velük próbálj meg szót érteni.

Egy népesség óriási hányadának ez a sorsa. A magyarországi, sőt az európai cigányság nagy része marginális helyzetben, faluszéli telepeken, cigány mahalákban (városrészekben), barlanglakásokban, putrikban, igazi nyomortanyákon él. Kecskemét barakkvárosainak, cigány putri-sorainak néhány éve zajló felszámolása nem megszünteti, csak térben helyezi máshová – például a városon kívüli bódénymaralók övezetébe – a nyomort. A kassai panelgettóban több mint négyezer cigány él összezúfolva, és ők még szerencsésnek is gondolhatnák magukat, mert nyomoruk szinte jólét mások helyzetéhez képest. Jean-Pierre Liégeois, a párizsi Descartes Egyetem Cigány Kutatások Központjának igazgatója szociológushallgatóként több hónapig egy granadai cigány családnál lakott. „Embertelen, leírhatatlan nyomorral szembesültem Andalúziában, ahol évszázadok óta gettóba zárták a romákat.” Nem sokan tudják, hogy a koszovói Mitrovicán létezett a hajdani Jugoszlávia egyik legnagyobb cigány mahalája. Szegény embert még az ág is húzza: 1999-ben a körülbelül kilencezer lakos elűzése után az albánok kirabolták, majd felgyújtották a városrészt.

”

A szegénység pokoli bugyraiból nem lehet kievickélni. Itt már nincs összetartás, nincs becsület és tisztesség. Nincs semmi közös. Még közös érdek sincs. Se műveltség. Nincs cél, csakis a pillanatnyi túlélés. Létrejött a teljes elszigetelődés. Innen saját erőből nincs visszaút. Nyolcvan, kilencven, nem ritkán százszázalékos munkanélküliség, nyomor, betegség, lopás, rablás, börtön, korai halál.

A nem cigányok olykor hajlamosak a peremre sodródottakat cigánynak tartani. Nem az etnikum, hanem a szociális helyzet, a szegénység, az életmód miatt. Szegényügy egyenlő cigányügy. A szegénység etnicizálódik. Régi gondolat ez, a 16–18. században is felmerült már hasonló. Egy szlovákiai faluban így háborog valaki: „Hogyan lehetnék én cigány, mikor ilyen nagy házam van? Szlovákiai magyarok vagyunk. Azt mondják, cigányok vagyunk. Hogyan lehetnék én cigány, amikor apám, nagyapám is paraszt volt.” A bulgáriai Szliven városban található, betonfallal körülvett Nadezsda gettóban körülbelül tizenkétezer cigány él, többségük borzasztó szegénységben. „Törökök vagyunk, nem cigányok – panaszkodik a kérdezőnek a gettó egyik lakója. – Mindenki »cigánynak« hív minket, mert itt élünk, de mi voltunk azok, akik először itt laktunk, a cigányok később jöttek.” Az erdélyi Balánbányán egy asszony mondja: „Igen, tudom, hogy cigányoknak neveznek minket. És akkor mi van? Néhányan közülünk cigányok, néhányan románok, mások viszont magyarok. De mi mindannyian egyformák vagyunk. Annyira szegények, hogy alig tudunk életben maradni. Ha valaki annyira szegény, mint amennyire mi vagyunk, akkor a többiek szemében cigány.”

Táplálkozás – Dög, sündisznó, varjú

Egy 1787-es körözlevél szerint a cigányok azért esznek elhullott állatot, mert „izletesebb azon állatnak a húsa, melyet Isten vágott le, mint azé, mely emberi kéztől kellett meghaljon”.

Jó szöveg, de nem igaz.

Sündisznó, ürge, varjú – inségeledelek.

A dög is. Mert igaz, hogy a szegény családok az elhullott állatokat is elfogyasztották. A frissen elhullt vagy beteg állatot, melyet a paraszt nem evett meg, a velük munkakapcsolatban álló cigányoknak adta. Az éhező családok tagjai a döggutakba dobott állatokért is lemásztak. Az elhullott vagy beteg jószág darabolásának, elkészítésének kifinomult technikája fejlődött ki. Pontosan tudták, hogy a beteg állatok mely részét szabad elfogyasztani, mely részét kell kidobni.

„A dögöt ették, természetesen – mondta Erdős Kamillnak egy hajdani csendőr. – *Előfordult, hogy veszett kutya harapott meg egy disznót; erre a disznót agyonlőtték, elásták. A cigányok kiásták, egy részét megfőzték, másik részét megsütötték – és megették. Rögtön jelentettük az orvosnak, aki szigorúan figyeltette őket, de egyiknek sem lett semmi baja tőle.*”

Nem egy szakmunka szerzője állítja, hogy a sündisznó a cigány ember kedvenc eledele, valóssággal ingyencsög. Még fényképekkel illusztrált receptkönyvvel is találkozhatunk, melyben a perzselés, nyúzás különös fogásai mellett az elkészítés változatait is leírják a szerzők. A legtöbb írás egyetért abban, hogy a sündisznópástétomot nem este, hanem reggel, harmatos-hidegen kell fogyasztani. Felice Caronni (itáliai barnabita szerzetes, 1808) azt írja, hogy az erdélyi cigányok szívesen és gyakran lopnak tyúkot, kismalacot, bárányt vagy legalább tojást, de szükségben megesszik a pockot, a kígyót vagy a hirtelenében elkapott s megnyúzott zöld gyíkot is.

Tolvajlás vagy gyűjtögetés?

A cigány gyűjtögetés mindig egyszeri fogyasztásra irányul. Nem tartalékol, nem halmoz. Még tartós fogyasztási és élelmiszer cikkek esetében sem. Ennek magyarázatát részben a hagyományos cigány gyűjtögetés (*domba*) rendszerében, részben a vándorló életmód esetén a raktározás nehézségeiben keresték. Az utóbbi évtizedek kutatói közül többen is állítják, hogy a saját tulajdon csökevényes volta – a minden mindenkié elv erőssége – is akadályozza a raktározás, halmozás gyakorlatának kialakulását. Minek halmozzak, gyűjtögessek, ha a szomszédaim, rokonaim, a közösség úgylis kiüríti, „kölcson kéri”, apránként, de magától értetődő természetességgel használja fel a készleteimet.

Vekerdi József írja egy tanulmányában, hogy a cigányság ősei nem ismerték a magántulajdon európai formáját. A peripatetikus – tehát termelőmunka nélküli – létforma lehetetlenné is tette azt. A lopás a cigányság örökmozgó életében nem más tulajdonának az elbitorlását jelentette, hanem a mindennapi betevő megszerzésének egyik lehetséges formáját. Ahol nincs tulajdon, föld, ház és egyéb ingatlan, nincs termelőmunka, hanem a véletlen, az esetlegesség, a jószerencse dominál – akár muzsikálásról, táncról, koldulásról vagy jóvendőmondásról legyen is szó –, ott a lopás nem a vagyonszerzés, a gyarapodás, a felhalmozás eszköze, hanem létkérdés.

Mivel készleteket nem tudtak felhalmozni – nem volt miből és nem volt hol –, ezért a cigányok mindig azt ettek, amit a szerezhető nyersanyagból készíteni tudtak. Így aztán az étkezések rendje – reggeli, ebéd, vacsora –, a főtt és hideg ételek fogyasztásának ritmusa nem alakult ki: volt, hogy naponta akár kétszer is főztek, előfordult, hogy napokon át csak száraz kenyeret vagy gyümölcsöt rágsáltak. Ha egy cigány ember – teszem azt egy teknővájó vagy kefekötő – elcserélte portékáját a paraszttal, akkor általában lisztet, babot, krumplit, szalonnát vitt haza. A szegények leggyakoribb étele a babos krumpli és a keletlen tésztaból sült lepénykenyér meg a gomba volt.

Piszkosság – Tisztaság A marimé

Arra ne vesztegessünk szót, hogy a putriban, kalyibában fürdőszoba – esetleg folyó víz – nélkül, egyetlen szobácskában tizenötödmagával lakó ember, akinek nem szappanra, samponra, de még ócska ruhára, élelemre sincsen pénze, az rossz szagú. Ez nem jellemvonás, nem „fajtajegy”, ez sajnálatos tény. Hasonló körülmények közt – ki előbb, ki utóbb – végül magunk is rossz szagúakká lennénk.

Feketetói vásár

Forrás: A szerző felvétele

De van a piszkosság–tisztaság fogalomkörnek egy sokkal érdekesebb vetülete. Tiszta vagy piszkos, ez volna a kérdés? Nem. A kérdés az, hogy tiszta-e vagy tisztátalan.

Induljunk ki abból, hogy a cigány ember tiszta. Nem csak az elegáns, jól öltözött cigány tiszta, hanem a nyomorult pára is. A legtoprongyosabb cigány is azt gondolja, a ruhája talán poros, a bőre sáros, lábujjai közül homok pereg, taknyos az orra, haja boglyas, még egy kicsit bolhás is lehet – de ő tiszta. A gádzsók a piszkosak.

Hogy miért gondolja ezt?

Mert a szokásaink, a szexuális életünk, a halottakhoz való viszonyunk, a táplálkozásunk a legtöbb cigány számára közismerten és borzasztóan piszkos. Tisztátalan. A gádzsók szeretőt tartanak, alkalmi partnerekkel is rendszeresen csalják a párjukat. Megöröklik halottaik ingó és ingatlan vagyonát, használják az elhunyt kedves tárgyait, ruhadarabjait, óráját, tárcáját, öngyújtóját. A gádzsók robbantják ki a háborúkat, népeket irtanak, földeket rabolnak egymástól, hódítanak. A pornográfiát is gádzsó találmánynak és gádzsó szükségleteket kielégítő iparágak tartják (ahogy az is). A fertőző betegségek is a gádzsóktól jutnak a cigányok közé, általában olyan cigányok hurcolják be a közösségbe, akik gádzsókkal sűrűn, ám nem megfelelő módon, kellő óvatossággal, távolságot tartva érintkeznek. Bizonyos esetekben az a pohár, edény, étkezés is „piszkossá”, tisztátalanná lesz, melyből erkölcstelen, vagyis tisztátalanná lett gádzsó evett vagy ivott. Ezeket a használati tárgyakat olykor elégetik, darabokra törik, elpusztítják.

A gádzsók csókja borzasztóan veszélyes lehet!

A tisztátalanság a gádzsóban és a női nemben rejlik. A gádzsók eleve tisztátalanok, vagyis bemocskoltak. Bemocskoltak lenni pedig rosszabb, mint a halál. Ezért aztán a gádzsók után házat vagy lakást venni nagy balfogás. A megtisztítási procedúra olyan bonyolult, hogy inkább hagyni kell az egészséget. Minden, ami a szüléssel kapcsolatos, tisztátalan. Férfi és női nemi szervek (sőt a test alsó részei), szex, terhesség, szülés, gyermekágy, menstruáció. Ilyenkor a nő nem ér hozzá a férjéhez, nem főz, nem gyúr tésztát. A legjobb, ha szépen elbujdokol. Léteztek (és léteznek ma is) olyan közösségek, ahol a nő a menstruáció idején és már napokkal a szülés előtt elhagyja a tábort. Az érett nő lehet csak tisztátalan, a kislány nem.

A hagyományos cigány kultúrának szigorú előírásai vannak a testtel kapcsolatban. A cigányok a test alsó részét tisztátalannak, felső részét tisztának gondolják. Más törülközőt használnak fent és lent. A gádzsók bezzeg lábukat, arcukat is megmossák ugyanabban a vízben, ugyanazzal a szappannal, aztán ugyanabba a kendőbe törlik a kezüket, arcukat, szemüket, amivel megtörlik a feneküket. A cigányoknál még a ruhákat sem szabad együtt mosni. A test alsó részein hordott ruhákat gondosan különválasztják mosás előtt. A szennyfolttal kapcsolatos szokások is szigorúan szabályozottak. A cigány tábor (lakás, lakókocsi, sátor) eleve tiszta, de a tisztaságát óvni kell, ezért semmilyen szemetet ott eldobni, emberi szennyet elpotyogtatni vagy csurgatni nagy bűnnek számít. Tisztátalan állat a kutya és a macska, mert nyalja magát, a ló, a szamár és az öszvér is, mert az ember ráül. Tisztátalan állatot nem szabad megenni.

A kutatók egy része vallja, hogy a *marimé*, a rituális tisztátalanság – hasonlóképpen, mint a zsidó hagyományban a *kóser*ség, vagyis a rituális tisztaság elve – nem másra szolgál, mint védekezésre, távolságtartásra, a gádzsó, tehát nem cigány környezetben szétszórta létező emberek azonosságtudatának megőrzésére. Ami az ortodox zsidó embernek *kóser*, az a hagyományait tisztelő cigánynak **vuzhó**.

Röviden tehát: minden nem cigány ember, még a vasalt öltönyben, Armani illatba burkolózva parádézó gádzsó is piszkos, könnyen beszennyeződhet a vele – vagy használati tárgyival – fizikai kapcsolatba kerülő tiszta, vagyis nem tisztátalan cigány ember.

(A szerző 2007-ben megjelent *Cigányok* című esszéalbumának szövegéből)

Kraszna, lóvásár

Forrás: A szerző felvétele

SZOLNOKI CSANYA ZSOLT

Ikonok

*Mintha a csillag
nehézkedési csendben
valami, semmi
az ami volt
csak ritka szöttestű
visszhang, keringő
ezüstös áram,
fényhártyás téli levelek alatt.*

*Nem tudni mi
követ téged, mi hív –
de látod az arcot, a szobát,
hogy felszáll és kiúszik eléd
a december esték aranyán.*

*És mennyi kis szépség-zúzalék a tárgyak rejtett
színén.
És az a ház –
ahol a kert, az
majdnem egy ének,
ahogy a türelmes hóesés
emeli óriás, tiszta falait.*

*S egy mindennél
parányibb csillám,
ahogy igéz és hív
vizek tisztásán át,
már látod
a derékig-hajú anyát,
tiéd e csöppnyi kis ragyogás, tiéd
a feltámadás a szélben*

*és az arcok és nevek,
szavak oldása kötése,*

*mintha
csak maroknyi kéve,
vagy felfoghatatlan
folytonos jelzés,
köröm és fény
a lélegző ikonok helyén.*

Rejtély

*és kezdet
a dolgok túlfelén –
hol
kimeríthetetlen a csend,
születés tiszta végtelenje.*

*Csak ez a hófödte lap
az, ami lélegzik, él.
Csak ez az idők mélyéről
felzajló sóhaj
és néhány szivárgó repedés.*

*Honnan vagy hát?
És honnan van
folytonos
merengéseid gyapja,
honnan e hópuha süppedés?*

*Így állsz a félhomályban,
szűrt fényben,
távoli fényben állsz,
hol hangtalanok a szavak
és érintik mélyén a tengert,
virrasztassz, figyelsz,*

*hány és hány árnyas halk
suttogás
lombosul mélyeden,
hány és hány letűnt
nemezetség hangja,*

*mintha
egy folytonos vizesés –
vagy a csönd,
valahol lüktet,
valahogy mégsem,
itt, itt a szavak
és hangok közötti résen*

*illékony folyosók
tűnnek a végtelenbe,
álomárnyak a
lélekfény színű lombozatban,
gyermek vagy,
kezedben
titkok súlytalan kulcsa.*

Császárkörte nem vadalma

*Nem egy borospince mélyén,
emeletes házban Pesten
történt, ami meg sem történt
mással, talán még velem sem.*

*Járt a nóta körbe-körbe,
legényként kerültem sorra,
s a végén úgy megvénültem,
mintha nótám se lett volna.*

*Alig maradt más parasztos
szokásom, mit lentről hoztam,
és hogy ezt is elhagyhattam,
elég volt fönt lakni hosszan.*

*Bár a szépség ifjúságom
vétkét százszorszóra festi,
a mély lelkifurdaláshoz
kopár öregnek kell lenni.*

*Ne kívánd, hogy dalba kezdjek,
más való az én koromban,
nem is bírnám lélegzettel,
emlékezettel, torokkal.*

*Császárkörte nem vadalma,
néma strófát dudorászok,
árván tér vissza a dallam,
elvarázsol, mint az átok.*

*A nagy nóta hátra van még,
akkor kell majd utoljára
minden visszafajtott könnyéért
belehalni a sírásba.*

Elidegeníthetetlen tulajdon

(részlet)

Képmutató

Jó hogy van ez a kisszoba. A barátság furcsa dolog. Nehéz dönteni, hogy a barát igazi barát vagy csak nekem fontos. Biztosan így van. Nekem nincs túl sok barátom, de apunak biztosan van kető. Akiket még sosem láttam, de biztos, hogy vannak, mert anyuval sokat beszélnek róla. Nagyon érdekes és furcsa ez nekem. Amikor anyu szomorú, a végén mindig kiderül, hogy apu barátja rossz tanácsot adott neki. Azután beszél a másik barátjával, aki elmondja neki, hogy ne hallgasson amarra, sőt ne is találkozzon vele, kerülje el jó messzire, és akkor anyuék kibékülnek. Lehet ebben valami, mert aki folyton rossz tanácsot ad, az nem túl jó barát. Valami ilyesmiről lehet szó. Néha nem nagyon értem a felnőtteket, mert még kicsi vagyok.

A vasárnap jó. Akkor apu mindig találkozik a Jóbarátjával. Csak sosem látom. Mert nagyon sokan vagyunk. Sok ember. Felnőtt, gyerek, még kisbaba is. Mindenki jó tanácsokat keres. Egészen keddig eltart a jókedvünk. Anyuéknek a Jóbarát jó tanácsa miatt, nekem meg azért, mert anyuék nem veszekednek. Sőt kifejezetten boldogok. Ma ettem borsó levest, és anyu vett egy Sport csokit. Az evés fontos. Rossz, amikor keveset eszek, de apu azt mondta, hogy a Jóbarátja fog neki adni egy csomó pénzt, ha megfogadja a tanácsát. Biztos így van, mert az a sok ember ahova járunk, mindig jól van lakva. Illetve sokan. Még pénzt is gyűjtögetnek! Csak úgy dobálják, kérni sem kell tőlük. Még arra is marad nekik, hogy utána a büfében vegyenek mindenfélét. Van ott sok szendvics, üdítő, még csokoládé is, és még biztosan sok minden. Nem tudom, mert anyu mindig elhúz onnan. Megértem, nincs nála pénz. Jó, hogy szombat este van. Holnap felvehetem a kedvenc pólómat, ami világoskék, rövid ujjú és a vállain kis pántok vannak. Anyu úgy hívja pilótás. A pántok végén van egy-egy kék gomb. A kedvenc turkálóban vettük. A póló kicsit kopott már, de a gomb még nagyon szép. Fényes kék, mint a nyári égbolt.

Kevés ez a fél párizsis kenyér reggelire, de nincs több. Nem baj majd iszok sok vizet. Na, végre indulunk. A metrón elbáméskodtam a sütis pult felé és beleakadt a pántom a korlátba. Nem baj hogy leesett a gomb róla, mert itt szorítom a bal kezemben. Ha hazaérünk, majd anyu visszavarrja. A teremben az a szép, hogy elől van egy nagyon szép színpad és egy bácsi, akinél mikrofon van. Nagyon fényes zakója van. Azokon is nagyon szép a ruha, akik az első sorban ülnek. Kicsit hátrébb ülnek, akiknek kevésbé szép, és leghátul, akik a turkálóból vásárolnak. Mondjuk, teljesen mindegy, hol ülsz, mert minden ki van hangosítva. Lehet, hogy akinek egyre szebb ruhája van, az egyre rosszabbul hall vagy lát. A bácsi sokat beszél, néha kiabál, akkor nagyon boldogok az emberek, és én is érzem, hogy ez jó. Ugrálnak és nevetgélnek. Még énekelnek is a színpadon. Nagyon szép, olyan jó hallgatni, megnyugtató. Most jön, amikor mindenki a zsebébe nyúl. A bácsi mondja, hogy Isten így meg Isten úgy. Hú, van egy ötletem. Felmegyek a színpadra és elmondom a bácsinak.

Kicsit nehéz átbújni a bácsit őrző sok bácsi között. Mondjuk megértem, hogy vigyáznak rá, akinek ilyen szép öltönye van az, vigyáz rá.

– Csókolom van egy ötletem!

– Na mond csak!

– Szerintem, tegye fel a jobb kezét, aki ma sok pénzt hozott.

– Rendben!

Felteszik.

– Most tegye fel a bal kezét, aki keveset vagy semennyit vagy csak egy fél párizsis kenyeret evett ma reggel!

– Rendben!

– Felteszik.

– Most minden jobbkezes keressen egy balkezest!

– Rendben!
Keresnek.
– Most cseréljék ki, ami a kezükben van!
Odaadtam a bácsinak a gombot, ő meg ideadta a mikrofont.

GALYAS ÉVA

Szerelem

*felkapcsoltak egy villanyt.
beengedtek egy macskát az ablakon.
végtelenül táguló univerzum.
a horizonton felderülő gémeskút.
vonatfüty az állomáson.
a visszahúzódó tenger.
friss levegő a hajnali réten.
testek gyöngyöző izzadsága.*

Kettő

*Először oszlik a sötétség démonná,
a senkivé lett időtlenségben.
Leszek háttámlád a koporsóban
ölelem földalatti álmodat,*

*mint téli tájakon a végtelen idő.
Magányomba merítve kanalat.
Forró keserűje folyik torkomon.*

*S néha, trapézon lógva
kívánom tériszonyomat vissza,
fejest ugorva vakmerőség tengerén.*

Csönd

*Még elalvás előtt
meg kell beszélnem veled,
míg a pokol oly végtelen,
míg vagyunk, ahogy vagyunk
itt az ócska ágyban, hülye hálóingben,
míg nem simulnak a ráncok álommá,
míg tapinthatod olvasó szemüveged
a lámpa halovány fényében.
Addig míg ilyen egyszerű
mocskos emberi létben szuszog a végtelen.*

Elmúlás

*Közönyösen nézlek ahogyan az
apát nézi a fiú kihantolt éveken
perel most is
kiábrándultan vágylak,
mint anyát gyermeke, az óvodai
vasút oldalán, tekintget sírodon a rothadó virág.*

Lesznek

*Lesznek
majd napok
tétova dermedtő hőség
karon a tetovált szám
súlya a büntetlenségnek
halomban a nadrág
vértől habos, habos hajcsomók
elhantolt kerítés
Lesznek majd napok...*

Otthont, szerelmet, hazát

*Meleg ölelésbe csavartál,
hogy ne fázzak az utcák
harminc fokos hidegében,
azt mondtad:
ne szaggassam rongyosodó
húsomat, mert többé
nem látok tengert a szemedben,
és tenger lett a tavasz,
óceán lett a nyár,
könnyekkel áztattad be
a szennyeseket is,
azt mondtad:
keresek meleg száját,
mert fogaid közt fázom,
vacogok, de én
két vesédbe kapaszkodva;
ágyadban találtam
otthont, szerelmet, hazát,
s most ebben a januári délben
szétszakadt melledből
hópelyhek szakadnak rám,
talán tudnak rólad valamit
a békák,
te drága aranyos stiglinc,
– üzent-e a babám?
– csip, csip, csip-csi-ripp,
üzenetem nemsokára rádtalál,
csip, csip, csip-csi-ripp,
rádtalál egy rózsaszál-halál.*

A kóróhegedű

Adott a drága isten, amit adott...

Ő adta a cigányoknak az első hegedűt a világon. De az nem akármilyen szerszám volt ám!

Ana, a havasokban lakó erdei szép tündérek, a Kesályik királynője magához hívatta legkedvesebb tündérleányát, Lucárkát.

– Időről időre egy lányomat kell odadobnom a démonembereknek, a Locholicsóknak, máskülönben felfálnának minket. El kell menned a Locholicso- király tanyájára!

Lucárka útnak indult a hegyen és eszébe ötlött, hogy a démonemberek királya retteg gyermektől, a dögvész betegségi démonától, a Poreszkerótól, aki a föld alatt él fogságban.

Lucárka kibontotta a hegyet, és kiengedte Poreszkerót.

– Apád undorodik tőled, és nagyon gyűlöl! Kiengedtelek, hogy bosszút állhass rajta!

De a Poreszkero nem csak a Locholicsókat kereste, hanem válogatás nélkül dögvészt bocsátott az emberekre.

Akkoriban a cigányoknak is volt királya, akit Jivonónak hívtak. Szánta népét, ezért felkerekedett, hogy legyőzze a betegség démonát.

Tanácsalanul kóborolt a havasokban, amikor megpillantotta Lucárkát, akibe azonnal beleszeretett.

– Miért búslakodsz, erdei szép tündér?

– Mert dögvészt bocsátottam az ártatlan emberekre – és töviről hegyire elbeszélte mindent.

– Ne búsulj Lucárka, megbocsájtanak neked az életben maradottak s a holtak! Én pedig halálomig védelmezni foglak, szembeszállok a Locholicso- királlyal is!

Felmelegedett a szép Jivono jóságától Lucárka szíve – szerelembe esett ő is.

Oly forrón csókolták egymást, hogy elolvadt körülöttük a hó, és holdviolák bújtak ki a földből. Hamarosan elnyomta őket az álom a tündöklő tisztáson.

De jaj! Locholicsók lopóztak melléjük, és hangtalanul elragadták Lucárkát az alvó Jivono mellől.

Egy Holyipi, egy boszorkány repült éppen arra, s ahogy meglátta Jivonót, aláereszkedett és magába hörpintette a cigány- királyt.

De ahogy felröppent, már megbánta, hiszen jó lett volna urának is. Hát gyorsan kiköpte.

– Meghagyom az életed, legény, de feleségül kell vened! Na, férjem, aludj ma velem!

– Nem vagyok legény, hanem király, és van énnekem hitvesem! Eressz!

– Nem vagy te király, csak egy koszos kutya! Hát légy örökre az, mi vagy! – Ezzel Jivono fölé röppent, és leköpte őt.

A cigány- király nagy fájdalmat érzett tagjaiban, mire karjai és lábai fekete szőrt eresztettek, keze mancsá görbült, feje pedig feketekutya- fejjé változott. Felvonyított, és kétségbeesésében visszafutott a havasokba.

Ott aztán egy nagy falkával találkozott, kik így szóltak:

– Üdvözlünk, királyunk! Dsuklánusok vagyunk mi is, kutya- emberek, kiket a démonember- király szolgálai, irigy boszorkányok varázsoltak el.

– Testvéreim! Jöjjetek hát velem, ütközzünk meg a démonokkal!

A vitéz Dsiuklánusok megrohanták a Locholicsók seregét: a torz szülemények szaggatták és ették egymást.

Jivono meglátta a hegy tetején a Locholicso- királyt, és egy sziklaeresz alatt lánkra verve a szerelmét, Lucárkát. Keresztülverekedte magát az ütközeten, és a démonember- király elé állt.

– Locholicso- király! – ugatta – Meg kell nekünk vívni! Aki erősebb, azé legyen Lucárka!

– No, ember- kutya! – ordította a Locholicso- király. – Lássuk, mit bírsz!

Jivono megragadta a Locholicso- királyt, és térdig a földbe vágta. Ez pedig szőrös karjaival derékig vágta a földbe Jivonót.

Ezalatt a hegy körötti falvakban kitört a dögvész, házról házra járt a Poreszkero, s végül megindult a hegyen felfelé, hogy apját eleméssze.

Jivono nem állhatta, hogy szerelmét halni lássa, ezért kiugrott a földből, s nem törődött a Locholicso-királyal. Nem bánta, hogy fogai törnek, elharapta Lucárka láncait, és áthajította a tündért a szomszéd hegyre.

Jivonót ekkor elérte Locholicho-király a katonáival, s kettébe szakították őt. A teste azonnal eltűnt a földben, s helyén egy napraforgó nőtt. Ezt látva felvonyítottak bajtársai, és menekülőre fogták a dolgot, de a Locholicsók is megléptek a Poreszkero elől. Így ért véget a véres ütközet.

Lucárka bánatában egy szakadék szikláira ülve megszagatta ködlő selyemhaját, amit ökörnnyállá válva szertehordott a szél messze vidéken.

Lakott a völgyben egy szegény cigány kovács meg a felesége, akiknek már régóta nem volt gyermekük. A szegény asszony gyűjtött az ökörnnyállból, majd férjével megették, és a Kesályikhoz imádkoztak gyermekáldásért.

Éjjel eljött hát hozzájuk Ana:

– Szegény kovács, gyermekedet megáldom a zene és a dal művészetével. És te fogod megcsinálni azt a csodálatos szerszámot! Szakajtsd le a hegyen a naprafogrót, s a szárára lehántott hánccsából két húrt feszíts. Hajlott vesszőcskéből és hánccsból vonót is készíts hozzá. Ha elkészültél vele, újra eljövök majd hozzád.

Amikor a kovács elkészült, ismét eljött Ana. Szájához emelte a napraforgó-muzsikát, és reá-kacagott, aztán sírni kezdett, hogy könnyei belefolytak a kis szárba.

– No, szegény ember, ebből a kóróból lett a hegedű, mely az embereket hol vidámmá, hol szomorúvá teszi majd. Add gyermeked kezébe, hogy húzza rajtuk végig a kis vesszőt.

A gyermek pedig húzta a vonót, s kizsongtak a kis nyirettyűből a dalok.

Máig előfordul, hogy a botolót napraforgószárral járjuk, a gyerekek meg elcsenik, és hegedűt készítenek belőle.

ANYANYELV

GÖNCZ ÁRPÁD

Kherereslipe

– Apol andre tena zhas ande angluni kirchima, thaj tele te pes tut-phenlas o kijari, sar so o murh pesko chaso phandelas opre po vast, thaj pe pesko naj opre cirdas e angrustyi. Pala shov berh akanak anglunes.

Chi das дума.

Kothe avral bungalas o milaj. Koj kolura.

Vuneto sas o cheri, zelene e kopacha, thaj galbeni le forroske vilonyoshura. Le zhuvlya kol-oricka chiriklya mezin.

Sakones thaj sogodes dikhelas: chuda ke chi dineles palma.

Kon ande kodola vrami dikhleles, te dikhleles, perdel zhanas angla leste pe la vulicaki kaver rig, akanak perdal avenas, thaj lungones kikidenas leske vast:

– More, shandom, sas tut variso cinyi bida... pattya mange, vi me feri bare pharimasa...

Kathe, chi trubujas rigate te zhan sar ande robija.

Leski romnyi: jekh kurko dyes ingerdas les, pel malya, te phirenpe. Les, thaj e cine shaves. Kon ande kodol vrami inke feri dopashone bershesko sas, thaj akanak aba ehta bersheskojlo.

Ando vesh, pe o drom o cino shavo kodi phendas: muro dad, akanak tu inger man-thaj andre phandadas peske jakha.

Hatyarlas leske vasta: lasho ekh minuto krujilas, krujal korres le barra, thaj le krangi, le gropi, taj le rotengi vurma.

Pala kadi, o cino shavo, avri puterdas peske jakha, thaj kodo phendas: – akanak tu dade!

Muklyimasa andre phandadas peske jakha, taj vi gelas desh pasura, korres.

Vi voj hatyarelas e cine shavoresko vast.

Pala kodi avri puterdas le jakha, thaj anda peske jakhengo kolco dikhlas, peska romnyako assape.

E romnyi dikhelas ke voj dikhella.

O cheri vuneto sas, le kopacha zeleni, thaj pe zeleni krangi pel barra, haj pe gropi, pittyalas e khameski raza.

NAGY GUSZTÁV FORDÍTÁSA
(Eredeti megjelenés: ROM SOM, 1995)

Az ember tragédiája

TIZENEGYEDIK SZÍN

(Londonban. A Tower és a Temze közt vásár. Tarka sokaság hullámszik, zajong. Ádám mint élemedett férfit Luciferrel a Tower egyik bástyáján áll. Estve felé.)

KAR *(a zsidó sokaság morajából egyéolvadva, s halk zenétől kísérvé)*

Zúg az élet tengerárja,
Mindenik hab új világ,
Mit szánod, ha elmerül ez,
Mit félsz, az ha feljebb hág? –
Majd attól félsz, az egyént hogy
Elnyelendi a tömeg,
Majd, hogy a kiváló egyes
A milliót semmíti meg.
Rettegsz a költészetért ma,
Holnap a tudás miatt,
S szűk rendszernek mértékébe
Zárod a hullámokat,
S bármint küzdesz, bármint fáradsz,
Nem merítség más, mint vizet,
A méltóságos tenger zúg,
Zajg tovább is és nevet.
Hagyd zajongni, majd az élet
Korlátozza önmagát.
Nem vesz el harcában semmi,
Mindég új s mindég a régi.
Halld csak igéző dalát.

ÁDÁM

Ez az, ez az, miért mindég epedtem,
Pályám mindeddig tömkeleg vala,
Az élet áll most teljesen előttem,
Mi szép, mi buzdító versenydala.

LUCIFER

Szép a magasból, mint a templomének,
Bármily rekedt hang, jajszó és sohaj
Dallamba olvad össze, míg fölér. –
Így hallja azt az Isten is, azért
Hiszi, hogy jól csinálta e világot.
De odalent másképpen hallanók,
Hol közbeszól a szív verése is.

Le Manusheski Tragedija

DESHUJEKHTO RANG

(Ando London. Mashkar o turno taj o Temze for-roj. Phirkeren but manusha. O Adam, sar vurito mursh e Lucifer esa po turnosko barr tordyon. Telaj ratyij.)

GILYARA *(ando ciborumo lokhes gilyabel o butipe)*

Bungal trajosko samudro,
Sako spuma nyevi lumaj,
So bunus, te nakhavlake,
So daras, te ucholape? –
Daras, ke zhenes nakhavel
O baro butipe,
Ke o avri alome jekh
E milljon nacharela.
Tinzos anda le poemi,
Tehara anda zhanimo,
Ande tyo tang trajo
Phandaves tyi mila,
Taj shaj zuris, shaj khinyos,
Na boles kaver sar paji,
O lasho samudro bungal,
Maj dur vatyil taj assal.
Mukh te vatyil, maj o trajo
Sama lela pepest.
Chi xasarel khanchi,
Sa nyevoj taj sa dulmutanoj.
Ashun numa leski gilyi.

ADAM

Kadoj, kadoj, andasost sa meros,
Muro drom sas bango sakana,
O trajo tordyol anglama, intrego,
Ta shukar si leski vojaki gilyi.

LUCIFER

Shukar si, sar khangeraki gilyi,
Ta anda taxome glaso, dukh taj
Hashtyimo andej gilji bilal, zhi –
Opre resel. Kade ashunel vi o Del.
Anda kodo pattyal ke mishto kerdas
La luma. Ta kutka tele kaversar
Ashunasas, ke andre vorbil o jilo.

ÁDÁM

Te, kételkedő gúny, hát nem szebb világ ez,
Mint mindaz, amin eddig átgötörtél?
Ledűltek a mohos korlátfalak,
Eltűntek a rémes kísértetek,
Miket a múlt megszentelt glóriával
Hagy a jövőre, kínzó átokul.
Szabad versenyter nyílt meg a kebelnek,
Rabszolgákkal gulát ma nem emelnek. –

LUCIFER

Egyiptomban sem hallott volna fel
Ilyen magasra a rabok nyögése,
S mi istenik enélkül művei!
Vagy Athenében nem cselekszik-é
A felséges nép méltón, nagyszerűen,
Feláldozván nagy s kedves emberét,
Mivel a hon forog máskint veszélyben,
Ha ily magasról nézzük, s nem zavarnak
Nőkönnyek és egyéb hitvány fogalmak.

ÁDÁM

Hallgass, hallgass, te, örökös szofista.

LUCIFER

De bárha áll is, a jaj hogy kihalt,
Helyette minden úgy el van lapulva. –
Hol a magas, mi vonz? a mély, mi rettent?
Hol életünknek édes tarkasága?
Többé nem tenger küzdő fényes árja,
Sima mocsár csak, békával tele. –

ÁDÁM

Kárpótól a közjólét érzete.

LUCIFER

Ugy ítélsz, ládd, te is nagy polcodon
Az életről, mely lábaddal mozog,
Mint a múltakról a história.
Nem hallja a jajszót, rekedt beszédet;
Mit feljegyezz, a múltnak csak dala.

ÁDÁM

Ah, már a sátán is romantizál,
Vagy doktrinér lesz; vívmány ez s amaz.

LUCIFER *(a Towerre mutatván)*

Az nem csoda, midőn az ősidők
Kisértetén állunk, egy új világ közt.

ÁDÁM

E korhadt álláspont se kell nekem,
Az új világba elszántan leszálok,
S nem félek, a költészetet, nagy eszmét
Hullámi közt, hogy újra ne találjam. –

ADAM

Tu prassamne, haj na maj shukar si
Kadi luma, sar so zhi akanak
Trajindan? Tele peline zidura,
Nachiletar le zhungale biuzhe,
Save o izh suncisarda glorijasa
Mukel la teharake, armajenca.
Slobodo placo puterdyilas kolyines,
Slugenca piramisho chi vazden. –

LUCIFER

Chi ando Edyiptom na ashundyilo
Opre, kasave uches le robongi
Dukh, ta soj bi kado Devluni
Traba! Vaj ando Athen na kerel
O nepeto mishto, shukares, opre
Postyil peske bare, skumpone,
Manushes, ke o them si ande bida,
Te dikhas anda uchipe, taj na
Azban amen zhuvjane asva, taj aver.

ADAM

Ash, ash, tu biaguruno platniko.

LUCIFER

Vi te tordyol, e dukh na ashundyol,
Ande lesko than sogodi cirdaspe. –
Kaj o ucho, so cirdel? o milno
So daravel? kaj trajosko guglipe?
Maj naj aba abdyome samudro,
Numa chik, pherdo zhambenca. –

ADAM

Vojil man sakonesko lasho trajo.

LUCIFER

Dikhes vi tu kade shos krisi pa
Trajo, savo kaj tyo punro mishkil,
Sar pa izha le historiji.
Na ashunel e dukh, taxome vorba;
So opre ramol, e izhutni gilyi.

ADAM

Ah, aba vi o beng sunosarel,
Vaj godyarelpe; trabaj kaki, koki.

LUCIFER *(po turno sikavel)*

Kodo naj axtom, desari ande vrami
Zumavas amen, mashkar nyevi luma.

ADAM

Kaj kernyardo gindo na trubuj man,
Andej nyevi luma tele hurav,
Taj chi darav, mashkar poeza, buzha,
Ke pale chi arakhole. –

Lehet, hogy többé nem nyilatkozik
Eget megrázó ős titáni harcban,
De annál ígézőbb, áldásosabb
Világot alkotand szerény körében.

LUCIFER

Haszontalan aggódás is leendne
Azt féltened. Míg létez az anyag,
Mindaddig áll az én hatalmam is,
Tagadásul, mely véle harcban áll.
S mig emberszív van, míg eszmél az agy,
S fenálló rend a vágynak gátat ír,
Szintén fog élni a szellemvilágban
Tagadásul költészet és nagy eszme.
De mondd, mi alakot vegyünk magunkra,
Midőn leszallunk a zajgó tömegbe,
Mert így csak e helyen birunk megállni,
Hol múlt idők ábrándja leng körül.

ÁDÁM

Akárminőt. Hisz nincsen már kiváló,
Hála a sorsnak. Hogy tudjuk, mit érez:
Le kell szállnunk a nép nagy rétegéhez.

(Mindketten lemennek a Tower belsejébe, s csakhamar munkásokul öltözve kilépnek annak kapuján, a sokadalomba vegyülvén. – Egy bábjátékos bódéja mellett áll, melyen majom ül veres kabátban, láncon.)

A BÁBJÁTÉKOS

Csak erre, erre, kedves jó urak,
Mindjárt kezdődik az előadás.
Mulatságos komédia nagyon,
Szemlélni, mint szedé rá a kigyó
Az első nőt, ki már kíváncsi volt,
S mint vitte ez csávába akkor is már
A férfiút. – Láthatok fürge majmot,
Mi méltósággal játssza emberét,
Láthatok medvét táncmester gyanánt.
Csak erre, erre, kedves jó urak! –
(Tolongás a bódé körül.)

LUCIFER

Ah, Ádám! itten minket emlegetnek,
Csak szép dolog, kinek olyan szerep
Jutott, hogy még hat ezredév után is
Mulat felette a vig ifjuság. –

ÁDÁM

El az izetlen tréfától. – Tovább.

LUCIFER

Izetlen tréfa? nézd csak, mint mulatnak,
Kik még imént szunnyadtak a padokban,

Shaj, ke maj but na vityazi, cheri
Kinomes and purano titano,
Ba kathar kodo maj lasho, ashtyimalo
Luma keradas krujal peste.

LUCIFER

Iva brigis anda leste, kodo
Te daraves. Zhi si materija,
Zhi atunch si man barimo, taj
Taga kon lesa ando marimo si.
Taj zhi jilo si, zhi gindij godyi,
O trajo le doroske plaj ramol,
Pale trajola and buzhi luma
Tagasa poezo, taj godyi.
Ta phen, so trupo te las pe ame,
Kana tele huras mashkar butipe,
Ke kade numa pe ek than zhanas
Te tordyuvvas, kaj nachili e vrama.

ADAM

Sogodi. Ta naj aba angluno,
Blago le trajoske. Ke zhanas, so,
Hatyarel: trubuj te zhas ka butipe.

(Sol e duj tele zhan ande turnosko andrunipe, taj sigo butyarengé urades avri ushtyaven pa vudar, mashkar le but zhene. – Ekhe papushasa khelimaski kolyiba, pashalende kaj ek majmuna (chintako) beshel ande lole zubunoste, pe vering.)

O PAPUSH KHELARI

Numa hajdi, hajdi, skumpona raja,
Sigo avla muro khelimo.
Assamaski komedijaj zurales,
Shaj dikhen ke, sar xoxavel o sap,
La angluna zhuvja, kon aba vi
Atunch ingerdas le murshes, ando
Xoxajimo. – Shaj dikhen majmuna,
Sar khelel tele le manushes,
Shaj dikhen la risha te khelel,
Numa hajdi, hajdi, skumpone raja! –
(Drukipe pasha kashtuni kolyiba.)

LUCIFER

Ah, Adam, kathe amen pomonin,
Ta shukar butyij, kaske kasavo
Khelimo perel, ke vi pala shov
Miji bersh, vojinpe pelest ternyimata. –

ADAM

Zha tye pherasenca. – Zhantar.

LUCIFER

Nasul pheras? dikh numa, pe sost vojin,
Kon majintig sovenas pel skamina,

Hallgatva Népost – e piros fiúk.
S ki mondja meg, kinek van igaza,
Azoknak-é, kik az életbe lépnek
Az ébredő erő önérzetével,
Vagy aki, korhadttal aggyal már, kilép. –
Vajon tetszőbb-e egy Shakespeare neked,
Mint nekik e torzképü összevissza?

ÁDÁM

A torz az éppen, mit nem tűrhetek.

LUCIFER

Rajtad tapadt még a görög világból.
Ládd, én fia vagy apja, hogyha tetszik
– Mert szellemek közt ez nem nagy különbség –,
Az új iránynak, a romantikának,
Én éppen a torzban gyönyörködöm.
Az emberarcra egy majomvonás;
A nagyszerű után egy sárdobás;
Ficamlott érzés, tisztos szőrpuha;
Kéjhölgytől a szemérem szózata;
Tömjénezése hitványnak, kicsinynek;
Szerelmi élvre átka egy kiéltnek:
Feledtetik, hogy országom veszett,
Mert új alakban újraéledek. –

A BÁBJÁTÉKOS *(Ádám vállára ütve)*

Mit foglaljátok ezt a jó helyet,
Te, jómadár, csak az mulattat ingyen,
Ki életunt, s felkötteti magát.
*(Ádám és Lucifer félreállnak. Egy kisleány ibolyát
árulva jó.)*

A KISLEÁNY

Kis ibolyák, első követői
A jó tavasznak. Vásároljanak!
E kis virág az árvának kenyért,
És a szegénynek is szép éket ad. –

EGY ANYA *(ibolyát vásárolva)*

Adj, adj nekem, holt gyermekem kezébe.

EGY LEÁNY *(szintén vásárolva)*

Sötét hajamnak lesz legszebbik éke.

A KISLEÁNY

Kis ibolyák! – Vegyének, uraim! *(Elhalad.)*

EGY ÉKSZERÁRUS *(bódéjában)*

Hogy e gaz mindig versenyez velünk,
S ki nem bírjuk szorítani a divatból. –
Pedig szép nyakra drága gyöngy való csak,
Melyért az is már, aki fölhozá,
Kétségbeejtő elszántsággal a

Ashundes pa trajo – kaj lolo shave.
Taj kon phenel ke kast si chachipe,
Kodolen, kon ando trajo ushtyaven
La bara hatyarzorasa,
Vaj kon, kerna godyasa avri ushtyavel. –
Dore maj fajtut ek Shakespeare,
Sar len kado ruto mosko sogodipe?

ADAM

O rutoj kodo so nashtig dikhav.

LUCIFER

Petu makjol andaj xoraxo luma
Dikh, me shav, vaj dad, te faj tut
– Ke mashkar le buzhe na barojlo –,
Le nyevipeske, le sunosaripeske,
Me ando ruto licharavav man
Le manushesko muj sar majmunakoj;
Pala shukar ek chikako shudimoj;
Bangi hatyar, zarvale gada;
Zang zhuvjatar lazhavano alav;
Temija koleske, cineske, bareske:
Kamipeski armaj ek lubnyake:
Bistraven, hoj muro them xasardoj,
Ke ando nyevo trupo pale zhuvima. —

O PAPUSH KHELARI *(o Adam pe lesko phiko ma-
lades)*

So astaren tele kado lasho than,
Tu, lasho chiriklo, numa kodo
Vojarel iva, kon rucil o trajo.
*(O Adam haj o Lucifer rigate tordyon. Jekh cini shej
luludya bikindes avel.)*

E CINISHEJ

Cine luludya anglunes sikadyon
Ande lashi patradyi. Kinen!
Kaj cini luludyi le gerenge
Manro, taj le chorenge shukarimo del. –

JEKH DEJ *(luludyi kinel)*

Anta, an man, and mro mule shavesko vast.

JEKH SHEJ *(vi kodi luludyi kinel)*

Ande mure kale bal avla axtom.

E CINISHEJ

Cine luludya! – Kinen, rajale! *(Zhaltar.)*

JEKH SOMNAKARI *(ande kolyiba)*

Kaj bur sa fugil amenca,
Taj chi zhanas avri te kikidas les
Anda nyevipe. – Ta pe shukar kor, numa
Kuch bisori zhal, anda sost vi kodo
Kon opre leles, bara tromasa

Tenger mélyének szörnyeit kísérti. –
(*Két polgárlány együtt jó.*)

ELSŐ POLGÁRLÁNY

Mi sok szép kelme, mennyi drága ékszer!

MÁSODIK POLGÁRLÁNY

Vásárfiát ha volna, aki venne.

ELSŐ POLGÁRLÁNY

A máj férfi illyesmit csupán
Gyalázatos mellékcélokra tenne.

MÁSODIK POLGÁRLÁNY

Még úgy se, nincs többé ízlése már
Elrontá sok ledér hölgy s káviár.

ELSŐ POLGÁRLÁNY

Azért oly elbizott, hogy nem veszen fel.

MÁSODIK POLGÁRLÁNY

Vagy oly szerény, hogy többé már nem is mer.
(*Elhaladnak.*)

(Leveles szín alatt italt mérnek, az asztal körül dőzsölő munkások. Hátrább zene és tánc. Katonák, polgárok s mindenféle nép mulat és ácsorog.)

KORCSMÁROS (*vendégei közt*)

Urak, vigan, a tegnap elveszett,
A holnapot nem érzük el soha,
Isten táplálja a madarakat,
S minden hiúság, mond a Biblia.

LUCIFER

Tetszik nekem e filozófia.
Üljünk le itt e szép árnyas padon,
S nézzük, mi olcsón és mi jól mulat
Savanyu borral s rossz zenével a nép.

ELSŐ MUNKÁS (*az asztalnál*)

A gépek, mondom, ördög művei:
Szánktól ragadják a kenyeret el.

MÁSODIK MUNKÁS

Csak az ital maradjon, elfeledjük.

ELSŐ MUNKÁS

A dús meg – ördög, vérünk szíja ki.
Most jöne csak! hadd küldeném pokolba.
Több példa kéne, mint a múltkori.

HARMADIK MUNKÁS

Mit nyernél véle. Már ma függni fog.
Sorsunk meg, mint előbb, csak úgy forog.

And samudroski xar, choxanyen zumavel. –
(*Duj citojeni sheja kethane aven.*)

ANGLUNI CITOJENO SHEJ

Ta che but gada, kattyi but somnakaj!

DUJTO CITOJENO SHEJ

Tavlas, kon kinel foroske shaves.

ANGLUNI CITOJENO SHEJ

O adyesutno mursh, kasave feru,
Pe lazhavani butyi kinlas.

DUJTO CITOJENO SHEJ

Chi pe kodo, najles hatyar,
Rumusardeles le but lubnya.

ANGLUNI CITOJENO SHEJ

Anda kadi chi lel opre.

DUJTO CITOJENO SHEJ

Vaj kasavo slaboj, ke chi tromal. (*Zhantar.*)

(Telaj e patrinali kolyiba, pipe ulaven, e mesaja krujal si zangarde butyarenca. Palal, gilyi taj khelimo. Kertani, citojeni taj sogodi nepeto vojninpe, taj tordyon.)

KIRCHIMAROSHI (*mashkar le but zhene*)

Rajale, vojasa, e izh xasajlas,
E tehara nichu resas majbut,
O Del xaxavel le chirikjan,
Taj sogodi merzhipe phenel Bibla.

LUCIFER

Faj man kadi filozofija.
Beshas kathe tele jek skamin,
Taj dikhas, so leznos, taj mishto
Vojil shukle mujasa o nepeto.

ANGLUNO BUTYARI (*ka mesaja*)

Le mashini, phenav, bengeske butyaj:
Kathar amaro muj len o manro.

DUJTO BUTYARI

Numa o pipe te ashol, bistrasles.

ANGLUNO BUTYARI

O barvalo pale – bengiluj, rat pel.
Akanak te avlas! bishalos les
Andej rokovina, te sityol sakon.

TRITO BUTYARI

So molesas lesa. Adyes umbladoj.
Amaro trajo maj dur zhal, sar zhalas.

MÁSODIK MUNKÁS

Bolond beszédek, jöjön hát az a dús,
Nem vétek néki, mellém ültetem,
Lássuk, ki az úr, és ki tud mulatni.

A KORCSMÁROS *(Ádámhoz)*

Uram, mivel szolgáljak?

ÁDÁM

Semmivel.

A KORCSMÁROS

El hát padomról, semmiháziak.
Azt vélitek tán, a pénzt csak lopom,
Vagy gyermekem s nóm koldusbotra termett.

ÁDÁM *(fölkelve)*

Így mersz beszélni?

LUCIFER

Hagyd el a pimaszt.

ÁDÁM

Jerünk tehát, mit is nézzük tovább,
Hogyan silányul állattá az ember.

LUCIFER

Ah, íme, itt van, mit régtől kerestem,
Itt vígadunk kedéllyel, fesztelen.
Ez a döbörgés és e vad kacaj,
E bacchanális tűz felgerjedése,
Mely minden arcra rózsa-árt idéz,
Mint dőre képzet a nyomor fölé,
Hát nem dicső ez?

ÁDÁM

Engem undorít.

(Ezalatt a táncolókhöz értek. Két koldus civódva jő.)

ELSŐ KOLDUS

E hely sajátom, itt van engedélyem.

MÁSODIK KOLDUS

Könyörülj rajtam, másként meghalok,
Már két hete, hogy nem dolgozhatom.

ELSŐ KOLDUS

Igaz koldus sem vagy hát eszerint,
Kontár sehonnai, rendőrt hívok. –
(A második koldus elsompolyog. Az első helyet foglal.)

Krisztusnak öt sebére, alamizsnát
A szenvedőnek, édes uraim! –

DUJTO BUTYARI

Dile vorbij, muk tavel o barvalo,
Na azbav les, pashama besharavles,
Dikhas, koni o raj, kon zhanel te vojil.

O KIRCHIMAROSHI *(kaj o Adam)*

Raja, sosa te slugij?

ADAM

Khanchesa.

O KIRCHIMAROSHI

Zhantar kathar muri mesaja,
Khancheskire, gindin e love chorav,
Vaj po mangajimo arakhadyilam.

ADAM *(opre ushtyindos)*

Kade tromas te vorbis?

LUCIFER

Mukh e bilazhaveskires.

ADAM

Avastar, ta so dikhas maj dur,
Sar kerdyol maj cino o manush.

LUCIFER

Ah, kathej so dulmostar rodos.
Kathe vojaras amen, sakana.
Kadoj o turbatome assape,
Le matyardengo jag cicipe,
Savo pe sako sham ruzha sikavel,
Sar shukar suno pa o chorimo,
Ta na lasharimoj kado?

ADAM

Man gracarel.

(Tela kadi vrama kaj le khlimara resle. Duj mangara chingarasa aven.)

ANGLUNO MANGARI

Kaj than muroj, kathe sima mukipe.

DUJTO MANGARI

Jerton mange, ke tena, merav,
Aba duj kurke, kaj chi kerav butyi.

ANGLUNO MANGARI

Atunch, chi san tu chacho mangari,
Khanchesko san, xanrales akharav. –
(O dujto mangari sholpe. O angluno pe pesko than beshel.)

Pe Kristusheske dukha, purshuka
E milakires, gogle rajale! –

(Egy katona egy mesterlegény kezéből elveszi táncosnőjét.)

KATONA

Paraszt, odébb! – vagy azt hiszed talán,
Hogy még te is valami vagy.

MESTERLEGÉNY

Megérzed,
Ha nem hiszed.

MÁSODIK MESTERLEGÉNY

Ne bánts. Térj ki előle:
A hatalom s dicsőség mind övé.

ELSŐ MESTERLEGÉNY

No hát, lenézéssel miért tetézi,
Ha már ugyanis nádályként szívja vérünk.

EGY KÉJHÖLGY *(danolva)*

Sárkányoktól is kivívták
Egykoron az aranyalmát –
Almák még most is teremnek,
A sárkányok rég kivesztek:
Bamba, aki nézi, nézi,
És letépni nem merészli. – *(Egy ifjúhoz simul.)*

LUCIFER *(a mulatók nézésébe merülve)*

Ez a kacérság tetszik, ládd, nekem,
Mutassa a dús, hogy mi kincse van.
Vasas ládában, mellyen a fukar
Ül, úgy lehet fővény, mint színarany. –
Mi megható féltése e kamasznak!
Hogy őrzi lánya egy tekintetét,
Isméri a jelen percnak becsét,
Bár tudja jól – de hát mi gondja arra –,
Hogy a jövőben másnak dől karára.

ÁDÁM *(egyik zenészhez)*

Miért bánsz így a művészettel, ember!
Mondd, tetszik-é, amit húzasz, magadnak?

A ZENÉSZ

Dehogy tetszik, dehogy! Sőt végtelen kín
Ezt húzni napról napra, s nézve nézni,
Miként mulatnak kurjongatva rajta.
E vad hang elhat álmaimba is.
De mit tegyek, élnem kell, s nem tudok mást.

LUCIFER *(még mindig a szemléletbe merülve)*

Ah, ilyen gondos filozófiát
Ki tenne fel a röpke ifjúságról. –
E lányka tudja, hogy nem az utolsó,
Melyet most élvez, a perc életében,

*(Jek inkesto anda ek majstorosko shavesko vast avri
lel leska khelimaska zhuvlya.)*

INKESTO

Prosto, majintye! – vaj gindis ke vitu
Dore san variso.

MAJSTOR SHAVO

Hatyaresa,
Tena pattyas.

DUJTO MAJSTOR SHAVO

Na azbales. Krujarles.
Lestej e zor thaj e luvudyija

ANGLUNO MAJSTOR SHAVO

Dapol, sostar dikheles tele, kana
Vikade, sar kermo, pel amaro rat.

JEKH LUBNYI ZHUVLYI *(gilyabindos)*

Vi sapendar line phabaj
Dulmut, somnakuni phabaj –
Baron phaba vi akanak
Sapa pale naj akanak:
Koloj kon feri dikhel
Taj na tromal te shinel. – *(Kaj ek terneste cirdelpe.)*

LUCIFER *(andej vojakirenge jakha dikhel)*

Kado buzhanglimo fajma, dikhes,
Barvalo sikavel, pesko kuchipe.
Andej kisi, pe sost beshel xanzhvalo,
Shajke, barimoj, sar somnakaj. –
Sosko daravipej le terneske!
Sar lel sama pej shako dikhimo,
Pinzharel e minutosko shukarimo,
Ta zhanel mishto – haj so te gindil –
Hoj tehara pe kavereski musij del.

ADAM *(kaj jek lavutari)*

Sostar unzos kaj o arto kade,
Manusha! Phen fajtu sar cirdes, tuke?

O LAVUTARI

Ta chi fajma, ta sar! Shimaj kinoj
Kado te cirdav sako dyes, taj te
Dikhav, sar vojinpe pelest, vatyime.
Kado turbato glaso, ando suno
Del. Ta so te kerav, si te trajilma.

LUCIFER *(inke vi akanak andel e vojakirenge jakha dikhel)*

Ah, kasavo gindome filozofó
Kon sholas pa o ternipe. –
Kadi shej, zhanel, ke naj aguruni,
So akanak zangal, minut trajoj,

S amíg ölelget, új viszonyt keres
Máris szeme. – Ah, drága gyermekek;
Mi örömem telik most bennetek,
Hogy oly mosolygva munkáltok nekem!
Áldásom a bűn és nyomor legyen.

MÁSODIK MESTERLEGÉNY *(danolva)*

Aki munkás hét után
Tiszta szívvel, dal között
Csókot és bort elköszönt,
Kacagja az ördögöt. –

(Templomi zene néhány végakkordja hallik, Éva mint polgárlány, imakönyvvél s bokrétával kezében anyjával jó a templomból.)

EGY ÁRUS

Csak erre, erre, drága szép kisasszony!
Olcsóbban senki nem szolgálhat önnek.

MÁSIK ÁRUS

Ne higgyen néki, rossz mértéke van,
S árúja régi. – Erre, szép kisasszony!

ÁDÁM

Ah, Lucifer! ládd, ily hitvány helyen
Tartasz le, míg az üdv, megtestesülten,
Majd észrevétlen leng tőlem tova.

LUCIFER

Ilyesmi már éppen nem új dolog. –

ÁDÁM

A templomból jó, óh, mi szép, mi szép!

LUCIFER

Láttatni volt ott, s látni is talán.

ÁDÁM

E gúny hideg, ne érintsd őt vele.
Az ájtatosság ül még ajkain.

LUCIFER

Látom, megtérsz, sőt pietista léssz.

ÁDÁM

Rosz élc, mert keblem bárminő rideg,
Az nékem baj; de a leánykebelben
Kivánom az előítéletet,
E szent poézist, múlt idők zenéjét,
Érintetlen zománcát a virágnak. –

LUCIFER

De mellyik hát, mutasd, az a darab menny –
Mert azt az ördögtől sem várhatod,

Taj zhi angajel, nyevo kamimo rodel,
Aba lake jakha. – Ah, kuch shavora;
So losh sima ande tumende,
Hoj assandos butyaren mange!
Mro blagope, bezex, taj chorimo tal.

DUJTO MAJSTOR SHAVO *(gilyabades)*

Kon palaj butyako kurko
Uzhe jilesa, mashkar gilji
Chumid taj mol najisil,
Assal e benges. –

(Khangerutni giljako agor shundyol, Eva sar cito-jeno shej, biblasa taj luludyasa ando vast, peska de-jasa avel andaj khangeri.)

JEKH BIKHNARI

Numa akorde, kuch, shukar romnyore!
Maj leznos khonyik chi slugijatut.

KAVER BIKHNARI

Na pattya, nasul poxtan siles,
Taj dulmutanoj. – Akorde, romnyore!

ADAM

Ah, Lucifer, dikhes, pe sosko than
Inkresma tele, kaj e patyiv, trupol,
Haj bi sama zhaltar mandar.

LUCIFER

Kadala aba naj nyeve butya. –

ADAM

Andaj khangeri avel, che shukar si!

LUCIFER

Te dikhavel, taj te dikhel sas.

ADAM

Kado prassape shudroj, na azbala.
O uzhipe beshel pe lake vusht.

LUCIFER

Dikhav, boldan, patyivalo avesá.

ADAM

Nasul kecipe, ke muro kolyin
Vi te si shudro, kodo man dukhal;
Andej shako kolyin uzhimojlo,
Kaj suntó poema, haj gilji
Doroj ande kadi uzhi luludyi. –

LUCIFER

Ta savoj, sikav, kodo kotor rajo –
Ke kodo chi kathar o beng nashtig

Ízlésedet hogy mindig felkutassa,
Elég, ha aztán birtokába juttat.

ÁDÁM

Lehet-e más, mint e hölgy? –

LUCIFER

Így beszél

A zsolna is, ha férget fog magának,
Féltékenyen körül néz, s azt hiszi,
Hogy a világon ez legjobb falat,
Míg a galamb undorral néz reá.
Az ember is üdvét csak önmaga
Találja fel – sokszor tán éppen ott,
Hol másik társa poklot alkotott.

ÁDÁM

Mínő méltóság, milyen szűz-erény;
Megközelíteni szinte nem merem.

LUCIFER

Bátran csak, nem vagy a nőknél ujonc,
S ha jól megnézzük, ő is eladó lesz.

ÁDÁM

Hallgass!

LUCIFER

Hisz tán drágább a többinél.
*(Egy ifjú ezalatt szerényen Évához lép s egy mézes-
kalács-szívet nyújt neki.)*

AZ IFJÚ

Kisasszony, kérem, e vásárfiát
Fogadja el kezemből szívesen.

ÉVA

Artúr, ön jó, megemlékszik felőlem.

ANYA

Rég nem láttuk már; mért nem látogat meg?
*(Halkan beszélgetnek, Ádám izgatottan nézi, míg az
ifjú távozik.)*

ÁDÁM

Ez éretlen fiú bírná-e hát,
Mit férfiszívem hasztalan ohajt –
Mi meghitten szól véle, mint mosolyg –
Még int utána - óh, mi kín, mi kín! –
Meg kell szólítnom. – *(Évához közelít.)*

ANYA

Artúr szülei
Vagyonosak, igaz, de nem tudom,
Mi szemmel nézik a viszonyt veled.

Zhukares, hoj tyo fajlipe te rodel,
Dostaj, palakodo kothe te shol tut.

ADAM

Shaj avel kaver, sar kadi zhuvlyi? –

LUCIFER

Kade vorbil

Chiriklyi kana kermes arakhel,
Daravnes krujal dikhel, kodo gindil,
Ke pe luma kadoj o majlasho buka,
Zhi o tubano gracasa dikhel
Pelest. Vi o manush peski voja
Voj arakhel opre – butivar kothe,
Kaj lesko amal rokovina kerdas.

ADAM

Soski kuchonyij, suncorij;
Chi tromav te pasharavla.

LUCIFER

Tromasa numa, na san nyevo kaj le
Zhuvja. Taj te dikhas, bikindi avla.

ADAM

Ash!

LUCIFER

Ta maj kuchi, sar le majbut.
*(Jekh terno shavo telakadi vrama kaj e Eva ushtya-
vel, taj ek adyvinalo kolachi pizdel late.)*

O TERNO

Romnyore, mangavtut, le mandar kaj
Forrosko prajso, anda jileste.

EVA

Artur, tu lasho san, seros pemande.

DEJ

Dalmut chi dikhlam tut, sostar chi aves?
*(Lokhes vorbinpe, o Adam grozondes dikhel, zhi o
terno shavo zhaltar.)*

ADAM

Kado bipako shavo, ta zhanlas,
Kodo so murshikano jilo doroj –
Sar vorbil lasa, sar assal –
Inke vi vastesa kerel palaleste –
Oh, so kinoj, trubuj te vorbij lasa. – *(Karing e Eva zhal.)*

DEJ

Le Artureske firciji
Barvalej, chaches, ta chi zhanav, soske
Jakhenca dikhen tumaro kamipe.

Azért egészen vágytársát se mellőzd,
Ki ma is e csokorral meglepett.

ÁDÁM

Engedjék, hölgyeim, hogy elkísérjem,
Nehogy baj érje e tolakodásban.

ÉVA

Mi szemtelenség!

ANYA

El, tolakodó!
Tán azt hiszi, hogy olyan e leány,
Kinek akárki mondhat szépeket? –

ÁDÁM

S hát mondhat-é mást? – Sokszor álmodám így
A hölgytökélynek legszebb ideálját.

ANYA

Álmodhatik, amit tetszik magának;
De akinek e lányka báji nyílnak,
Az ily gézengúz ember nem lehet. –
(*Ádám zavartan áll, egy cigányasszony Évához lép.*)

CIGÁNYASSZONY

Ah, drágalátos hölgy, világ csodája,
Mutassa csak piciny fehér kezét,
Hadd mondjam el, a sors ezer malasztja
Miként himzendi boldog életét. (kezébe nézve)
Szép mátká várja – ah, közel nagyon –,
Szép gyermekek, egészség és vagyon. (*Pénzt kap.*)

LUCIFER (*Ádámra mutatva*)

Hugom! társam sorsáról is beszélj. –

CIGÁNYASSZONY

Nem látom tisztán, éhség vagy kötél. –

ÁDÁM (*Évához*)

Ne útasítson így el ön magától,
Ah, érzem, e szív nékem van teremtvé. –

ÉVA

Anyám, ne engedd hát –

ANYA

Rendőrt kiáltok,
Ha nem tágul.

ÉVA

Ne bánts – észére tér tán,
S tulajdonképp nem is tett semmi rosszat.
(*Elhaladnak.*)

Anda kado na shude le kaveres,
Kon vi adyes luludya das tut.

ADAM

Zhuvjale, muken, te aven manca,
Tena te resel tumen bida.

EVA

Sosko bilazhaveskoj!

DEJ

Zhatar, bi mosko!
Ta kodo gindis, ke kasavij kaj shej,
Kaske shaj phenel, kon kamel, shukara? –

ADAM

Shaj phenel kaver? – butivar lom suno
Kade, pa zhuvjano truppo, pa majshukar.

DEJ

Shaj les suno sode fajtut;
Na kasave manusheske puterdyol
Kadala shejorako shukarimo. –
(*O Adam grozome tordyol, jekh romani zhuvji kaj e
Eva ushtyavel.*)

ROMNYI

Ah, kuch zhuvje, lumaki axtom,
Sikavta tyiro cino parno vast,
Mukh te phenav le trajoske miji
Trabi, sar khuvel tyo baxtalo trajo. (dikhel lako vast)
Shukar piramno zhukarel tut – ah, Pashej –,
shavoro, sastype, vano. (*Love denla.*)

LUCIFER (*po Adam sikades*)

Phenye! vorbin vi pa amalesko trajo. –

ROMNYI

Chi dikhav uzhes, bokh, vaj shelo. –

ADAM (*kaj e Eva*)

Na nashavkerman kade tutar,
Ah, hatyarav, kaj jilo mangej shinado. –

EVA

Dale, ta na mukh aba –

DEJ

Xanrales akharav,
Tena zhasatar.

EVA

Na azbales – pe godyate del, shaj,
Taj china kerdas, khanchi nasul.
(*Nakhentar.*)

ÁDÁM

Óh, szent költészet, eltűnél-e hát
E prózai világból már egészen?

LUCIFER

Dehogy tűnt! hát az a mézeskalács,
Virágcsokor, az a tánc, gallylugos,
Mi volt egyéb? csak oly finnyás ne légy,
És ábrándozni van még tárgy elég.

ÁDÁM

Mit ér, ha a nyervágy, haszonlesés,
Olálkodik köztük, s önzéstelen
Emelkedettség nincsen már sehol.

LUCIFER

Az is akad az iskolás padok közt,
Hol még az élet nem gazdálkodott.
Épp itt jó néhány ilyen cimborá. –
(*Néhány tanuló jó sétálva.*)

ELSŐ TANULÓ

Vigan, fiúk, mögöttünk a penész,
Ma élvezünk valami derekast.

MÁSODIK TANULÓ

Ki a szabadba, a várost utálom,
Korlátolt rendét, e kalmár világot.

HARMADIK TANULÓ

Valakivel próbáljunk összetűzni,
Ez izgató és férfias multság.

ELSŐ TANULÓ

Ragadjuk el e zsoldosok öléből
Lánykáikat, s mindjárt lesz háború is;
Aztán szabadba sietünk velök,
Néhány pohár sör és zenére van pénz,
S estélig győzelmünk emlékével
Piros pofák közt hercegek leszünk.

NEGYEDIK TANULÓ

Dicső, dicső, bosszantni a filisztert.

ELSŐ TANULÓ

Összébzfűzvéen frigyünknek láncait –
S mulatni, ahogy most tőlünk telik,
Mig egykor a hazáért lelkesedve,
Nemesebb küzdött foglalmajd erélyünk.
(*Elhaladnak.*)

ÁDÁM

Kedves látvány ez e lapos világban,
Szebb kor csiráját sejtí benne szűm.

ADAM

Oh, sunto poema, zhasastar aba
Anda kaj shukar luma avri?

LUCIFER

Ta sar gelosas! ta kadoj kolachi
Adyvinalo, luludyi, khelimo, drakha,
So sas inke? numa na alosar,
Haj te sunosares si inke dosta.

ADAM

So moll, kana barvalimo dorol,
Mashkarlende, taj patyivipe
Naj aba khatig.

LUCIFER

Vi kodo si ande shkolako skamin,
Kaj inke o trajo hamisardas.
Akanak aven kasave amala. –
(*Unyi sityimaske aven lokhes.*)

ANGLUNO SITYIMASKO

Vojasa, shave, palamej muchedo,
Adyes variso lasho zang keras.

DUJTO SITYIMASKO

Avri po slobodo, o foro taj,
Lesko uzhipe, leski luma.

TRITO SITYIMASKO

Zumavas ame te maras varikas,
Kado murshano vojicijaj.

ANGLUNO SITYIMASKO

Las avri andaj lovarongi angaj
Lenge shejan, taj avla vi maripe;
Palakodo ande slobodija
Sidyaras lenca, pe unyi bere, taj
Pe lavuta si love, taj zhi pej
Ratyí, shaj seras pe amaro krajipe.

SHTARTO SITYIMASKO

Lashar te xojaras e filisteres.

ANGLUNO SITYIMASKO

Khuvas kethane amari vering –
Vojisaras, sar zhanas ame,
Maj shukar avla amari patyiv.
(*Zhantar.*)

ADAM

Skumpo dikhipej andej tang luma,
Maj shukar vrama dikhav andelende.

LUCIFER

Meglátod, a csira mivé fesel,
Lerázva majd a tantermek porát.
E két gyáros, ki itt felénk közelg,
Ifjonton az volt, mik most e fiúk.
(Két gyáros beszélgetve jó.)

ELSŐ GYÁROS

Hiába, a versenyt nem állhatom,
Mindenki az olcsóbb után eseng,
Árum jóságát kell megvesztegetnem.

MÁSODIK GYÁROS

A munka bérét kell csökkenteni.

ELSŐ GYÁROS

Azt nem lehet, most is lázonganak,
Hogy meg nem bírják élni, a kutyák,
S van is tán a panaszban egy kicsi,
De hát ki mondja, hogy nősüljenek,
Ki mondja, hogy hat gyermekök legyen.

MÁSODIK GYÁROS

Erősebben kell hát befogni őket,
Dolgozzanak fél éjjel gyárainkban,
Elég pihenni a másik fele,
Kinek álmodni úgysem célszerű. *(Elmennek.)*

ÁDÁM

El vélek. – Mért is hagytad látnom őket. –
De mondd, hová is lett az a leány? –
Most, Lucifer, mutasd hatalmadat,
Segíts, hogy meghallgasson.

LUCIFER

Lucifer se
Fecsérli erejét ily semmiségre.

ÁDÁM

Mi néked semmi, nekem egy világ.

LUCIFER

Nyerd el tehát. – Csak korlátozni bírd
Érzésidet, hazugságtól ne félj,
Felelj, mint kérdlek, s karjaidba dül.
*(Hangosan, hogy a mögöttük hallgatózó cigányasz-
szony meghallja.)*
Most látja már, mylord, mi kellemetlen,
Álarc alatt a nép közé vegyülni,
Mindüntalan új bántalomra botlunk.
Ha sejtené e nép, hogy négy hajónk
Még már ma révbe szálland Indiából,
Másképp fogadna.

LUCIFER

Dikhesa, o sumboro so avela,
Tele te kinona shkolako praho.
Kaj duj fabrikane, kon aven akord,
Ternes, vi von, sar kadal shave sas.
(Le duj fabrikane vorbindes aven.)

ANGLUNO FABRIKANO

Iva, e fuga nashtig dikhav,
Sakon pala lezni delpe,
Xasarav mure lashe bikimata.

DUJTO FABRIKANO

La butyako potyin cinyar tele.

ANGLUNO FABRIKANO

Kodo nashtig, vi akanak vatyin,
Ke chi zhanen te trajin, le zhukela,
Vi sile ek cino chachipe,
Dapol kon phenel te len romnyan,
Kon phenel te avela shov shavora.

DUJTO FABRIKANO

Maj zurales trubuj te xutyilenle,
Te keren butyi zhi dopsh ratyi,
Dostaj te hodinin o kaver dopash,
Kon vikade, suno iva len. *(Zhantar.)*

ADAM

Te zhantar. – Sostar muklan te dikhav len. –
Ta phenta, kaj das kodi shukar shej?
Akanak, Lucifer, sikav tyiri zor,
Zhutin, te ashunel pe mande.

LUCIFER

Chi o Lucifer
Na del avri iva peski zor.

ADAM

So tuke khanchij, mange jekh lumaj.

LUCIFER

Te dikhas. – Numa xutyil tele tyo
Hatyarimo, kathar o xoxajimo na
Dara, de vorba sar pushavtut.
*(Bare glasosa vorbin, te ashunel pala lengo dumo
e phuri romnyi.)*
Aba dikhes, raja, ke che nasulsi,
Tela masko, mashkar le nepetura,
Ke kattyivar sa amen azban.
Te shajinas kaj nepeto, ke shtar
Berura aven inke adyes andaj
Indija, kaver sar denas vorba.

ÁDÁM

Az valószínű.

CIGÁNYASSZONY *(félre)*

E felfödözés szép sommát megér. *(Ádámhoz)*
Egy szóra kérem – ön elrejtett,
Én megbüntettem a jövődöléssel,
Mert énelőttem nem létez titok,
Ki a sátánnal régen cimborálok.

LUCIFER *(félre)*

No, még az kéne csak, te vén szipirtyó.

CIGÁNYASSZONY

Önnek hajói már ma itt leendnek,
De, ami ennél még örvedetesb,
Egy szép leányka epedez önért.

ÁDÁM

S hogy nyerhetem meg?

CIGÁNYASSZONY

Hisz már-már öné.

ÁDÁM

Elútasított.

CIGÁNYASSZONY

Épp azért öné lesz.
Meglátja, itt lesz ismét nemsokára.
Emlékezzék bár a jósnő szavára. *(El.)*

ÁDÁM

Lucifer! e banya rajtad kifog.

LUCIFER

El nem vitázom fényes érdemét,
Most ő pótolja az ördög helyét. –
(Egy nyegle, taligán, trombitaszóval, tömegtől környezve megjelen, s a szín közepén megáll.)

A NYEGLE

Félrebb az útból! – tisztelet nekem,
Megöszült tudományban a fejem,
Míg a természet titkos kincseit
Felástam ernyedetlen szorgalommal.

ÁDÁM

Miő csodás bolond ez, Lucifer?

LUCIFER

A tudomány, mely nyegle, hogy megéljen,
Éppen, mint akkor, hogy tudóskodál,
Csakhogy több zaj kell most, mint kelle hajdan.

ADAM

Shajke kadej.

ROMNYI *(rigate)*

Kadal vorbi but love kerem. *(kaj o Adam)*
Pe ek vorba raja – tu garadyilan,
Me kheladem tut le drabarimasa,
Ke anglama, naj chi soski garady,
Ke me le bengesa astarav vast.

LUCIFER *(rigate)*

Kodo trubujas inke, choxanye.

ROMNYI

Tyire berura aba adyes kathej,
Dapol, so kathar kado maj losh si,
Jekh shukar shej pharro anda tute.

ADAM

Haj, shaj sar avel muri?

ROMNYI

Ta aba-aba tyirij.

ADAM

Das muro drom.

ROMNYI

Misto kado avla tyiri.
Dikhesa, kathe avla napa butest.
Seron pe drabarkinnyaki vorba. *(Zhaltar.)*

ADAM

Lucifer! e biuzhi khelavelut.

LUCIFER

Chi, chingarav, anda lako mollipe,
Ke akanak, voj si and bengesko than. –
(Jekh zhanari, pe vurdoneste avel, pashaleste phurdyini del duma, krujal o butipe, po placo tordyol.)

O ZHANARI

Rigate anda drom! – patyiv mange,
Surrajlas ando zhanipe muro
Shero, ke ande luma o kuchipe
Opre hunadom butyarnyikos.

ADAM

Sosko chaladoj kado, Lucifer?

LUCIFER

O zhanipe, savo bi molleskoj,
Te trajil, sar ande tyiri vrama,
Numa majbut chingar trubuj sar atunch.

ÁDÁM

Ilyen mértékben azt sosem tevék.
Gyalázat rá.

LUCIFER

Arról ő nem tehet.
Természete, ha fél, s kerülni vágyik,
Hogy ez ne álljon sírköve felett:
Ex gratia speciali
Mortuus in hospitali.
Ha másokért áldozván éjt, napot,
Jutalmának kéréséhez jutott.

A NYEGLE

Az emberek javára fáradék,
S im, itt van a dicső eredmény:
Ez az edényke élet-elixir,
Melytől megifjúl a beteg, vén.
Ezt szedték hajdan a nagy fáraók.
Ez Tankréd bűvös bájitalja;
E szépitőt használta Helene,
Ez Kepler asztrológiája. –

ÁDÁM

Hallod, mit árul? – Míg mi a jövőben
Kerestük a fényt, ő a rég lefolytban.

LUCIFER

Sohase tiszteletes a jelen.
Mint embernagyság a hálósobában.
Nőnk az, tízévi házasság állapotban –
Már azt is tudjuk, hogy szeplője hány van.

A NYEGLE

Vegyetek im, nem bánja meg, ki vesz,
Ily alkalom még nem volt és nem is lesz.

A TÖMEGBŐL

Ide vele. – Nekem bármellyik elkel. –
Ah, mily szerencse. – Millyen drága vétel.

LUCIFER

No, ládd, e nép, mely közt már senki nem hisz,
Ami csodás, hogyan kapkodja mégis. –
(Éva, anyjával visszajő, a cigányasszony suttogva
követi.)

ÉVA

Haszontalan beszéd, hisz ismerünk már.

CIGÁNYASSZONY

Ne üdvözüljek, hogyha nem igaz.
Olyan szerelmes önbe az az úr,
Hogy már ma még maîtresse-ének veszi.

ADAM

Kade, me chikana chi keros.
Lazhavo pelest.

LUCIFER

Pa kodo, voj nashtig kerel.
Te daral, vi kade avri krujil,
Kado, tena tordyol pe lesko trushul:
Anda lesko lasho trajo
Mulas ando ishpitajo.
Anda kavera te das peski ret, dyes,
Kado las misto potyin.

O ZHANARI

Andaj manushengi bax khinyuvav,
Taj, eta, kathej o shukar agor:
Ande kado astachij, trajosko drab,
Kastar ternyol, nasvalo, phuro.
Kado kidenas dulmut e Faraova.
Kado le Tankredosko vrazhimo drab;
Kathar kado shukajvelas a Helena,
Kado le Keplersko drabarimoj. –

ADAM

Ashunes so bikhnel? – zhi ame andej
Tehara rodasas abjo, voj o dulmut.

LUCIFER

Chikana naj patyivalo o adyes.
Sar manush ando baro kher.
Sar amari zhuvji pala desh bersh –
Aba zhanes sode somnura sila.

O ZHANARI

Eta kinen, chi bunuja khonyik,
Kasavo shajimo nas, china avla.

ANDA BUTIPE

Anta kathe. – Mange sa biknadyol. –
Ah, so baxt si. – Sosko kuch kinipej.

LUCIFER

Ta, shaj dikhes, kaj nepeto chi pattyal,
Taj inke kinen sogodi. –
(E Eva peska dejasa palpale avel, e Romnyi pala len-
de zhal, taj ando kan phenel lenge lokhes.)

EVA

Iva vorbis, ke pinzharas tut aba.

ROMNYI

Tena dav majbut dyes, te xoxavav.
Kasavo kamadojlo andetute
Kodo raj, ke aba ando pato

Mint hercegasszony, oly szállást lakik,
Színházba, tánra négy lovon robog.

ANYA

Ha jól felvesszük, százszor célszerűbb,
Mint elhervadni fejkötő alatt
Egy szurtos varga bűzös műhelyében.

CIGÁNYASSZONY

Csak nézze ön, ott áll – hogyan keres.

ÉVA

Elég nem szép, hogy még nem láta meg. –
Keze finom, tartása úrias. –

ANYA

Nekem még társa sincsen ellenemre,
Bár orra kissé horgas, lába görbe,
De olyan tisztos, éltes férfiú. –
Megyek, leányom. Legjobb közbejárás,
Ha magatokra hagylak egy kicsit.

CIGÁNYASSZONY (*Ádámhoz*)

Lám, itt van a szép; mint eped önért. –

ÁDÁM

Repülök hozzá. – Óh, mi kék – mi kék!

CIGÁNYASSZONY

A közbejárót sem kell elfeledni.

LUCIFER (*pénzt ad neki*)

Társamtul a pénz, tőlem kézszerítés.

CIGÁNYASSZONY (*felsikoltva*)

Uh! mily kemény kéz! (*El.*)

LUCIFER

Kéjét érzenéd,
Ha az volnál, kit játszol, vén banya! –

ÉVA (*Ádámhoz*)

Vehetne ön vásárfiát nekem,
E szépítőszert mint kínálkozik –

ÁDÁM

A nőiség varázsa arcodon
A szépítőszert, melynek párja nincs.
(*A nyegle ezalatt elvonul.*)

ÉVA

Ah, ön nagyon kegyes.

Dikheltut, sar krajaskinya, savi
Ando teatro phirkerel, grastenca.

DEJ

Te lasa opre, shelvar maj mishtoj,
Sar te shutyoltar tela o dikhlo
Andek balajeresko kher.

ROMNYI

Tu, dikhta numa, kothejlo – rodeltu.

EVA

Dosta naj shukar, kaj tu chidikhlan. –
Lesko vast kuch si, lesko inkripe, raj. –

DEJ

Mange chi lesko amal naj ruto,
Chaches, vi nakh, vi punre bangejle,
Pativalo, vurito mursh dichol. –
Zhav, muri shej, maj feder zhutij
Petume te mukotume ek cerra.

ROMNYI (*kaj o Adam*)

Eta, e shukar, kon merel andatu. –

ADAM

Hurav late. – Oh, so zang, soski zang!

ROMNYI

Chi le zhutores, tena te bristes.

LUCIFER (*love dela*)

Amalestar love, mandar o vast.

ROMNYI (*opre cipindes*)

Uh! che zuralo vast! (*Zhaltar.*)

LUCIFER

Zang hatyaresas,
Kodi tavesas, kas kheles, choxanye! –

EVA (*kaj o Adam*)

Shaj kinesas mange, foroske shaves,
Ke but shukarimo sikadyolpe –

ADAM

O zhuvjikano vrazhimoj pe tyo muj
O shukaripe, saveske naj amal.
(*O zhanari tela kadi vrama zhaltar.*)

EVA

Ah, tu zurales lasho jilesko san.

ÁDÁM

Ne szégyeníts meg:
Gyémántot, gyöngyöt fűzök szép nyakadra,
Nem mintha ékesíteni akarnám,
De mert méltóbb helyen már nem ragyoghat.

ÉVA

Amott odább láttam sok ékszerárust,
De nem való az ily szegény leánynak.

ÁDÁM

No, hát nézzük meg.

LUCIFER

Az felesleges.
Kitűnő ékszer van velem esetleg.
(Ékszereket ad át, melyeket Éva nagy örömmel nézeget és próbál.)

ÉVA

Mi szép, mi kedves, mint irigylik ezt majd. –

ÁDÁM

De ezt a szívet – ezt többé ne lássam.

ÉVA

Eldobhatom, ha ellenére van. *(Elveti.)*

LUCIFER

Helyes, majd én meg rálépek. *(Ráhág.)*

ÉVA

Mi az:
Sikoltást hallok, vagy csak képzelődöm?
(Ezalatt egy elítéltet hoznak taligán a színen keresztül, nép tolong utána.)

A TÖMEGBŐL

Siessünk. – Mondtam úgy-e, hogy mi gyáva. –
Most is dacos még. – Fel csak, fel, utána!

ÁDÁM

Minő zaj ez, mi hallatlan tolongás?

ÉVA

Akasztanak. Beh jó, hogy itt vagyunk.
Gyerünk mi is, oly izgató e látvány,
S szép alkalom ragyogni ékeimben.

ÁDÁM

Mi bűne a hitványnak?

ÉVA

Nem tudom.

ADAM

Na lazhavarman:
Kuch barr, bisor, shav ande tyi kor,
Na anda kodo, ke naj shukar,
Anda kodo, ke maj kuch than naj, kaj abjol.

EVA

Kutka dikhlem somnakaja,
Dapol, na mandar sile shinade.

ADAM

Ta shaj dikhasle.

LUCIFER

Kodo rajkanoj.
Eta, ke mande si shukar, chi zhanglom.
(Somnakaj del perdal, saven e Eva bara lohasa dikhel, taj zumavel.)

EVA

Che shukar si, sakon puxumijales. –

ADAM

Dapol, kado jilo – majbut na te dikhav.

EVA

Shaj shudavles, tena fajtut. *(Shudeles.)*

LUCIFER

Mishtoj, maj me, pelest ushtyavav. *(Pelest ushtyavel.)*

EVA

Soj kodo:
Vatyipe ashunav, vaj na kadej?
(Tela kado jekhe robos anen pe ekh vurdon, perdal o placo, manusha den palaleste.)

ANDA BUTIPE

Sidyaras – phendom ke bi tromakojlo. –
Vi akanak xojil. – Opre palalest!

ADAM

Sosko chingar si kado, taj drukipe?

EVA

Umblaven. Ta mishtoj kaj kathe sam.
Aven vi ame, che, grozjoj te dikhas,
Taj shaj abdyuvav and somnakaj.

ADAM

So bezex si le lingares?

EVA

Chi zhanav.

LUCIFER

Mindegy is az, de majd elmondom én:
Lovel gyárában dolgozott soká.
De az ón méreg, s azt szívé örökké,
Aztán több hétre kórházba került.
Kedves nejenél a szükség beszólt,
Lovel fia ifjú volt s jószívú,
Meglélték egymást, és mindent feledtek. –

ELSŐ MUNKÁS

Vigan, pajtás! – mártírként vérzel el,
Neved közöttünk fényes név marad.

LUCIFER

A férj kigyógyult, s a nőt nem lelé,
Helye betölt, munkát hiába kért,
Fellázadt keble, fenyegetni mert,
Lovel fia pofonnal válaszolt.
Az átkozottnak kés akadt kezébe –
Most itt viszik – a vén Lovel megőrült. –
(Az utolsó szavaknál Lovel őrült mélasággal jó.)

LOVEL

Hazudsz, hazudsz, én őrült nem vagyok,
Nem értem-é, mit súg fiam sebe?
Vegyed, vegyed végetlen kincsemet,
S tedd, hogy ne értsem. Örüljek meg inkább.

HARMADIK MUNKÁS

Ne félj, ne félj, meg léssz boszulva egykor.

ELSŐ MUNKÁS

Emelkedjél fel, ők a csúfosak. –
(Az elítélt elhalad kíséretével.)

ÁDÁM

Velőt fagyasztó látvány, mit kísérsz?
Ki mondja itt meg, mellyik bűnösebb,
Avagy csupán a társaság talán? –
Hol ez rohad – buján tenyész a bűn.

LOVEL

A társaság, igen. – Vedd kincsemet,
Csak azt a seb beszédét hadd ne értsem. (El.)

ÉVA

Jerünk, jerünk, mert nem kapunk helyet.

ÁDÁM

Áldlak, sors, hogy bíróvá nem tevél.
Mi könnyü törvényt írni pamlagon –
Könnyü itélni a felületesnek,
És mily nehéz, ki a szívet kutatja,
Méltányolván minden redőzetét.

LUCIFER

Sa jekh si kodo, ta me maj pheno:
Andej fabri, Loveleske, butyi
Kerlas butajig. O archich avri
Pillas lesko rat, taj pelas ando
Ishpitajo, but kurke andre sas.
Leski romnyi bokhajvelas, taj
Le Lovelesko shavo sunusardas
La romnya, taj lasa ashilas. –

ANGLUNO BUTYARI

Vojasa, amala! – sar vityazi
Ratvajves, tyo anav amenca ashol.

LUCIFER

O rom sastyilas, la romnya chi rakhel,
Ande lesko than kaver kerel butyi,
Chingar kerel, taj kushkerel,
Le Lovelesko shav palma deles.
E prikezhimes, shuri pelas ando
Vast. Akanak kathe ingren les.
(Kaj le agora vorbi o phuro Lovel sar kon diloj avel.)

LOVEL

Xoxaves, xoxaves, me chi som dilo,
Gindis, na hatyarav, o rat, shavesko
So phenel? Inger, inger mro kuchipe,
Taj ker tena hatyarav. Te dilyajvav.

TRITO BUTYARI

Na dar, na dar, jekhvar palpale das.

ANGLUNO BUTYARI

Vazdetu opre, von si e prassamne. –
(E robos ingren le majbut.)

ADAM

Paho shudro dikhimoj, so zhas?
Kon phenel kathe, kon si majdoshalo,
Shaj, numa o grupo? –
Kaj kado kernyol – but si e bezex.

LOVEL

O grupo ova. – Inger mure kuchos,
Numa lesko shinipe tena hatyarav. (Zhaltar.)

EVA

Aven, aven, ke chi lasa than.

ADAM

Blago tuke, trajo, kaj na som
Mujalo. Ta che lipsa avlas e kris –
Lipsaj te shon krisi ivardes,
Taj che pharaj, kon o jilo rodel,
Te hatyarel leski asako rig.

LUCIFER

Ily elvek mellett pör nem érne véget.
A rosszat, mert rossz, senki nem cselekszi,
Az ördög is jogcímekeket idéz,
S magát véli mindenik erősbnek.
A törvénytudós széjjelvágja a
Kuszált csomót, minek fonalait
Ezer filantróp szét nem bontaná. –
(Ezalatt a Towerhez érnek, melynek egy fülkéjében
szentkép áll.)

ÉVA

Megálljunk csak, barátom, egy kicsinyt,
Hadd tűzöm e szentképhez csokromat. –

LUCIFER *(súgva)*

Ne hadd, ne hadd, vagy végünk van különben.

ÁDÁM

Ártatlan gyermek – én nem gátolom. –

ÉVA

Megszoktam e képről, még mint gyerek,
Megemlékezni, hogyha elmegyek
Előtte, s most is olyan jólesik.
Mindjárt meglesz már, s futva pótolandjuk,
Mit elmulasztunk.
(A virágcsokrot feltűzi a kép mellé, de az hirtelen
lehervad, s nyakáról, karjáról az ékszerek gyikokká
változva lepereregnek.)
Istenem, mi ez?

LUCIFER

Haszontalan intettelek. –

ÉVA

Segítség!

ÁDÁM

Nyugodtan, kedves, a nép megfigyel –
Ezerte dúsabb ékszer jó nyakadra.

ÉVA

El tőlem, el! segítség, irgalom!
Szemfényvesztők és egy rút vén boszorkány
Így meggyaláztak egy becsületes nőt. –
(A nép csoportosulni kezd, a cigányasszony ren-
dőrökkel jó.)

CIGÁNYASSZONY

Hamis pénzt adtak, itt kell lenniök,
Higannyá olvadt markomban.

LUCIFER

Pasha kasavo chingar chavlas agor.
O nasul, ke nasuli, khonyik na
Kerel, vi o beng pesko phenel,
Taj pesko inkrel sakonestar maj
Zuraleske. La krisako zhanimo
Shingrel sako thav, saves, mija
Amal na zhanel avri te putrel –
(Tela kadi vrama kaj o Temze resline, kothe andek
mokston sunto mosurlo tordyol.)

EVA

Muro amal, tordyugas ek cera,
Muk te kecil e luludyas kaj o sunto. –

LUCIFER *(ande kan)*

Na muk, na muk, ke gataj amenge.

ADAM

Bi bezexaki shejorij – me mukav. –

EVA

Sityilom pa kaj musurlo, sar shej,
Te seroj, kana zhav anglaleste,
Vi akanak mishto perel.
Sigo kothe resav, nashindos kerav,
So chi kerdam.
(Le luludyas pasha a mosuralo shol, ba, kodol sigo
shutyontar; taj pa laki kor; paj musij, le somnakaj sa
sapeske, taj shipurlake kerdyon.)
Muro Del, soj kado?

LUCIFER

Iva phendom tuke. –

EVA

Zhutinma!

ADAM

Hodintu skumpo, o nepeto dikhel –
Mijasa maj but somnak avla tut.

EVA

Zha mandar, zha! zhutinma, gracia!
Andej jakha xoxaven, taj choxanyaj
Kade te lazhaven ekha patyivala. –
(O butipe ando grupo marelpe, e romnyi xanralenca
avel.)

ROMNYI

Xoxamne love dine, kathejle,
Momkerdyilas ande o vast.

LUCIFER

Talán

Markodban volt, nem a pénzben, hiba. –
Ádám, el innen, itt nem jó mulatni.

*(A Towerbe tűnnek, s míg lent a csoportozás és zavar
növekszik, ismét megjelennek a bástya tetején.)*

ÁDÁM

Ismét csalódtam, azt hívém, elég
Ledönteni a múltnak rémeit,
S szabad versenyt szerezni az erőknél. –
Kilöktem a gépből egy főcsavart,
Mely összetartá, a kegyeletet,
S pótolni elmulasztám más erősből.
Mi verseny ez, hol egyik kardosan
Áll a meztlen ellennek szemében,
Mi függetlenség, száz hol éheznek,
Ha az egyes jármába nem hajol.
Kutyáknak harca ez egy konc felett.
Én társaságot kívánok helyette,
Mely véd, nem büntet, buzdít, nem riaszt,
Közös erővel összeműködik,
Minőt a tudomány eszmél magának,
És melynek rendén értelem viraszt. –
Ez el fog jöni, érzem jól, tudom,
Vezess, vezess, Lucifer, e világba. – –

LUCIFER

Hiú ember, s mert korlátolt szemed
Zilált csoportot lát csak odalent,
Már azt hiszed, nincs összeműködés,
Nincs rendszer az életnek műhelyében?
Nézz hát egy percre szellemi szemekkel,
És lásd a munkát, melyet létrehozna,
Csakhogy nekünk ám, s nem kicsiny magoknak.

*(Besötétül. Az egész vásár csoportozattá alakul, mely
a szín közepén tátongó síron ás, azt körüláncolja,
míg egymás után mind beléje ugornak, részint né-
mán, részint, amint egymás után szólottak.)*

KAR

Csak rajta, pengjen a kapa:
Ma kell végezni, holnap késő,
Bár egypár ezredév után
Még mindig nem lesz kész a nagy mű.
Bölcső s koporsó ugyanaz,
Ma végzi, amit holnap kezd el,
Örökké éhes s jóllakott,
Mi már ma bémegy, holnap felkel!
(A lélekharang megcsendül.)
Megcsendült, ím, az estharang,
Bevégezők; el, nyúgalomra,

LUCIFER

Shaj, ke ande tyi burnyik, sas e dosh. –
Adam, opre kathar, kathe na vojín.

*(Andej Temze zhan, tele pale barol o grupo e chingar,
pale oprejle po gradicho.)*

ADAM

Pale xoxadyilom, kodo gindindom,
Ke bistrav o purano zhundyon
Taj slobodoj fuga la zorake. –
Avri pizdom andaj mashina ekh
Karfin, savo inkrelas o fertat,
Taj kodo kaver zorasa na
Amalisardom. Che fugaj kodo
Kaj o jek xanresa tordyol
Andej butenge jakha, ta soski
Slobodijaj, kaj shel bokhajven,
Kana o jekhesko chi cirdel
Zhuklengo maripej pe ek dugo
Me amalipe doroj ando than,
Savo feril, na azbal, na daravel,
Kethana zorasa buzhol peske,
Taj pe savo e godyi na lel sama. –
Kado avela zhanav, mishto zhanav,
Ingerman Lucifer, anda kaj luma. – –

LUCIFER

Lipsa manush, ke na dikhes lunges
Numa chingaren dikhes kutka tele
Aba kodo patyas ke na kethanipe
Naj vortar ando trajó?
Dikh aba ek minuto buzhe jakhenca
Haj dik e butyi so kerén,
Haj amenge, na penge cinenge.

*(Andre ratyol. O ingrego foro grupo kerdyol, savo pe
rangako mashkar o porado murmunto hunavel, kodo
kruja khelel, taj sa pale jekhavreste ande xuttyen, si
kon mucime, si kon pala jekhhavreste vorbindes.)*

GRUPO

Keren numa, te bungal hunava:
Adyes tal agor, tehara palal si,
Ba, pala unyi miji bersh
Chi akanak na avla gata butyi.
Pato taj phal jek si,
Adyes kerel so tehara astarel,
Sa bokhaloj taj chalój.
So adyes andre zhal, tehara ushtyel!
(O duhosko klopoto bungajvel.)
Eta bungal ratyako klopoto,
Nachake; zhan, pe hodina,

Kiket a reg új létre költ,
A nagy művet kezdjék el újra.

A BÁBJÁTÉKOS
Én a komédiát lejátsszam,
Mulattattam, de nem mulattam.

A KORCSMÁROS
Kiitta mindenik borát,
Vendégeim, jó éjszakát!

A KISLEÁNY
Kis ibolyáim mind elkeltek,
Majd újak siromon teremnek.

CIGÁNYASSZONY
Jövőjét vágyta látni minden:
S szemét behúnnya most ijedten.

LOVEL
Kincsem nem nyújta boldogságot:
S most ingyen nyúgalmat talállok.

MUNKÁS
A hét letelt, a szombatest itt,
Kinyugszom végre fáradalmit.

TANULÓ
Álmodtam szépet - felzavartak,
Szép álom, jőj, most már folytatlak.

KATONA
Hivém, derék vagyok nagyon,
S egy rossz gödörben megbukom. –

KÉJHÖLGY
A mámor elszállt, a festék lement,
Itt oly hideg van: jobb-e odalent?

AZ ELÍTÉLT
Maradj, bilincs, a hitvány por felett,
Más törvényt sejtek e küszöb megett.

A NYEGLE
Egymást szedtük rá azzal, hogy tudunk:
Most a valónál mind elámulunk.

ÉVA
Mit állsz, tátongó mélység, lábaimnál!
Ne hidd, hogy éjed engem elriaszt:
A por hull csak belé, e föld szülötte,
Én glóriával átallépek azt.
Szerelem, költészet s ifiúság
Nemtője tár utat örök honomba;
E földre csak mosolyom hoz gyönyört,

Kas e detehara, nyeves anel,
E bari butyi te keren pale.

PAPUSHKHELARI
Me e komedija tele kheldom,
Vojakerdom, ba na vojindom.

O KIRCHIMAROSHI
Avri pilas sakon peski mol,
Mure manusha, ret lashi!

E CINI SHEJ
Mure cine luludya sa bikindyile
Maj e nyeve pe muro murmunto baron.

ROMNYI
E tehara fajlinosas te dikhel:
Akanak darasa jakha phandavel.

LOVEL
Muro kuchipe chi dasma baxtalipe:
Taj akanak iva hodina arakhav.

BUTYARI
O kurko nachilas, savato kathej,
Hodinij muro khinyipe.

SITYIMASKO
Shukar suno lom - nashadema,
Shukar suno av, aba majdur.

INKESTO
Amal, vityzo som bares,
Taj andek nasul gropa perav. –

LUBNYI ZHUVLYI
E zang huraltar, o makh nachilas,
Kathe shili, maj mishtoj telal?

O ROBO
Ashuv, sastari, pa chorro praho,
Kaver krisi shajil tela vudar.

ZHANARI
Jekhavres lam pe kodo zhanas:
Akanak po chacho sa mucisajvas.

EVA
So tordyos, porade milnipe tela
Mure punre! Na pattya ke e ret
Daravelma: o praho perel andre
Numa, e phuv kerdasla, me glorijasa
Perdal ushtyavav kodo. Kamipo,
Poezimo, ternyipo putrel drom;
Pe kaj phuv muri ass anel losh,

Ha napsugár gyanánt száll egy-egy arcra.
(Fátyolát, palástját a sírba ejtve, dicsőülten felemel-
kedik.)

LUCIFER
Isméred-é, Ádám?

ÁDÁM
Ah, Éva, Éva! –

Ta, sar raza hural po jekh-jekh sham.
(Peske gada ando murmunto peravel, luvudyijasa
opre vazdadyol.)

LUCIFER
Pinzharesla, Adam?

ADAM
Ahaj, Eva, Eva! –

NAGY GUSZTÁV FORDÍTÁSA

(Folytatjuk)

Kalo Rom

Pe kalo bersh
Ando kalo djives
Pe kali phuv
Kalja dejatar
Kalo Rom biandylo.

Ande kalo paj najilo
Kale gadenca patjardjilo
Kalja chuchatar
Kalo thud pilo.

Pe kalo vaxt
mangla te xal
Kalo manro dine les
Kalo dromenca
trade les te phirel.

Zhi kana Romenge
kalo ko avel?

Barna Cigány

*Barna évben
Sötétbarna napon
Barna földön
Barna anyától
Barna cigány született*

*Barna vízben füröztötték
Barna pólýába pólýálták
Barna anyamellből
barna tejet ivott*

*Barna kézből
Kapott kenyeret
Barna kenyeret kapott
Barna utakra
Küldték egyre, egyre*

*Meddig, vajon meddig
Cigány ez az út?*

Brown Gipsy

*In a brown year
On a dark brown day
On brown earth
One brown mother
begot a brown Gypsy*

*Washed in brown water
Swathed in brown swaddling clothes
Drinking brown milk
From a brown breast*

*Given his bread
By a brown hand
Given brown bread
Sent again and again
Onto brown paths*

*How long, oh how long
Is this the Romany path?*

(Eredeti megjelenés: ROM SOM, 1996)

La biblake pecimata

Avilas o phara trajo

Desar nasle ande bar mandyinaki, pa jek-pa jek reselasle bida. But butyi trubundas te keren andakodo te avel len so xan. Andej shukara kashtengo than aba numa kanrengo kasht sas len. Sogodi andakodo sas kaj o adam haj e Eva chi pattyaj le le Devleski vorba. Majbut nas le devleke amala. De so maj nasul si vi kathar kado, avilas e Adamosko haj la Evako lokho merimo. O Del phendas lenge, hoj merena te xana andaj phaba. Apol sar xaline pe lende avilas o meripe. Soske dile sas kaj chi pattyajle e Devleski vorba.

E Adamoske haj la Evake shavora sa palakodo arakhadyile kana o Delnashadasle andaj bar mandyinaki. Andakadi vi pelenge shavora delas duma kodo, hoj si te phuron, haj si te méren.

Te pattyajlino e vorbo o Adam haj e Eva e Devleski, vi lengi haj vi lenge shavorengo trajo baxtalo avilino. Sakana saj trajindinesas baxtales savora zhene pe phuv. Atunchi khanyikaske chi trubundo te phurol, te nasvajvel, te mere.

O Del kodo kamel, hoj e manusha sakana baxtale te trajim, haj peski vorba del, hoj kado jek dyes kade avla. na feri e phuv avla shukar, vi e manusha saste avena. Kon pe phuv trajina, sakonesa amala avna haj vi e Devlesa.

E Eva nas maj dur le Devleski amalkinya. Andakadi pharo sas e shavoren pe luma te anel, ke bara dukhasa andasle pe luma. Kaj chi pattyale e vorba but briga dasle o Del chi gindis?

Jokhar o Del maj gindijape pa kodo, hoj intrego phuv kasavi shukar te avel, sar e bar la Mandyinaki. Maj palal zhanasa hoj tu sar shaj avesas kothe. Akanak dikhas, hoj so pelaspe le Adamosa haj la Evasa?

NAGY GUSZTÁV FORDÍTÁSA

(Eredeti megjelenés: ROM SOM, 1995)

ROMA ATLANTISZ – GALÉRIA

OLÁH JOLÁN

„Amikor megfestek egy képet,
csak örömet lelem benne (és)
elvesz attól, amitől bánatom van.”¹

Oláh Jolán interjúinak fűzére:

„Nagyszüleimet nem ismertem, se apám, se anyám oldaláról. Tizen voltunk testvérek, hat fű és négy lány. Apám zenész volt, de nem sokat keresett, a zenészeknek azelőtt nem volt valami nagy pénz, amit kerestek. Bátyám is muzsikus volt, tizenhét éves korában már a saját bandájában játszott. Anyám félvér volt, az anyja nem volt cigány, tehát mi olyan 'keverékek' vagyunk.

Anyám igazi falusi asszony volt. Tizennyolc gyereket szűlt, nyolc meghalt, tizen maradtunk. Nagyon nehéz élete volt, keservesen nevelt minket. Éjjel font, köteleket csinált, törölközöt, azt vitte a faluba és eladta krumpliért, babért. Mindig nagy batyukkal jött haza, úgy vártuk, mikor még kicsik voltunk, az ablakból már néztük, hogy jön-e anyánk? Hozta az enivalót, hurkát, kolbászt, mikor már disznót vágtak, s mi örültünk. Mindig adtak neki, ő meg ezért dolgozott éjszakánként. Volt egy 20 literes nagy fazekunk meg egy 15 literes nagy lábosunk, abban főzött anyám, és szegénynek, amikor elosztotta a gyerekeknek, alig maradt. Vidám asszony volt egyébként. De mi is mindnyájan még a munka mellett jártunk ide-oda, fáért, szénért, és dolgoztunk. Nem volt könnyű, de amikor fiatalok voltunk, nem fáradtunk el; én mikor mentem az erdőre fáért, énekelve mentem ki, énekelve jöttem be, letettem a fát és nekiálltam tíz gyerekre mosni teknőben, súrolókefével, így segítettem édesanyámnak.

Amikor édesanyám beteg lett, én tizenéves voltam, tizenhárom sem egészen. Megműtötték, de nem tudták, hogy mi a baja, ezért hazaadták, hogy itthon haljon meg. Ez nagyon fájt. 'Istenem, meghal anyánk!' – mondták a többiek is. 'De nem fog meghalni – mondom – azért sem, mert én meggyógyítom!' Negyven fokos lázzal hozta haza édesapám. És akkor én hozzáfogtam, elmentem a piacra, hoztam haza citromot, teát csináltam. Két héten keresztül én gondoztam édesanyámat, vizes ruhákat, útilaput tettem a sebre... Két hétig semmit sem aludtam. A két nővérem nem tudott úgy fenn lenni, de nekem olyan volt a természetem, hogy most is keveset alszom, nagyon keveset, én tudtam éjszakázni. És megcsináltam azt, hogy amikor az orvosok már lemondtak róla, akkor én egy hónap alatt jobbá tettem, felépült. S még 25 évig élt köztünk.”

„Én már tizenegy éves koromban dolgoztam, fákat ültettem. Hajnalban keltem, három órakor, a nagynénémel. A főmérnöknek – vagy akkor még nem is úgy nevezték, a gazdának – ültettük a csemetét. Amikor az oroszok bejöttek, még akkor is csak a tizenharmadikban voltam, elmentem dolgozni a városhoz a kertészetbe öt évet. Utána – nem mondhatom, hogy megesküdtem, mert vadházasságot kötöttem – lett egy gyerekem tizenkilenc éves koromban. Akkor egy év kimaradt, hogy nem tudtam dolgozni. Amikor egyéves volt a kislány, elmentem dolgozni. Munka után mentünk fáért, szénért, a hátunkra kötöttük, eladtuk pénzért, úgy vettünk magunknak ruhát, mert kevés volt a pénz, amit kerestem, nekem meg a gyerekeknek is. Nagyon nehéz volt a sorsunk. Aztán leszámoltam a kertészettel és elmentem kőművesekhez dolgozni, ott is öt évet. Akkor is jártunk megint csak mindenhova, hogy még plusz keressék valamit, hogy meg tudjak élni. Még anyámmal laktam, és a kisebb testvéreim voltak még otthon. Édesapám meg már nem muzsikált, mert a háború után elküldték a zenészeket, nem kellett, az üvegyárban volt fűtő, éjszaka járt dolgozni. Édesanyám megint beteg lett, műtét alá került, nekem kellett a gyerekekre, amíg férjhez nem mentek, meg nem nőültek, mosni, főzni, takarítani, munka mellett, és még az én gyerekem is ott volt. De amikor kicsi gyerek voltam, akkor is rájuk kellett vigyázni, azért nem mehettem iskolába. Sokan mondják, hogy

¹ Az alábbiakban olvasható összeállítás nagymértékben támaszkodik Bancsik György, Medgyesi Gabriella és Kovács Bodor Sándor munkáira.

a kicsi korokra nem emlékeznek, de én sok mindenre emlékszem. 1935-ben, amikor hároméves voltam, anyám otthon szülte meg az öcsémet, engem elvittek a keresztanyámhoz, és amikor hazavittek, és az öcsémet a kezembe tették, hát én olyan boldog voltam! Az is olyan régen volt, amikor az apám odaadta az ingét, hogy mossam ki, és én olyan büszke voltam! Nem tudom, hogy miért, de talán úgy van a természetem berendezve, hogy szerettem mosni, vasalni. A bátyám mikor megházasodott is, még egy ideig hozzám hozta ruháit, hogy 'te olyan jól tudod!'

Én nem mondom, hogy olyan rózsás volt az életem, de szerettem játszani, szerettem a zenét, a filmeket. Hétféves voltam, amikor elvittek először moziba – és én nagyon, nagyon szerettem a régi filmeket, a régi színészeket, mert nagyon jók voltak. De nem volt akkor rá pénz, amikor még gyerek voltam, ezért elmostunk orvosságos üvegeket, rongyokat eladtunk, s abból megvettük a mozijegyet. Mi soha anyánktól tíz fillért nem vettünk volna el, apánktól se, inkább adtunk. Nem voltunk olyanok, hogy kiéljük a családot.

A testvéreim mind rendes munkásemberek lettek, gyárban dolgoztak, megházasodtak. Akkor már nekem is könnyebb volt. Harminc éves koromig anyámnál maradtam, akkor kerültem ehhez a férjemhez, akivel most élek. Ez sem olyan volt, mint amilyenre számítottam, vagy amit megérdemeltem volna, szóval nem volt egy rózsás életem. Aztán, amikor a bányában dolgoztam rakodóként már tizenhárom éve, egyszer csak lebetegedtem. A szívemmel kezelték, ritmuszavaraim voltak, ezért nyugdíjaztak.”

„A festésre a párom mellett, már rokkantnyugdíjasként adódott lehetőségem. András már régóta foglalkozott festéssel, farostrá dolgozott olajfestéssel, én rajzoltam. 1971-től kezdtem festeni olajjal. Senki nem látta. János bácsihoz jöttek nyugat-németek, akkor jöttek hozzám is. Lakatos Menyhért bácsi hozta fel hozzám őket. 6-7 éves volt a fiam, őt is megfestettem, az tetszett, megvették. Elvittek 10 vagy 15 képet, ilyen 20 filléres kis rajzlapot. Kérdezték, hogy adom? Hát, mondom, én nem tudom, nekem tetszik és gyönyörködök benne, még nem akarom eladni. Azt mondták, hogy ők megveszik, adjam el, jó lesz az nekem továbbra is festékre. Akkor jó, gondoltam, fejlesztem magam, tudok venni vásznat. 2500 forintot kaptam ezekért a kis képekért. Örültünk, és rohantunk az üzletbe vászonért, vettem anyagot, ezt-azt. Akkor elkezdtem vászonra is dolgozni.

Amikor megfestek egy képet, csak örömeimet lelem benne. De van olyan, hogy nem örömből jön. Őt testvérem elment egymás után hat év alatt; amikor meghaltak, bánatom volt, akkor megint ehhez fogtam, minden halott után 40 képet megfestettem. Nem mentem sehová, leültem és festettem, mert azt éreztem, hogy elvesz attól, amitől a bánat van. A sok gondtól, bajtól, úgyhogy feltaláltam magam. Ha valami ér, akkor csak leszaladok a műhelybe – nagyon örülök, hogy ezt kaptuk, addig a szobában festettem.”

Fájdalom (KuglerArt gyűjtemény)

Maszkok (KuglerArt gyűjtemény)

A szintén salgótarjáni festőművész Botos Zoltán visszaemlékezése:

Oláh Jolán az én emlékezetemben csak Joli néniként maradt meg, érthető, mivel első gyermeke Teri, talán egy évvel volt idősebb, mint én. Joli néni úgy van előtttem, mint egy sovány finom vonásokkal megáldott arcú nő. Nagycsaládban nőtt fel a Cigányhegyen, ahol mindig kevés kenyér jutott, és nemcsak a lánytestvérek, hanem a fiúk is karcsúak maradtak.

Oláh Jolán meg Balogh Balázs András a Cigányhegyen Balázs János közelében laktak, anynyira közel, hogy a János bácsi háza sarkától úgy 2-3 méterre lefelé 4 lépcsősor vezetett Jolánék otthonához. Egy szobájuk volt, meg egy konyha féle, ami a szobájukhoz volt szorosan építve. A szobájuk elég sötét lehetett, mert ablak nem volt rajta némi fényt csak az ajtón levő hosszanti keskeny ablaktáblából kapott. A lépcső aljába jobbra volt a kis nyári konyha, nem mindig volt az ott, de egyszer csak ott volt. Bandi építette. Voltam náluk, mert Bandi behívott, hogy nézzem meg az új képeit. Akkor már Joli néni is festett, de titokban. Még Bandi előtt is titkolta, félt, hogy az ura nem nézi jó szemmel.

Amikor már a Vásártéren laktak, Joli néni többször is hívott, nézzek be hozzájuk. A pincében kaptak olyan raktárfélét, ami valamikor szenespince volt. Ott tárolta Joli néni a már megfestett kartonjait. Talán láttam ott vagy 100 darabot is. Engem az ott teljesen elvarázsolt.

„Ha valamit elképzelek, akkor nekiülök, mert nem tudok írni, olvasni, csak keveset, de nagy örömmel van abban, hogy ha valamit elgondolok, azt meg tudom csinálni. És talán ebben fejezem ki, ami bánat és öröm. Ha a szoptató anyja jut az eszembe, akkor azt, ha fantázia, akkor azt, mert én a fantáziát is nagyon szeretem. Az megnyugvás külön. Olyan, mint a tisztulás, hogyha az anyaságból megyek át máshová. Itt van a Menekülés például, a hajó, de ez olyan összetétellel van, ahogy én szeretem. Bánszky Pál mindig csak az asszonyokat meg a szép nőket mondta, hogy azt fessek, mert azt olyan jól tudom. Én szeretem a szépet, meg a nőket csinálni, de engem minden

izgat, és nem szeretem, ha elvonják tőlem. A tájképeket is szeretem vagy a vizesést. Ha odamegyek, gyönyörködöm az erdőt, a madarakat – a madár a mindenem. Szóval engem minden izgat és mindent szeretek, a szépet inkább, mint a rosszat.”

Vágta, 1998 (Népzei Múzeum)

Falusi pár, 1997
(KuglerArt gyűjtemény)

A kérő, 1998
(Népzei Múzeum)

Álom, 1998 (Néprajzi Múzeum)

Bacsik György disszertációjában írja:

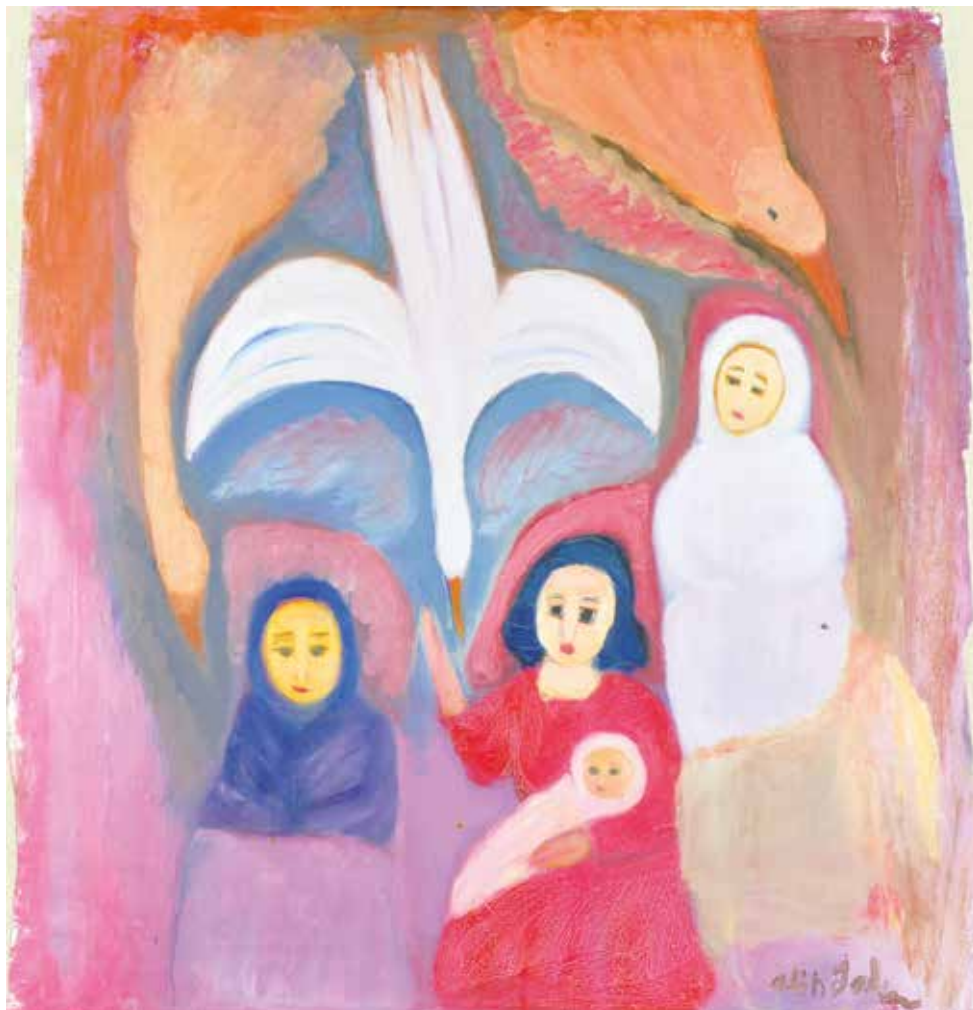
Jolán, egy a 20. századi, iparosodó városban született, Salgótarjánban, egy zenét kedvelő jóvoltából, aki letelepedési engedélyt adott 10 zenész roma családnak a Pécskő út végi birtokán a Csurgópatak mentén. Az első telepeseket romungrónak nevezték a később letelepedettek. Életmódjukban, viselkedési szokásaikban a borralalós, a szokásosnál több jövedelemmel rendelkező szakmához tartozók életmódját követték. A szaporodó jövevények a patak mindkét partját és a domb alját is benépesítették már, amikor elkezdődött a helység közelebbi és távolabbi körzetében lévő falvakból a könnyebb, városi életre vágóknak betelepődése. [...] Jolán családja romungró, már nem beszélik a cigány nyelvet. A városi szegénység rétegéhez sorolható. Etnikailag sokszínű a Cigánydomb, s a háború után a bányák, gyárak dolgozói, segédmunkásai, az iparváros fejté ki szocializációs hatását. Jolán szereti a zenét, szívesen énekel, elsősorban magyar nóták, filmslágererek tartoznak repertoárjába. Sokat jár el hazulról táncolni a város vendéglőibe, ahol édesapja vagy bátyja húzza a városból odaseregglő kikapcsolódni vágyóknak. Történetéhségét a moziban elégíti ki. Megvallotta egy interjú során, hogy ő sosem gondolkodott el cigány voltán, elfogadja hovatarozását, de nem identitásaként élte meg.

„Nem tudom azt elképzelni, pedig én is cigány vagyok, hogy mi a cigányság. Úgy belülről. Hogy miért vagyunk cigányok. Mert én úgy érzem magam, mint te vagy a másik vagy a negyedik, más-ként nem tudom érezni magam. Nem tudom azt érezni, hogy más vagyok, mint a másik – vagy a másik nem az, ami én. Vagy szoktam hallani a tévében, hogy a cigányok lopnak, de azt nem hallom, hogy lop a másik is, pedig azok is lopnak, és sokszor olyat, ami a cigánynak eszébe se jut, csak nem verik dobra. Vagy megölnek embereket, és nem tudom megérteni, hogy ez hogy lehet, ha cigány, ha nem cigány. Embereként kéne megmondani. A háború előtt soha nem hallottam, hogy mondta valaki nekünk, hogy cigány, csak a nyilasok alatt. Mentünk a zsidókhoz, oda is bejártunk, de soha senki nem mondta nekünk, hogy cigányok vagyunk. Azt tudtuk, hogy hol lakunk, meg szegények vagyunk – mi úgy mondtuk, hogy vannak a gazdagok meg a szegények.

Akkor hallottam először, mikor kenyérért álltunk sorba anyámmal meg a húgommal, és minket, gyerekeket kihúztak a sorból, hogy cigányok vagyunk. Rosszul esett, de az anyámat benn hagyták, mert ő világosabb bőrű volt, mint mi. Mondom: 'Nem baj, mert legalább te kapsz!'

Ugyanúgy, mint az én gyerekek, aki az iskolában hallotta, előtte soha, hogy cigány. Jött haza: 'Anya, azt mondták nekem, hogy cigány. Mi az a cigány?' Mondom, sajnós, fiam, én sem tudom, mi az, de azok vagyunk." (A Cigány-kép Roma-kép film forgatása során, 2000-ben osztotta meg velünk e mondatokat Oláh Jolán.)

Asszonysors, 1996
(KuglerArt gyűjtemény)

Szavasok közt, 1998
(Néprajzi Múzeum)

Üldözet, 1996
(Néprajzi Múzeum)

Üzenő nap, 1998 (Néprajzi Múzeum)

Vízesség, 1998 (Néprajzi Múzeum)

Dékei Krisztina megemlékezése a Magyar Narancsban, 2006 január 5-én (részlet)

Amitől kiemelkedik többi, fájdalmasan mélyről induló sorstársa közül, az az elszántsága, ahogy körülményeivel és betegségével dacolva mégis meglelte, majd újra és újra megteremtette a szabadság egy kicsinyke területét. Egy vásznat, lepedőt vagy csupán egy farostlemezt, amelyre ecsettel vagy ujjal vitte fel a festéket, hogy a szivárvány színeivel és tágra nyílt szemű alakokkal felépítsen egy tündéri, de reális világot. [...] Összekuporodó és önmagukba bújó, sötét hajú, magányos asszonyok színes álmotájokban, narancsvörös-citromsárga fák tövében. Apró, egymáshoz tapadó házak sötét ég alatt, a nap felé szárnyaló madarak. Képek álm és mese határáról, egy sosem volt birodalomból, melyet egy közösség tarka és érzelemgazdag kollektív tudata őriz, ahol a gyötrelmes hétköznapi fel-felragyognak az éles, tiszta és ártatlan színek.

Oláh Jolán kiállításai

ÖNÁLLÓ KIÁLLÍTÁSOK

1985 Kecskeméti Naiv Művészeti Múzeum, **1992** Párizsi Magyar Intézet, **2002** Dorottya Galéria, Budapest, **2005** Magyarországi Roma Parlament Balázs János Galéria, **2007** A Roma Kultúra Múzeuma, Brno, **2022** József Attila Művelődési Ház, Salgótarján.

CSOPORTOS KIÁLLÍTÁSOK

1979, 1989, 2000 Autodidakta Cigány Képzőművészek Országos kiállítása, Budapest, **1994** Budapest Galéria, **1998** Romák Közép és Kelet-Euróban, Néprajzi Múzeum, Budapest, **2005** Szlovák Nemzeti Galéria, Bazin, **2005** II. Ferencvárosi Roma Kulturális Fesztivál, **2006** Magyar Magic, London, **2007** Az emlékezés színes álmai, Peking, **2007** Az emlékezés színes álmai, Nemzeti Galéria, Budapest, majd vándorkiállítás során **2008** és

2011 között: Salgótarján, Eger, Miskolc, Szekszárd, Szolnok, Nyíregyháza, Makó, **2008** *Jetzt zeigen wir es euch!*, Magyar Intézet, Bécs, **2010** *Shukar! Kortárs roma képzőművészeti kiállítás*, New York, Magyar Kulturális Intézet, **2010** *Roma női kortárs képzőművészet*, Kaposvár, **2010** *Emlékezés és vágyakozások*, Genf, **2011** *Romantic roads*, Párizs, UNESCO PALOTA, **2011** *Überall und nirgendwo*, Passau, **2012** *ART MARKET*, **2014** Róma, Magyar Intézet, **2017** New York, ENSZ PALOTA, **2019** *Árkosi kulturális központ*, Sepsiszentgyörgy, **2019** *Emlék-Álom-Kutya-Világ*, MANK Galéria, Szentendre, **2022** Helsinki, Liszt Intézet, **2023** Tallinn, Liszt Intézet.

(2010 óta lényegében a Kuglerart Szalon szervezi gyűjteményének műalkotásaiból a fent felsorolt kiállításokat.)

Angyali üdvözet
(KuglerArt gyűjtemény)

Junghaus Tímea: A tudatállapotok szivárványának festője (Oláh Jolán). Amaro Drom 2005/11. (részlet)

Oláh Jolán oeuvre-jének értelmezésére általában a naiv (roma) művészet kategóriáján keresztül kerül sor. Így szerepel a Bánszky Pál által írt A képzőművészet vadvirágai, 100 népművészeti és naiv alkotó című albumban is, és így jelent meg az autodidakta cigány képzőművészek tárlatain 1979-ben, 1989-ben és 2000-ben. Az első megközelítés, amely Oláh Jolán művészetét nem kizárólag a népi vagy naiv művészet keretein belül értelmezi, és kísérletet tesz az életmű beillesztésére a magyarországi kortárs művészetbe és művészettörténetbe A második nem (Nőművészet Ma-

Virrasztók
(KuglerArt gyűjtemény)

Bámulók, 1997
(KuglerArt gyűjtemény)

Fohász a csillagokhoz

*Csillagok, csillagok,
fénylő csillagok.
Óh, jajj, mit látok.
Zord felhő közeleg,
sötétbe, feketébe,
vágató paripák, villámok.
Az egyik vérzik.
Csillagok, csillagok.
Ez nem, ez nem lehet,
hogy ti eltűntök,
mert az egyik már elvérzett.*

Születésnap

*iszonyú csend van
néma ajkak
nézzétek, én is sírhatnék
de mosolygom
mert tavasz van
mert a tavasz szülötte vagyok
hallgassátok, már nevetek
a visszhang is nevet
hallgassátok, hogy nevetek
mert tavasz, mert tavasz van
mert a tavasz szülötte vagyok*

gyarországon 1960–2000) című kiállítás, mely 2000 szeptemberében az Ernst Múzeumban volt látható. Oláh Jolán művészete a bizonyíték arra, hogy tévednek azok, akik a naiv művészetet érdekes, romantikus, de a „high art”-hoz képest valamiféle kezdetleges, csökkent értékű, alacsonyabb rendű művészetnek tartják. A művészeti érték nem az iskolai bizonyítványoktól, nem a stílustól függ elsősorban, hanem a benne rejlő és kisugárzó teremtőerőtől, alkotói üzenettől. Az a nézet, miszerint a roma művészet barbár, primitív, egzotikus és naiv, olyan álláspontot jelenít meg, amely nem vesz tudomást az elmúlt több mint negyven év kulturális, művészeti és teoretikus fejleményeiről. A kisebbségek kulturális gyakorlatainak értelmezését egy tudományelméleti fordulat segítette elő, melyre „kulturális fordulatként” hivatkozik a szakirodalom.

ÖSSZEÁLLÍTOTTA KÓSZEGI EDIT ÉS SZUHAY PÉTER

Életfa, 1997 (KuglerArt gyűjtemény)

KIADVÁNYOKBAN. A Néprajzi Múzeum **2007-ben** rendezett az *Emlékezés színes álmai* című csoportos kiállításának katalógusában 12 képpel szerepelt. A **2009-ben** megjelent a *Cigány festészet – Magyarország 1969–2009* (a Cigány ház közgyűjteményéből) vaskos kötetében 29 festménye látható. **2011-ben** jelent meg Megyesi Gabriella és Garancsi Györgyi a *Színébe oltott életek – Cigány festőnők a mai Magyarországon* című kötete melyben Medgyesi Gabriella szerkesztésében életrajza olvasható és 10 képe látható. **2018** *Naivok. Naiv és autodidakta magyar és cigány művészek.* Válogatás a Völgyi-Skonda gyűjteményből, melyben 12 képe látható.

² Amikor Bancsik György 2005-ben, még Oláh Jolán életében a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karán dolgozatát készítette *Cigány? Naiv? Képzőművészet?* Oláh Jolán és Balogh Balázs András cigány naiv képzőművészek élet és kariertörténetének rekonstrukciós kísérlete címmel, akkor kapta e verseket, melyek aztán megjelentek Medgyesi Gabriella szerkesztette a már Oláh Jolán halála után megjelent interjúkötetében.)

